

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ**

Əlyazması hüququnda

QASIMLI OKTAY ƏBÜLFƏZ oğlu

**“AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINDA İNNOVASIYA
LAYİHƏLƏRİNİN TƏTBİQİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN
QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı: 060409-Biznesin idarə edilməsi
İxtisaslaşma: Biznesin təşkili və idarə edilməsi

Elmi rəhbər:

i.ü.e.d., dosent. A.Fərruxov

Magistr proqramının rəhbəri:

i.ü.e.d., dosent R.Ə.Abbasova

**“Biznesin idarə edilməsi”
kafedrasının müdiri:
i.ü.e.d., dosent**

M.Ə.Əliyev

Bakı - 2016

Mündəricat

Giriş	-----	3-5
Fəsil 1.	Azərbaycanda innovativ idarəetmə metodlarının formalaşmasının nəzəri əsasları	
1.1.	İdarəetmə metodlarının məzmunu və əsas xüsusiyyətləri -- -----	6-10
1.2.	İnnovativ İdarəetmə metodları və mexanizmlərinin qarşılıqlı əlaqəsi -----	10-17
1.3.	İnnovasiya menecmentinin informasiya təminatı problemləri -----	18-50
Fəsil 2.	Biznesin inkişafında innovativ layihələrdən istifadənin müasir vəziyyəti	
2.1.	Biznesin inkişafında innovativ layihə və təhlil mexanizmlərindən istifadənin qiymətləndirilməsi ---	51-54
2.2.	Müasir biznes prosesində İnnovativ metod və mexanizmlər -----	54-58
2.3.	İnnovativ proseslərin düzgün təşkili -----	59-64
Fəsil 3.	Biznesin strateji inkişafına təsir edən İnnovativ layihələrdən istifadənin əsas istiqamətləri	
3.1.	Azərbaycanda innovasiya layihələrinin İdarəolunmasında tətbiq olunan metodların işlədilmə perspektivləri -----	65-72
3.2.	Biznesin strateji siyasətinə təsir edən İnnovativ layihələrin perspektivləri -----	73-80
3.3.	Azərbaycanda innovasiya infrastrukturunun inkişaf etdirilməsinin əsas istiqamətləri -----	80-87
Nəticə və təkliflər	-----	88-90
İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı	-----	91-94

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Bazar İqtisadiyyatına keçid müasir İqtisadi strukturumuzun ana xəttini təşkil edir və İqtisadi inkişafımız bu istiqamətdə formalaşır. Getdikcə bazar münasibətləri daha geniş xarakter alaraq bütövlükdə İstehsal münasibətlərinin mahiyyətini dəyişir və ona yeni məzmun verir. Yalnız bazar İqtisadiyyatına keçid və dünya İqtisadiyyatı ilə inteqrasiya respublikamızın inkişafına imkan verəcəkdir. Bazar İqtisadiyyatına uyğun olan İdarəetmə fəaliyyətinin yüksək səviyyədə təşkil olunması da bu məsələnin həllinə yönələn vasitədir.

İnnovativ İdarəetmə nəzəriyyəsinin, metodologiyasının bütün sosial-İqtisadi sistemlər üçün təxminən eyni olan ümumi cəhətləri də vardır.

İnnovativ İdarəetmə bütün sosial-İqtisadi sistemlərin quruluşunu elmi cəhətdən əsaslandırır, təsərrüfat nailiyyətlərinin əldə edilməsində mühüm rol oynayır.

Müasir dövrün ən başlıca vəzifəsi sosial-İqtisadi inkişafı təmin etməkdən, İqtisadi potensialı möhkəmləndirməkdən ibarətdir. Həmin vəzifənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi İdarəetmə fəaliyyətinin yüksək səviyyədə təşkil edilməsini, İdarəetmə sahəsində ümumi və xüsusi metodlardan şüurlu məqsəduyğun bir halda istifadə edilməsini tələb edir.

Biznesdə innovativ layihələrin idarə edilməsi təsərrüfatçılığın həyata keçirilməsinə xidmət edir və kompleks İdarəçilik funksiyalarının icrası ilə əlaqədardır. İnnovasiya təkcə yeni və yüksək texnologiyalaşdırılmış sənaye sahələrindən ibarət deyil, o, həm də bizim kənd təsərrüfatı, yüngül sənaye və hasilat sənayesi kimi ənənəvi sahələrimizin də inkişafı üçün əsasdır. Burada vacib məsələlərdən biri də özəl sektorun elm, təhsil və tədqiqat institutlarının innovasiya sahəsində öhdəliklər qəbul etmələri və hökumətin bu sahədə nəzərdə tutduğu layihələrin həyata keçirilməsində və qarşıya qoyduğu məqsədlərə çatmaqda ona yardımcı olmalarıdır. İnnovasiya prosesi innovasiyanın işlənməsi və tətbiqi ilə, bazarda yeni məhsulun, xidmətin ilkin yaranması, yaxud yeni

texnologiyanın layihə gücünə çatdırılması ilə başa çatır. Bu proses tətbiqdən sonra da davam edir, çünki yeniliyin getdikcə yayılması ilə təkmilləşir, daha səmərəli olur, yeni istehlakçı xüsusiyyətləri qazanır. Bu da yeni tətbiq sahələri, yeni bazarlar, verilmiş məhsulu, texnologiyanı, yaxud xidməti məhz özü üçün yeni kimi qəbul edən istehlakçılar deməkdir. Beləliklə, innovasiya prosesi elmi-texniki ideyanın işləməsinin sifarişçiyə və ya bazara kommersiya əsasında realizəsinə qədər dövrü əhatə edir, çünki innovasiya bazara, konkret istehlakçı və ya tələbata yönəldilmişdir. Deməli, innovasiya prosesi məqsədyönlü yeni biliklərin alınmasından, bu yeni biliklər əsasında istehlakçı tərəfindən yaradılmış yeni dəyərin, yeniliyin istifadəsinə qədər ardıcıl işlər kompleksi kimi müəyyən olunur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədinə uyğun olaraq İnnovativ layihələrinin İdarə edilməsinin nəzəri əsasları, müəssisənin strateji inkişafında işlənən İnnovativ metod və yeni təhlil metodlarının işlənmə səviyyəsi, müəssisənin inkişafına təsir edən İnnovativ layihələrinin tətbiqi perspektivlərinin axtarışı tədqiqatın vəzifələri kimi çıxış edir.

Tədqiqatın predmeti: Biznesin inkişafında innovativ layihələrin effektivliyinin qiymətləndirilməsinin metod və mexanizmləri, tətbiqi istiqamətləridir.

Tədqiqatın obyektı: Təşkilati hüquqi formasından asılı olmayaraq Azərbaycanca fəaliyyət göstərən biznes subyektləridir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsaslarını Biznesin innovativ idarəetmə ilə əlaqədar qanunvericilik bazasının müddəaları, Azərbaycanda innovasiyalı idarəetmə ilə əlaqədar real faktlara və layihə çərçivəsində müştəri şirkətlərlə iş təcrübəsinə əsaslanan nümunəvi tədqiqat materialları təşkil edir. Dissertasiyanın yazılması prosesində sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil, məntiqi araşdırma və s. üsullardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Azərbaycan Respublikasının Regionların İqtisadi İnkişafıyla bağlı sərəncamlar, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin illik hesabatları, mövzuya aid monografiya və əsərlər,

internet səhifələri, beynəlxalq səviyyədə tanınan ekspert və müəlliflərin fikirlərinin yer aldığı ayrı-ayrı ədəbiyyatlar, məqalələr tədqiqatın informasiya bazasını təşkil edir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti.

Tədqiqat işində təklif olunan məsələlər innovasiya layihələrinin düzgün təşkili, tətbiqi və düzgün monitorinqi üçün böyük imkanlar yaradır.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Biznesdə innovativ idarəetmənin əsas xüsusiyyətləri təhlil edilmişdir
- Innovasiya biznesinin təşkili və idarə edilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları sistemli şəkildə təhlil edilərək konseptual baxımdan ümumiləşdirilmişdir;
- İnnovasiya biznesinin təşkili və idarə edilməsi xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir;
- Azərbaycan Respublikasında innovasiya layihələrinin inkişafının müasir vəziyyəti kompleks təhlil edilərək qiymətləndirilmişdir;
- İnnovativ layihələrin idarə edilməsinə dair təkliflər irəli sürülmüşdür.

Dissertasiyanın quruluşu: Dissertasiya işi Giriş, 3 Fəsil, 9 Paraqraf, Nəticə və təkliflər, Ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

FƏSİL 1. Azərbaycanca innovativ idarəetmə metodlarının formalaşmasının nəzəri əsasları

1.1. İdarəetmə metodlarının məzmunu və əsas xüsusiyyətləri

İdarəetmə metodları ilk növbədə strateji inkişaf vəzifələri, İqtisadi qanun tələblərini həyata keçirmə vasitələridir. İdarəetmə metodları İqtisadi və sosial qanunlar, həmçinin prinsiplərdən istifadə etmə formasıdır. Burada prinsip metoda nisbətən çıxış nöqtəsini təşkil edir və iqtisamətverici rola malikdir. İdarəetmənin İqtisadi, sosial və təsərrüfat rəhbərliyinin vəhdətlik prinsipi müəyyən təhlil və tənzimləmə metodlarının seçilməsi və tətbiqini tələb edir.

Metodların seçilməsi və tətbiqi İdarə olunan obyekt və proseslərin, hadisələrin xarakterindən, məzmunundan asılı olur. Məsələn, maliyyə kredit münasibətlərinin tənzimlənməsi İqtisadi əlaqələr, mənafelər və s. ilə əlaqədar olaraq İqtisadi metodların köməyi ilə İdarə olunur, həm də bu metodlar mərkəzləşdirilmiş və təmərküzləşdirilmiş qaydada icra edilir. Əmək kollektivlərinin formalaşdırılması, dövlət intizamının təmin edilməsi üçün isə digər metodlardan istifadə olunur. Metod, həmçinin, İstehsal kollektivinə və ya onun hər hansı bir üzvünə məqsədyönlü təsir edilmə vasitəsinə deyilir.

Anlayış etibarilə metod – fənd, girəvə və ya şansı nəzərdə tutur; İdarəetmədə insan fəaliyyəti fəndlərinin məcmusu, hər hansı məqsədə çatmaq imkanı, hər hansı vəzifənin, tapşırığın, sərəncamın, göstərişin, təlimatın həlli yolları və onların yerinə yetirilmə vasitəsidir. Bu vasitə ilə müəyyən məqsədə çatmaq üçün adamları fəallaşdırmaq, istiqamətləndirmək, tənzim və təşkil etmək mümkündür.

İdarəetmə metoduna iki cəhətdən baxmaq olar:

1. Məqsədə çatmaq üçün təsir üsulları;
2. Əmək fəaliyyətinin xüsusi forması olaraq İdarəetmənin icrasını tətbiq etmək yolları.

Başqa sözlə desək, İdarəetmə metodu sonuncu halda hər bir konkret situasiyada hansı vasitələrlə İdarəetmənin həyata keçiriləcəyini göstərir. İdarəetmə metodu dedikdə, İdarəetmə subyektinin İdarəetmə obyektinə təsiretmə üsulu və vasitələrinin məcmusu başa düşülür. İdarəetmə metodu İdarəetmə prosesinin metodlarından fərqləndirilir. Belə ki, İdarəetmə prosesinin metodları dedikdə ayrı-ayrı əməliyyatların icra üsulları, məqsədlərin müəyyənləşdirilmə qaydaları, İdarəetmə qərarlarının işlənməsi və onların optimallaşdırılması, onların həyata keçirilməsinin təşkilati-praktiki fəaliyyətləri və həyata keçirilmə mexanizmi başa düşülür. Buraya həm də proqnozlaşdırma və planlaşdırma, tənzimlənmənin təşkili və nəzarət kimi ayrı-ayrı funksiyalar daxildir.

Beləliklə, İdarəetmə prosesi metodu ayrı-ayrı işlərin icra mexanizmini göstərirsə, İdarəetmə metodu İdarəetmə obyektinə tam bir təsiretmə prosesini nəzərdə tutur. Birgə əmək fəaliyyəti fonunda ictimai İstehsala xas olan obyektiv qanunauyğunluqlar əsasında İdarəetmə metodu təşkilati, İqtisadi və sosial-psixoloji metodlar kimi siniflərə bölünür; icra mexanizmlərinə görə isə strateji inkişaf metodları (İnnovativ İdarəetmə metodları) və ya strateji inkişafı təhlil edən analitik qiymətləndirmə metodlarına (SWOT, PEST analizləri və s.) ayrılırlar.

Məlum olduğu kimi cəmiyyət qeyri-adi, mürəkkəb, lakin mütəhərrik, daim dəyişən, inkişaf edən və təkmilləşən bir sosial orqanızmıdır. Onun daxili inkişaf mənbəyi məhsuldar qüvvələrdə – elm və texnologiya nailiyyətləri nəticəsində – baş verməkdə olan inqilabi dəyişikliklərdir və məhz buna görə də insanın təbiətə təsir gücü durmadan artır. Məhsuldar qüvvələrin inkişafı isə öz növbəsində insanların fiziki və əqli imkanlarının reallaşdırılmasına kömək edir, cəmiyyət isə ona lazım olan zəruri maddi nemətləri əldə edə bilir. Lakin maddi nemətlərin İstehsalı son məqsəd deyildir. Son məqsəd insanın özüdür, başqa insan ictimai İstehsalın nəinki subyektiv amili və həm də onun məqsədidir. İstehsal prosesinin nəticəsi olan ictimai məhsul bölgü və mübadilə

mərhələlərinin keçdikdən sonra istehlak mərhələsində öz hərəkətini tamamlayır. İstehlak üçün nəzərdə tutulmayan hər hansı bir İstehsal mənasızdır.

İstehsalın İdarə olunması predmeti və ya obyektiv müəssisə kollektivinin ən optimal məsrəflərlə yüksək təsərrüfat nəticələrinə nail olmasınaminə onlara təsir etmə prosesidir.

Ümumiyyətlə, hər hansı proseslərin İdarəedilməsi müxtəlif metodların köməyi ilə həyata keçirilir. Odur ki, İdarəetmə metodları başqa metodlardan texniki, texnoloji, bioloji metodlardan prinsipcə fərqlənir və insanların İstehsal, təsərrüfat və birgə əmək fəaliyyətinə təsir etməklə bu və ya digər vəzifənin yerinə yetirilməsində kompleks istifadə olunur.

İdarəetmənin ən başlıca əhəmiyyəti İdarəetmə proseslərinin dəqiq və düzgün təşkili üçün müasir texnikadan, texnologiyalardan, İstehsal və əməyin mütərəqqi formalarından istifadə edilməsinə şərait yaratmaqdan, qarşıya qoyulmuş məqsədi yerinə yetirmək üçün maksimum fəallıq göstərməyi təmin etməkdən ibarətdir. Demək olar ki, metodlar mahiyyətinə görə İdarəetmə fəaliyyətinin mühüm vasitəsi hesab olunur, İdarəetmənin subyekt tərəfini daima əks etdirir, onlar müəyyən olunmuş qaydalar və prinsiplər üzrə praktikada istifadə olunur.

İdarəetmə bir proses kimi müəyyən funksiyaları yerinə yetirir. İdarəetmənin funksiyaları, bir qayda olaraq onun predmeti olan İqtisadi proses və hadisələrin mahiyyətini dərk etmək və müəyyən tədbirlərin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi əsasında onların hərəkətini müəyyən olunmuş məqsədə yönəltmək üçün konkret əmək növlərinin məcmusudur.

İdarəetmənin prinsiplərinə riayət edildiyi şəraitdə təsərrüfata rəhbərlik metodlarının tətbiqi məsələləri də diqqət mərkəzində olmalıdır. İdarəçilik prinsiplərinə əsaslanan təsərrüfata rəhbərlik metollarının tətbiqi təsərrüfatın inkişafı və səmərəliliyinin yüksəldilməsində istənilən nəticəni əldə etməyə imkan verir.

Təsərrüfata rəhbərlik metodları İqtisadi əməliyyatda 3 qrupa bölünürlər: a) inzibati metodlar; b) İqtisadi metodlar; c) sosial-psixoloji metodlar.

İdarəetmədə hüquqi metodlardan geniş istifadə edilir. Bu metodların köməyi ilə dövlət və onun müvafiq orqanları ölkənin ictimai-İqtisadi həyatına nüfuz edir, onu tənzimləyir. Hüquqi metodlar hüquq elminin ayrı-ayrı sahələri vasitəsi ilə həyata keçirilir. Hüquqi metodlara inzibati hüquq, mülki hüquq, əmək hüququ, maliyyə hüququ aiddir (8,səh 24).

İqtisadi metodlar təsərrüfat fəaliyyətinin maddi cəhətdən, inzibati metod təşkilatı və nizamlaşdırma vasitəsilə, mənəvi metodlar insanların ictimai fəaliyyətini və fəallığını artırmaqla, hüquqi metodlar isə təsərrüfat və ictimai fəaliyyəti tənzim etmək müəyyən qayda-qanunlar vasitəsilə təmin edir. Göründüyü kimi, İqtisadi metodlar vasitəsi ilə maddi həvəsləndirmə və məsuliyyət, planlaşdırma və başqa vasitələri həyata keçirir. İnzibati metod onların yerinə yetirilməsini təşkil edir, uzlaşdırır və uyğunlaşdırır. Birgə əmək prosesində bir sıra sosial-psixoloji məsələlər meydana çıxır ki, bu da İdarəetmənin sosial-psixoloji metodlarının köməyi ilə həyata keçirilir.

İdarəetmədə qismən təsir metodları vardır ki, bu metodların köməyi ilə İdarəetmə fəaliyyətini canlandırmaq olar. Onlar yalnız İdarəetməyə dolayı yolla, müxtəlif əlaqə və vasitələrlə təsir edirlər. Burada İdarəetmənin praktiki öyrənilmə üsulu kimi də onlardan istifadə olunur.

Yuxarıda göstərilən metodlar qismən təsir metodlarının tamamlanmış formaları deyildir. Bütövlükdə İdarəetmənin öyrənilməsində qismən təsir metodları ilə yanaşı, İdarəetməni öyrənmək üçün bir sıra spesifik metodlardan da istifadə edilir.

İdarəetmənin funksiyaları bir-birilə üzvü əlaqədə və vəhdətdə olsalar da, onlardan hər biri nisbi müstəqilliyə malik olub, əmək fəaliyyətinin konkret növü kimi özlərini biruzə verirlər. İdarəetmə funksiyasını reallaşdırmaq, icra etmək üçün tətbiq edilən üsul, fənd və fəndlər sistemi İdarəetmənin metodu hesab edilir. İdarəetmənin metodu funksiyadan doğur, onunla şərtlənir - funksiya ilkindir, metod ikincidir.

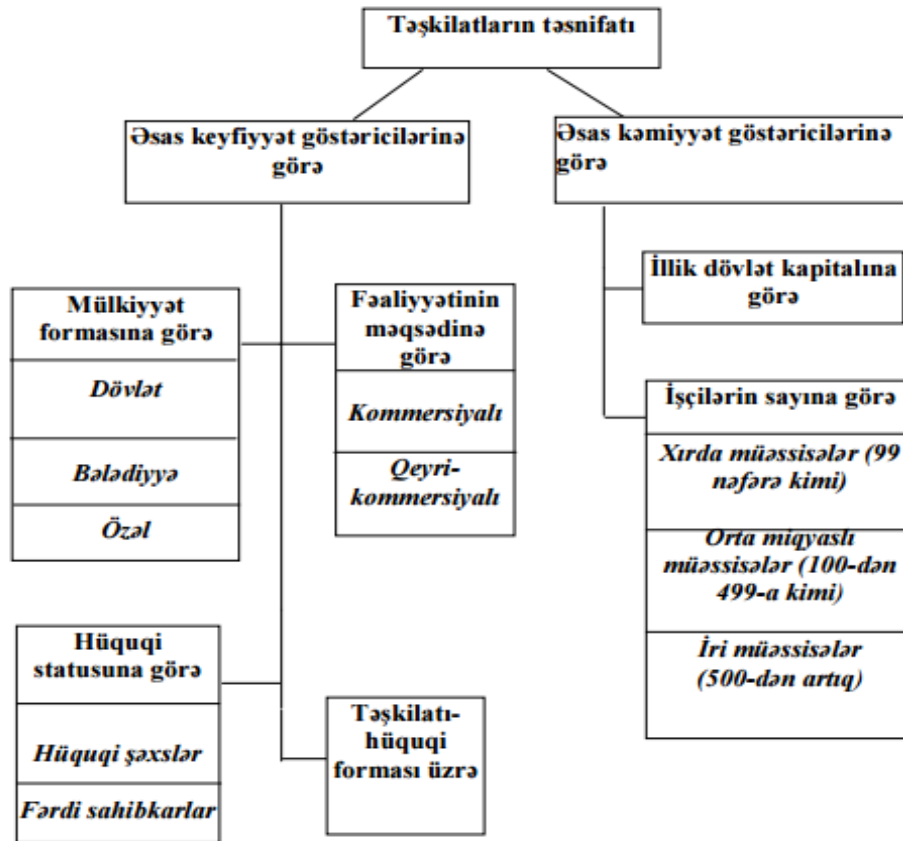
Özü-özlüyündə aydındır ki, İdarəetmənin obyektindən, səviyyəsindən asılı olmayaraq ən əhəmiyyətli məsələ İdarə edənin rəhbərlik üslubudur. Üslub hər

bir rəhbərə xas olan rəhbərlik etmə xüsusiyyətidir. Rəhbərin üslubunun necəliyi rəhbər işçinin kollektiv arasındakı nüfuzunun formalaşmasında həlledici rol oynayır.

İdarəetmənin prinsiplərinə riayət edildiyi şəraitdə təsərrüfata rəhbərlik metodlarının tətbiqi məsələləri də diqqət mərkəzində olmalıdır. İdarəçilik prinsipinə əsaslanan təsərrüfata rəhbərlik metodlarının tətbiqi təsərrüfatın inkişafı və səmərəliliyinin yüksəldilməsində istənilən nəticəni əldə etməyə imkan verir.

1.2. İnnovativ İdarəetmə metodları və mexanizmlərinin qarşılıqlı əlaqəsi

İstehsalat şəraitində İqtisadi, təşkilati və sosial psixoloji münasibətlər yaranır ki, onlar İdarəetmə aparatında müxtəlif təsiretmə, təşkilətmə, nizamlaşdırma, uzlaşdırma, fəallaşdırma, tənzimətmə və ya başqa vasitələrin tətbiq edilməsini tələb edirlər. İdarəetmə mexanizmi İdarəetmənin ümumi prinsipləri, qanunları, İdarəetmə məqsədləri, İdarəetmə funksiyaları və metodları ilə bağlıdır. Onların bir-biri ilə əlaqələndirilmə qaydası, sistem halında tətbiq edilməsi İdarəetmə mexanizminin fəaliyyəti üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ən vacib problemlərdən biri də təsərrüfat mexanizmi ilə İdarəetmə mexanizminin bir-biri ilə əlaqələndirilməsi, onları əmələ gətirən komponentlərin planlı halda İdarə oluna bilməsidir.

Şəkil 1.1. İnnovasiya təşkilatlarının təsnifat sxemi

İdarəetmənin İqtisadi metodları İstehsal münasibətlərinin obyektiv qanunauyğunluqlarını, kateqoriyaların təhlili, onlardan geniş istifadə olunması və müəssisədə kollektiv və şəxsi marağın vahid sistem şəklində təmin edilməsinə əsasən həyata keçirilir. Bu metodun köməyi ilə biznes-planların hazırlanması, əmək haqqı, qiymət, maliyyə-kredit, mənfəət, maddi həvəsləndirmə və başqa mexanizmlər məqsədyönlü təsirə çevrilirlər (8,səh 23).

Təsərrüfatın İqtisadi mexanizmi olan əmək haqqı, qiymət, kredit, mənfəət, maliyyələşmə, mükafatlandırma İqtisadi metodun mexanizminə daxildir. Bu sistemə daxil olan İqtisadi vasitələrlə qarşıya qoyulmuş vasitələrin yerinə yetirilməsində kollektivin və onun ayrı-ayrı üzvləri arasında maddi həvə yaratmaq, İstehsalın səmərəliliyini artırmaq imkanı əldə edilir.

İqtisadi metodlar bazar sistemində aparıcı mövqeyə malikdirlər. Bu metodlar sistemində firmaların fəaliyyətinə təsir göstərir, onların mənfəət əldə etməsi və inkişafı üçün əlverişli şərait yaradırlar. Burada kommertiya hesabı

metodu mühüm yer tutur. Kommersiya hesabı metodu xərclərin azaldılması, mənfəətin artırılması, mənfəətə təsir edən amillərin nəzərə alınması, maliyyələşdirmə və s. kimi mühüm problemlərlə hesabı firmadaxili hesab metodu ilə üzvü şəkildə əlaqələndirilir. Çünki kommersiya hesabı ilə firmadaxili hesab göstəriciləri onların bir-biri ilə əlaqələndirilməsi və bir-birini tamamlanması vacibdir. Belə əlaqələndirmə həm də firmadaxili və firma üzrə vahid İqtisadi siyasət yeritməyə imkan verir. Məsələn, böyük şirkətlərdə qiymətin əmələgəlmə mexanizmi ilə rəqabət mexanizmi optimal halda əlaqələndirilir, hətta dəyər qanunu tələb və təklif qanunlarını məhdudlaşdırıla bilər. Bu isə şirkətlər, firmalar əlverişli üçün əlverişli bazar şəraitinin yaranmasına imkan verir. Burada marketing funksiyaları, son məhsullara qiymət qoyulmada nəzərə alınır.

Qiymətlərin səviyyəsi müəyyənləşən zaman bir qayda olaraq möhkəm qeydə alınmış qiymətləri və yaxud dərc edilmiş qiymətlər və hesablama qiymətləri nəzərə alınır. Firmadaxili hesab metodunun həyata keçirilməsində, xüsusi ilə firmadaxili biznes- planların hazırlanması, nəzarət, İstehsalın ixtisaslaşdırılması, kooperasiya, İstehsal əlaqələrinin müəyyən edilməsində nəqliyyat qiymətlərindən istifadə edilir. İstər kommersiya hesabı və istərsə də nəqliyyat qiymətləri şirkətlərin vahid, həm də çevik İqtisadi siyasəti üzrə müəyyənləşir. Siyasətin özü isə bir çox amilləri nəzərə almaqla formalaşır. Həm də burada İstehsal, bazar, istehlak statistik qiymətləri yeni və yaxud təkmilləşmiş məhsullar üçün qiymət siyasəti bir-birilə əlaqələndirilir və nəzərə alınır.

İqtisadi metod bütün hiyerarhiya səviyyəsində İdarəetmə münasibətlərini, onun spesifik mənafeyini və bu mənafeyə, məqsədə səmərəli təsir göstərən vasitələri əhatə edir.

Bu İdarəetmə metodlarından hər hansı biri ləng yerinə yetirilsə, İqtisadi mexanizmin mütənəsibliyi pozular və İdarəetmə metodların tətbiqinin səmərəliliyi əldə oluna bilməz. Lakin İdarəetmənin İqtisadi metodu bütövlükdə İdarəetmə işlərinin tamamilə əhatə edə bilmir.

Bütün araşdırdığımız İdarəetmə prosesləri, metodları İdarəçilik obyektinin müəyyən tərəfinə, cəhətinə, İstehsalın nizama salınmasına, kollektiv və onun üzvlərinin maddi və mənəvi marağına, onların mütəşəkkilliyinə, qarşılıqlı münasibətlərinə təsir edir; İstehsalın ahəngdar olmasına xidmət göstərir. İqtisadi metod öz əksini kollektivdə İqtisadi İdarəetmə vasitələri yaratmaq, sövqedici alətlər tapmaq və tətbiq etmək vasitəsilə İdarə olunan obyektin – əmək kollektivinin təşəbbüskarlığına nail olmaqla qoyulmuş təsərrüfat məsələsinin həllinə, sözün yaxşı mənasında, onları şirnikləşdirməsidir. Onlar məsələnin həllinin optimal variantının tapmaqda, müxtəlif tədbirlərdən ən faydalısının seçməkdə maraqlı olurlar.

Biznes-planlarda hesablanan İqtisadi göstəricilər müəssisənin İqtisadi inkişafını, təsərrüfat fəaliyyətini düzgün əks etdirməlidir. Hər bir İqtisadi göstəricilərin özünəməxsus müsbət və çatışmayan cəhətləri var. Məsələn, ümumi məhsul göstəricisi xammal və materialların qiymətindən, kooperasiya əlaqələrinin səviyyəsindən və s. asılı olaraq İstehsal həcmi sənə olaraq artırır. Bu baxımdan müsbət İqtisadi göstərici hesab olunan xalis məhsul göstəricisi də müəyyən nöqsanlara malikdir.

Xalis məhsul göstəricisinə isə öz növbəsində məhsulun rentabillik səviyyəsi, əmək tutumluluğu, məmulatın çeşidi və s. təsir göstərir. Əmək kollektivində işçilərin eyni keyfiyyətli əməklərinə, işlərinə görə eyni miqdarda haqq və mükafat almaq imkanı yaradılmalıdır. Kollektiv üzvləri eyni səviyyədə işləmirlərsə, onda hər bir işçi öz səmərəli fəaliyyətinə görə əsas gəlir artımının hər manatına görə əmək haqqından əlavə haqq ala bilərlər. Burada əmək haqqı məhsul buraxılışının yekun faizi, mənfəətin artırılması, məhsulun maya dəyərinin aşağı salınması və digər göstəricilərə uyğun arta bilər.

İstehsalın İdarə edilməsində əmək haqqının böyük rolu vardır. Əmək haqqı həm İqtisadi mexanizm, alət, həm də metod rolunu oynayır. Bir metod kimi əmək haqqı bilavasitə əməyin kəmiyyət və keyfiyyətindən asılı olaraq müəyyən edildikdə işçini daha yaxşı işləməyə ruhlandırır, mümkün qədər daha çox tapşırıq yerinə yetirməyə məcbur edir; ixtisas, peşəsini artırmağa stimül

yaradır. Bir qayda olaraq, işçinin ixtisası, peşəsi yüksək olarsa, eyni zamanda, həm kəmiyyətə, həm də keyfiyyətə əməyin İstehsal nəticələri bir o qədər yüksələr və nəticədə İstehsal olunan məhsul artar.

Əmək haqqı İqtisadi İdarəetmə metodu olmaqla əldə edilən gəlir və qiymətqoyma metodu ilə bağlıdır. İdarəetmə metodu kimi əmək haqqının operativ müstəqilliyi vardır ki, burada firmaların konkret İstehsal şəraiti və planları nəzərə alınmaqla, planların yerinə yetirilməsini öz öhdəsinə götürmək və işçi sayını müəyyən edərək əmək haqqı və onun fondunu özləri planlaşdırır, həmçinin bunun üçün məsuliyyət daşıyırlar. Hazırda əmək haqqının verilməsində bir sıra məhdudiyətlər aradan qaldırılmışdır.

Vaxt norması (buna İstehsal norması da deyilir) müəssisələrdə məhsul İstehsalı zamanı kəmiyyətə ölçülməsi, uçotu mümkün olan əməliyyatlar üçün işlənilib hazırlanır və istifadə edilir.

Material məsrəfi norması – plan dövrünün xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla tələb olunan keyfiyyətdə məhsul vahidi İstehsalına xammal və ya materiallardan sərfiyyatın elmi cəhətdən əsaslandırılması minimum həddi və yaxud maksimum yol verilən ölçüsüdür (8, səh 23).

Elmi cəhətdən əsaslandırılmış normaların işlənilib hazırlanmasında analitik–hesablama metodundan və təcrübi-eksperimental metoddan istifadə edilir.

Analitik-hesablama metodu – nisbətən əməktutumlu olmasına baxmayaraq mütərəqqi metodlardan biri hesab olunur. Normanın analitik-hesablama metodu ilə müəyyən olunması qabaqcıl texniki, təşkilatı və İqtisadi amillərin nəzərə alınmasına əsaslanır. Bu zaman texnoloji xəritə, resept, təşkilatı-texniki tədbirlər haqqındakı mötəbər məlumatlar onların təşkilini müəyyən edən hər bir ünsür üzrə aparılan hesablama işlərində əsas kimi götürülür. Analitik-hesablama metodu ilə norma müəyyən edilməzdən qabaq İstehsal şəraiti, texnika və texnologiyanın mütərəqqilik səviyyəsi, əmək prosesinin mütəşəkkillik dərəcəsi, vətənin qabaqcıl müəssisələrinin və habelə əcnəbi ölkə müəssisələrinin iş təcrübəsi hərtərəfli öyrənilir və təhlil olunur.

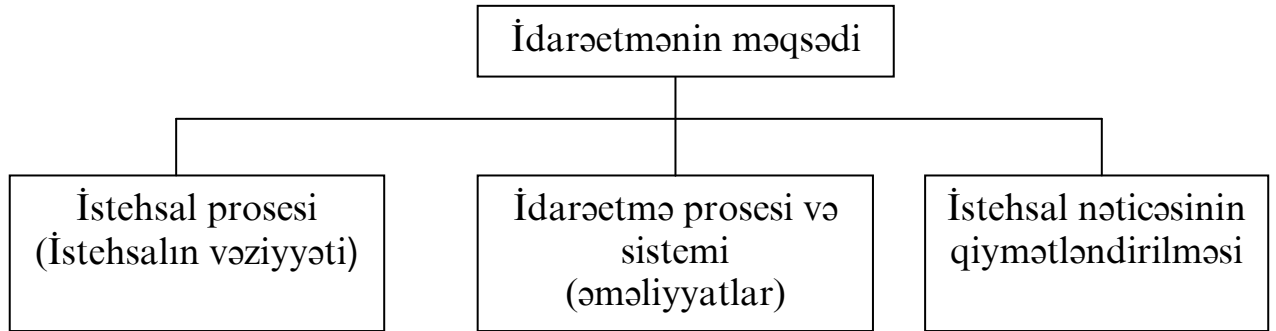
Normanın müəyyən olunmasının başqa bir metodu təcrübi–eksperimental metoddur. Laboratoriya və ya İstehsalatda təcrübələr aparmaqla məhsul vahidinin İstehsalı ilə əlaqədar olacaq məsrəfin faydalı həcmi, texnoloji və həvalə təşkilatı səbəblər nəticəsində itki və tullantıların miqdarı müəyyən edilir və bunlara əsasən məsrəf norması hesablanır.

Material məsrəfinin normalaşdırılmasında istifadə olunan metodlardan biri də statistik hesablama metodudur. Bu metoddan analitik hesablama və təcrübi metodların tətbiqi qeyri mümkün olan şəraitdə istifadə edilir. Metodun səciyyəvi cəhəti ötən dövrdə faktiki material sərfi haqqındakı məlumatlar əsasında məsrəf normasının orta statistik ölçüsünün statistik təhlil və hesablama yolu ilə müəyyənləşdirilməsindədir. Bu metod nöqsanlıdır.

Ayrı-ayrı sex və ya şöbənin, habelə bütünlükdə müəssisənin inkişaf planının tərtibi üçün norma və normativlərdən əlavə, çox böyük əhəmiyyət kəsb edən fərqlərdən biri də onun resursları haqqında mötəbər məlumatların olmasıdır. Buraya, hər şeydən əvvəl müəssisənin İstehsal gücü haqqındakı məlumatı aid etmək lazımdır. Çünki İstehsal gücü «monotərkibli» deyil, bir növ «sintetik» resursdur.

Sənayenin inkişafının planlaşdırılmasından bəhs olunarkən biznes-planların tərtibi, məqsədi və məzmunun, quruluşu və s. məsələlərində qısa da olsa şərh vacibdir.

İdarəetmə qarşıya müəyyən bir məqsədlərin qoyulması ilə başlayır və praktiki nəticə əldə olunması ilə başa çatır. Bir məqsədə nail olduqdan sonra yeni məqsədlər meydana çıxır. Bu proses İdarəedilən sistemin vəziyyəti ilə sistemlər arasında qarşılıqlı münasibətlərdən doğan arzu, imkan, zərurət icra və nəticənin əldə edilməsini əhatə edir (3, səh 314-367).

Şəkil 1.1. İdarəetmənin məqsədə uyğunluğu.

İdarəetmənin məqsədləri müəyyən məqsədyönlü təyinat olub bitmiş fəaliyyətin məcmusundan ibarətdir. İdarəetmənin məqsədi öz məzmununa görə obyektiv xarakter daşıyır. Lakin subyektiv İdarəetmə məqsədlərinə də təsadüf etmək olar. Ona görə də ən başlıca məsələ məqsədin düzgün müəyyən edilməsi və yüksək səviyyədə əsaslandırılmasıdır.

Müxtəlif İdarəetmə mərhələlərində müxtəlif aspektli məqsədlərin düzgün formalaşması dövlətin İqtisadi strategiyası üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir.

İrəli sürülmüş məqsədlərin icra edilməsi ona nail olma vasitələri, metodlarını tələb edir. Burada İdarəetmə prosesinə məqsədli yanaşma prinsiplə əhəmiyyətə malikdir. Məqsədli yanaşma özü də bir metod formasıdır. O İdarəetmə məqsədlərinin elmi cəhətdən əsaslandırılması, onun ardıcıl olaraq həyata keçirilməsi, həmin sosial-İqtisadi, elmi-texniki nailiyyətlərin milli İqtisadiyyatın son nəticələri ilə əlaqələndirilməsini tələb edir. İdarəetmə metodları İstehsalı İdarə edənlərin işgüzar fəaliyyət vasitəsi kimi çıxış edir.

№	Ölkə	Maliyyələşdirmə həcmi (mln.dol.)
1.	Finlandiya	1250,8
2.	Fransa	12587,6
3.	İngiltərə	8628,8
4.	Niderland	3109,1
5.	Almaniya	15680,9
6.	İspaniya	4904,8
7.	Portuqaliya	1008,2
8.	Danimarka	942,6
9.	İsveçrə	1566,6
10.	Avstriya	1247,8
11.	Belçika	1569,7
12.	İtaliya	7139,3
13.	Yaponiya	20929,0
14.	ABŞ	75475,0
15.	Kanada	2737,9

Cədvəl 1.2. Dünya ölkələrində 1999-cu ildə elmi tədqiqatların və işləmələrin büdcə vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilməsi

1.3. İnnovasiya menecmentinin informasiya təminatı problemləri

İnnovasiyanın və İnnovasiya fəaliyyətinin inkişafı region və müəssisələrdə texnoloji, kadr və İqtisadi problemlərin kompleks həllini tələb edir. Onlar müxtəlif variantlarda realizə oluna bilər: rentabəlsiz İstehsalların yavaş-yavaş yığışdırılması və müəssisələrin İnnovasiya məhsulunun buraxılışı üçün yenidən qurulmasından «ani» ləğv və yeni İstehsalın tikilməsinə qədər. Struktur dəyişikliklərinin və İnnovasiya fəaliyyətinin bütün növləri kompleks informasiya təminatı tələb edir. İnnovasiya və İnnovasiya fəaliyyəti ilə bağlı təşkilat və mütəxəssislərə çoxsaylı mənbələr üzrə paylanmış deyil, məhz müvafiq surətdə nizamlanmış informasiya lazımdır. Bu informasiya elm və texnikanın bu və ya digər sahələrində elmi-texniki nailiyyətlər və İnnovasiyalar haqqında, yeniliklər haqqında texniki-İqtisadi, konyuktur-kommersiya, statistik informasiya, sənaye məhsulu, materialları, maddələri və sairənin xüsusiyyətləri haqqında məlumatlardan ibarət olmalıdır. Yalnız belə birləşmiş informasiya ehtiyatları olduqda region və müəssisələrdə İnnovasiya və İnnovasiya fəaliyyəti səmərəli informasiya ilə təmin oluna bilər.

Bazar İqtisadiyyatı şəraitində ciddi informasiya dəstəyi olmadan öz yerini və öz məhsul-malını tapmaq mümkün deyildir. Rəqabət mübarizəsində yüksək keyfiyyətli və tam informasiyaya malik olan, bazarın inkişaf əməlləri və əsas rəqiblərin fəaliyyəti haqqında böyük miqdarda verilənləri tez və dərinləndirən emal edən müəssisələr qalib gəlir. Bundan başqa, elmi-texniki təkamül sahəsində yaranan vəziyyətin qiymətləndirilməsində, elmi və İnnovasiya fəaliyyəti inkişafının bütün İdarəetmə sisteminin səmərəliliyinin yüksəldilməsində fəvqəladə mühüm rol İnnovasiya və İnnovasiya fəaliyyətinin informasiya təminatı infrastrukturunun inkişaf səviyyəsinə məxsusdur. İnnovasiyaların köməyi ilə həll olunan məsələlər fəvqəladə, mühüm olduğundan, bu məsələnin də böyük əhəmiyyəti vardır. İnnovasiya fəaliyyəti, onun inkişafının əməlləri və

əsas istiqamətləri, İnnovasiyaların səmərəliliyinin real miqyasları haqqında keyfiyyətli İqtisadi-statistik informasiya dövlət dəstəyinin və İnnovasiya proseslərinin təsnifatlaşdırılması məsələlərinin həllində lazımi istiqamətin seçilməsində kömək edə bilər.

İnnovasiya fəaliyyətinin informasiya təminatının əsas istiqamətləri həlli İnnovasiya fəaliyyəti ilə daha sıx bağlı olan İqtisadi, texnoloji, sosial və ekoloji məsələlərdən asılı olur. Bu tip məsələlərdən əsasları aşağıdakılardır:

– buraxılan İnnovasiya məhsulunun daxili və xarici bazarlarda yüksək rəqabət qabiliyyətliliyinin əldə edilməsi;

– buraxılan İnnovasiya məhsulunun köməyi ilə lazımi idxaləvəzetmə templərinin təmin edilməsi;

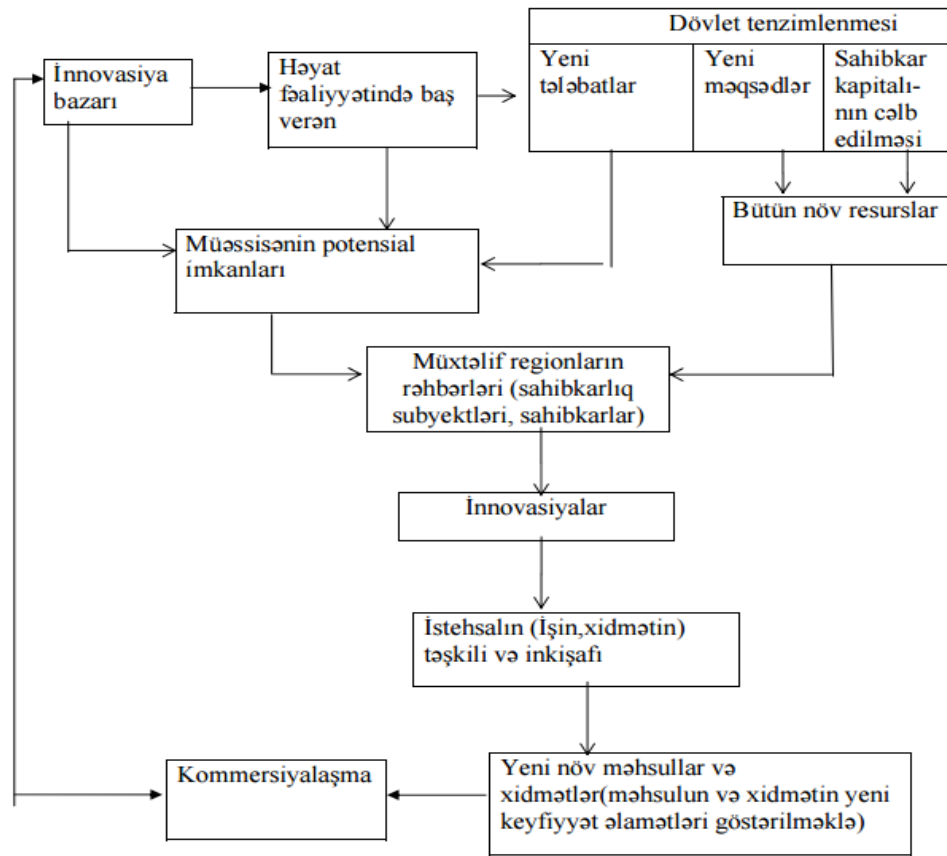
– ixracın eksportun ümumi həcmində yüksək keyfiyyətli məhsul idxalının yüksək payının əldə edilməsi;

– İnnovasiya məhsulu və texnologiyalarının maksimal yenilənmə templərinin təmin edilməsi;

– İstehsalın yüksək texnoloji səviyyəsinin əldə edilməsi;

– bütün növ ehtiyatların (təbii-material, informasiya-energetik və insan) İqtisadi-ekoloji mövqedən optimal istifadə olunması;

– İnnovasiya məhsulunun yaradılması və realizəsi zamanı ətraf mühitin çirklənməsinin azaldılması və İqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi.

Şəkil 1.2. İnnovasiyaların yaradılması və həyata keçirilməsi prosesinin təşkilinin məntiqi ardıcılığı.

İnnovasiya proseslərinin informasiya təminatı İnnovasiya siyasətinin əsas istiqamətləri ilə müəyyən olunur. İnnovasiya siyasəti həm federal, regional səviyyələrdə, həm də təsərrüfatçılıq subyektləri səviyyəsində formalaşarkən çoxcəhətli ixtisaslaşmış informasiya təminatına malik olmalıdır. Təsərrüfatçılığın bazar mexanizmlərinə keçdikcə onun rolu artır.

Elmi-texniki inkişafın prioritetlərinin seçilməsi İnnovasiya siyasətinin mühüm istiqamətlərindəndir. Bununla əlaqədar olaraq informasiya təminatının məqsədi aşağıdakılardan ibarət olmalıdır: elm və texnikanın müasir inkişafının müəyyən sektorlarında ölkənin, regionların və müəssisələrin mövqeyinin qiymətləndirilməsi; İnnovasiya fəaliyyətinin miqyaslarının (yeniliklərə xərclər), İnnovasiyaların tiplərinin aşkarlanması; ölkədə İnnovasiya fəallığının real vəziyyətinin müəyyən edilməsi və sairə. Bu, dövlət dəstəyinin sahə və regional istiqamətlərinin müəyyən edilməsinə, İnnovasiya fəaliyyətinin eksport

istiqamətinə uyğun olaraq İnnovasiyaların yenilik səviyyəsinin qiymətləndirilməsinə kömək edəcəkdir.

Informasiya proseslərinin informasiya təminatının müstəqil istiqaməti kimi texnoloji transferin informasiya təminatı seçilməlidir. Texnoloji mübadilənin İdarə edilməsi yalnız İnnovasiya siyasətinin obyektidir. O həm xarici-İqtisadi, həm də patent-lisenziya fəaliyyətinin sahəsidir. Onun İnnovasiya fəaliyyəti sahəsində İnnovasiyaların səmərəliliyini artıran faktor kimi rolu çox yüksəkdir. İnnovasiya fəallığını stimullaşdırmağa yönəldilmiş xüsusi tədbirlər bütün dünyada əsasən kiçik şirkətlərdə yeniliklərin dəstəklənməsinə yönəldilir. Ona görə də kiçik müəssisələrdə İnnovasiya proseslərinin informasiya təminatı, xərc göstəriciləri, İnnovasiya biznesinin təşkilati formaları, onun səmərəlilik faktorları da daxil olmaqla, çox mühüm məsələdir.

İnteqrasiya prosesləri inkişafı, dünyanın aparıcı ölkələrinin İqtisadi və elmi-texniki əməkdaşlığı, elmi tədqiqatlar və işləmələrə ayrılmış ehtiyatların sürətli artımı gedişində elmin, elmi-texniki yeniliklərin və İnnovasiya fəaliyyətinin statistikasının standartlaşdırılmasına zərurət yaranır. Yaranmış vəziyyətdə statistikanın xüsusi istiqaməti olan İnnovasiyalar statistikasının formalaşması mühüm məsələyə çevrilir. İnnovasiyalar statistikasının öyrənmə obyektidir. İnnovasiyalar və yeniliklərin yaranması və tətbiqi prosesi ilə bağlı olan bütün fəaliyyət növləri, həmçinin İnnovasiya infrastrukturudur. Sahə, region və müəssisələrdə İnnovasiya fəaliyyətinin təşəkkülü və inkişafını səmərəli İdarə etmək məqsədi ilə onun informasiya təminatı sisteminin əsasını İnnovasiyaların statistikasını təşkil etməlidir.

Vahid beynəlxalq yanaşma və standartlara əsaslanan İnnovasiyalar statistikasını 1989-cu ildən aparılır. Bu işlərin təşəbbüsçüsü Şimal ölkələrinin sənaye inkişaf fondu ilə birgə İqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf təşkilatı (İƏİT) olmuşdur. Elm və İnnovasiyaların statistikasındakı beynəlxalq standartlar - aparıcı dünya təşkilatlarının elm və İnnovasiya statistikasını sahəsindəki tövsiyələr kompleksidir. Bu cür standartlaşdırma beynəlxalq təşkilatlara imkan verir ki, onlar ölkənin elmi-texniki potensialını müntəzəm olaraq ayrı-ayrı

dövlətlərdə onun kəmiyyət və strukturunu müqayisə edərək, elmi-texniki və İnnovasiya fəaliyyətinin təkmilləşməsi, bu sahələrdə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı üzrə təkliflər işləyərək yoxlasınlar.

Elm və texnikanın ölkə statistikasının metodologiya və təcrübəsindəki beynəlxalq standartlardan fərqlərin aradan götürülməsi imkan verir ki, bazar İqtisadiyyatı şəraitində ölkə elmi-İnnovasiya potensialının müasir vəziyyəti əks olunsun və bununla da elmi-texniki və İnnovasiya fəaliyyəti sahəsində əməkdaşlıq və investisiyalar üçün zəruri informasiya bazası yaradılsın.

Elmi və nəzəri fəaliyyət sahəsi olan beynəlxalq İnnovasiyalar statistikasını inkişaf və təkmilləşmə mərhələsindədir. Bu həm artıq fəaliyyət göstərən texnoloji İnnovasiyalar statistikasını, həm də İnnovasiya fəaliyyətinin yeni istiqamət, sahə və növlərinin istifadəsini əhatə edir. Buna görə də ölkədə İnnovasiya proseslərinin informasiya təminatı məsələləri ölkə statistikasının reforma və inkişafının ümumi istiqamətlərinə uyğun olmalıdır. Bu məsələlərə aşağıdakılar aiddir:

– ölkə statistikasının İqtisadiyyatda struktur dəyişiklikləri dövründə sosial-İqtisadi sahədə baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşması;

– statistik göstəricilər, hesabat və inkişaf formaları, həmçinin zəruri informasiyanın alınmasının digər mənbə və üsullarının yenidən kompleks və razılaşdırılmış şəkildə nəzərdən keçirilməsinin istiqamət və mərhələlərinin əsaslandırılması;

– dövlət orqanlarına və beynəlxalq təşkilatlara təqdim olunan statistik informasiyanın tamlığı və operativliyini progressiv monitoring və verilənlərin toplanması, ötürülməsi və emalı üzrə müasir informasiya sistemlərinin tətbiqi yolu ilə vaxtında təmin etmək;

– işlənən hesabat göstəriciləri dairəsinin, xarici informasiya sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsinin genişləndirilməsi hesabına informasiyanın keyfiyyətcə yaxşılaşdırılması;

– müxtəlif səviyyələrdə bütün kateqoriyalardan olan istifadəçilərin zəruri statistik informasiya ilə (verilənlərin istifadə və mühafizəsini birləşdirərək)

səmərəli təmin edilməsi;

- statistika islahatları və İnnovasiyalar statistikasının formalaşması gedişində regional səviyyənin rolunun artırılması.

Informasiya təminatının göstərilən problemləri ümumi xarakter daşıyır və statistikanın istənilən sahəsinə tətbiq oluna bilərlər. İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyəti statistikasını göstərilməmiş ümumi xarakterli problemlərdən başqa öz spesifik xüsusiyyətlərinə də malikdir. Onlara ilk növbədə sənayedə texnoloji İnnovasiyaların, xidmət sahələrində İnnovasiya fəaliyyətinin, İqtisadiyyatın digər sahələrinin informasiya təminatı problemi aiddir. Göstərilmiş problemin tədqiqi imkan verir ki, müəssisə, təşkilat və regionların İnnovasiya proseslərində iştirakı dərəcəsi təyin edilsin, həyata keçirilən İnnovasiyaların növlərini eyniləşdirərək, onların miqdar və keyfiyyət xarakteristikaları əldə edilsin, İnnovasiya fəaliyyətinin nəticələri qiymətləndirilsin. Bundan başqa, İnnovasiya proseslərinin daha geniş tədqiqi İnnovasiya fəaliyyətinin təşkilati formalarının təhlilini nəzərdə tutur ki, bu da onların bazar dəyişiklikləri prosesində müxtəlifliyi və artımı ilə şərtlənir. Müasir şəraitdə bu cür təşkilati yeniliklər xüsusilə əhəmiyyətlidir, çünki yeni, bazar şəraitinə daha çox uyğunlaşdırılmış strukturlar İnnovasiya proseslərinin intensivləşdirilməsinə də kömək edirlər.

Yaranmış İqtisadi vəziyyəti nəzərə alaraq və İnnovasiyaların informasiya təminatının real şərtlərini ümumiləşdirərək təsdiq etmək olar ki, yaxın gələcəkdə İnnovasiya fəaliyyətinin İqtisadi-statistik tədqiqatlarının əsas istiqamətləri kimi aşağıdakı informasiya təminatları daha çox marağa səbəb olacaqdır:

- sənaye müəssisələri, sahə və regional elmi təşkilatların İnnovasiya fəaliyyəti;

- xidmət sahəsində İnnovasiya fəaliyyəti;

- İnnovasiya fəaliyyəti infrastrukturunu (İnnovasiyaların, maddi-texniki təchizatın tətbiqi; elmin sınaq və maddi-texniki bazası; İnnovasiya proseslərinin informasiya təminatı; maliyyə-kredit və hüquqi xidmətlər və s. üzrə vasitəçilik

xidməti yerinə yetirən xüsusişdirilmiş İnnovasiya şirkətləri daxil olmaqla);

– İnnovasiya fəaliyyətinin yeni təşkilati formaları (injiniring mərkəzləri, maliyyə-sənaye qrupları, texnoparklar və s. daxil olmaqla);

– İnnovasiyanın və İnnovasiya fəaliyyətinin yaranması və inkişafında region, şəhər, rayon və sahələrin administratorlarının fəaliyyəti.

Regionda İnnovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsinin, onda rəqabətədavamlılığı və təsərrüfatçılıq fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəltməyin zəruriliyi tələb edir ki, müəssisələrdə İnnovasiya fəaliyyətinin təminat strukturları ilə yanaşı İnnovasiya fəaliyyəti və struktur dəyişikliklərinin regional informasiya təminatı mərkəzləri (RIM) yaradılsın. Bu cür mərkəzlər region müəssisələrində onların qarşılıqlı əlaqəsi, əməkdaşlıq, bir-birini tamamlamaq və marketing fəaliyyətinin həyata keçirilməsində müvəffəqiyyətli İnnovasiya fəaliyyəti və struktur dəyişiklikləri etmək üçün zəruri olan verilənlərin sistemləşdirilməsi, toplanması, saxlanması, daxil edilməsi ilə məşğul olmalıdırlar.

RIM yaratmaq üçün verilənlər bazası şəbəkəsi yaratmaq lazımdır. Bu şəbəkənin aşağıdakı imkanları olmalıdır:

sənaye müəssisələrinin müxtəlif qruplarının informasiya tələbatının aşkarlanması və proqnozlaşdırılması üzrə tədqiqatları təşkil etmək və aparmaq;

müxtəlif tipli avtomatlaşdırılmış sistemlərdə mövcud olan informasiya ehtiyatlarının uçotu, qeydiyyatı, sertifikatlaşdırılması və reklamını təşkil etmək;

region və ölkədə mövcud olan verilənlər bazaları üzrə ünvan-məlumat xidmətinin yaradılması;

konkret İnnovasiya sistemləri, texniki obyektlər, məhsullar və s.-in kompleks informasiya təminatını işləmək üçün problem istiqamətləndirilmiş verilənlər bazasının formalaşması məqsədi ilə müxtəlif avtomatlaşdırılmış sistemlərdə yaradılan verilənlər bazalarının inteqrasiyası prinsip və üsullarının işlənməsi;

qabaqcıl informasiya texnologiyalarını işləmək və yaymaq;

avtomatlaşdırılmış sistemlər şəbəkəsinin təşkilati-funksional strukturunun və

İnnovasiya fəaliyyəti, region müəssisələrinin struktur dəyişiklikləri və məhsulunun marketinqinin kompleks informasiya təminatına istiqamətlənmiş verilənlər bazasının dislokasiyasının işlənməsi.

RİM-in yaradılması, həmçinin müəssisələrin elmi-texniki informasiya xidmətlərinin strukturunun əsaslı dəyişdirilməsi tələb edir ki, müəssisələr və RİM arasında, onların İdarə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, elmi-texniki kooperasiyaya əsaslanan daha sıx əlaqələr yaransın və inkişaf etsin. Region və müəssisələr səviyyəsində region müəssisələrinin İnnovasiya fəaliyyəti və məhsulunun marketinqinə yönəldilmiş prinsipial yeni kompleks informasiya təminatı strukturunun yaradılması aşağıdakılara kömək etməlidir:

elmi istiqamətlərin inkişafına, ehtiyatqoruyan İnnovasiya texnologiyalarının tətbiqinə əsaslanan maddi İstehsal sahəsinin struktur dəyişikliklərinin təmin edilməsinə;

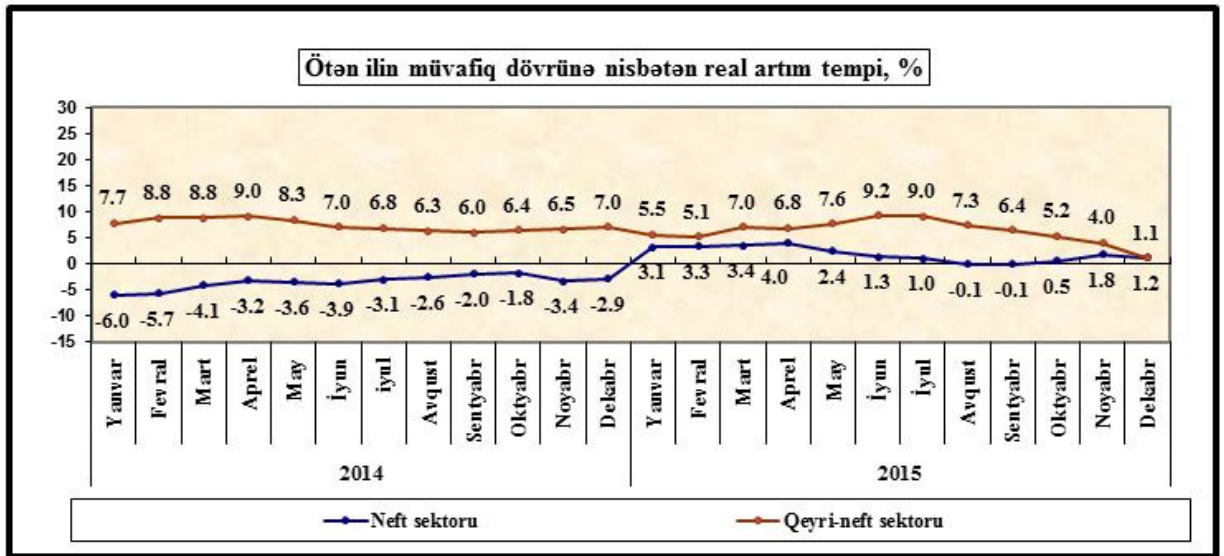
elmi-texniki təkamül və İnnovasiya fəaliyyətinin sürətlənməsinin, müddətlərin qısaldılması və elmi tədqiqatların, layihə-konstruktor işlərinin və İstehsalın texnoloji hazırlığı səviyyəsinin yüksəldilməsinə;

qabaqcıl ölkə və xarici nailiyyətlərin və elmi-texniki yeniliklərin genişmiqyaslı tətbiqinə əsasən xalq təsərrüfatı təyinatlı texnika obyektləri İstehsalının nomenklatura və intensivliyinin genişləndirilməsinə;

regionlararası, sahələrarası və sahədaxili əlaqələrin təkmilləşdirilməsinə.

Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafı (Qrafik 1.1)

2015-ci ildə ÜDM-in real artım tempi 1.1% təşkil etmiş və cari qiymətlərlə 54.4 milyard manat olmuşdur. Adambaşına düşən ÜDM-in həcmi 5703.7 manat (5558.7 ABŞ dolları) təşkil etmişdir.

Qrafik 1.1. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafı

Vahid sistemdə birləşdirilmiş regional informasiya mərkəzi və region müəssisələrinin kompleks informasiya təminatı xidmətləri regionda İnnovasiya fəaliyyəti və İqtisadiyyatın struktur dəyişikliklərini təmin edən vahid informasiya-analitik sistem (IAS) təşkil etməlidirlər. Regionda uğurlu İnnovasiya fəaliyyəti təşkil etmək üçün IAS-ın səmərəli fəaliyyətinin əsas şərtlərindən biri onun bütün bəndlərinin informasiya uyğunluğudur. Beynəlxalq səviyyədə razılaşdırılmış informasiyanın hazırlanması, toplanması, emalı, ötürülməsi və təhlili qaydalarını reqlamentləşdirən standartların yaradılması və istifadəsi zəruridir. Bu həm də nəticələrin zəruri mötəbərliyi və müqayisə edilə bilməsini təmin edir.

Bu və ya digər İdarəetmə qərarlarının hazırlığı prosesində eyni müəssisələr haqqında müxtəlif informasiyadan, həmçinin müxtəlif mənbələrdən istifadə edilir. Bu cür informasiyanın bir və ya bir neçə verilənlər bankında toplanması üçün eyni bir obyektə aid olan bütün informasiya, mənbəyindən və mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bir birbaşa kodla indeksləşdirilməlidir. Belə yanaşma imkan verir ki, iriləşdirilmiş informasiya bloklarının giriş bazisi iyerarxik sxem üzrə izlənilsin və informasiya axınlarında (məsələn, məhsul və xidmət İstehsalı və istehlakı, xarici və daxili mal dövriyyəsi, mütəxəssislərin məşğulluğu və hazırlığı və s. kimi) müxtəlif obyektlərin qarşılıqlı təhlili

aparılsın.

Həllini tələb edən əsas problem müxtəlif səviyyəli qarşılıqlı bağlı məhsul və xidmət nomenklaturası sisteminin qurulmasıdır. Məsələn, ilkin olaraq xarici İqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının İstehsal ilə qarşılıqlıbağlılığı məsələsini həll etmək lazımdır. Bu problemin həlli üçün ümumi alət İqtisadi fəaliyyət növlərinin qarşılıqlıbağlı təsnifatı sistemi (vahid tərkib kodu ilə realizə olunan) olmalıdır. Təsnifat sisteminin inkişafında növbəti addım inteqrasiya olmalıdır. Inteqrasiya imkan verər ki, say azalsın, strukturlar uzlaşdırılsın və onlar arasında uyğunluq matrisləri sadələşdirilsin. Bu üsulla yaradılmış zəruri terminoloji təminatlı informasiya təşkilinin vahid təsnifat bazasında həm texniki və proqram vasitələri, həm də informasiyanın özü vahid informasiya mühitində qapanacaqdır. Son nəticədə bu, region, ölkə və dünya birliyi çərçivəsində İnnovasiya fəaliyyəti və struktur dəyişikliklərini həyata keçirmək üçün zəruri olan İnnovasiya və İqtisadi informasiya verilənlər bazalarının informasiya uyğunluğunu təmin edəcəkdir.

Göstərilmiş standartlaşdırma və təsnifatlaşdırma prinsipləri ilə yanaşı İnnovasiya fəaliyyətini təmin etmək üçün müasir informasiya-analitik sisteminin qurulmasının zəruri şərti, İstehsal, maddi-texniki təchizat, maliyyə, əmək haqqında informasiyanın müəssisələrdən avtonom rejimdə formalaşdığı, planlı İqtisadiyyat statistikasından fərqli olaraq bilavasitə müəssisə statistikasının istifadəsidir.

Bazar İqtisadiyyatında statistikanın əsasını, yuxarıda deyildiyi kimi, hər bir obyekt üzrə göstəricilər təşkil edir. Bu halda aşağıdakılar mümkündür(5, səh 43):

- əmək, kapital, əmtəə və xidmət fəaliyyətinin dərin və qarşılıqlı əlaqəli təhlilini aparmaq;
- İstehsalçı və ərazilərin kompleks şəkildə İqtisadi, demoqrafik, sosioloji xarakteristikalarını tərtib etmək;
- investisiya axınlarının miqyas və istiqamətlərini qiymətləndirmək;
- İqtisadiyyatın maliyyə baxımından dayanıqlı və dayanıqsız sahələrini

müəyyən etmək;

– struktur yenidənqurması və İnnovasiya fəaliyyəti proqramlarının səmərəliliyini qiymətləndirmək.

Beləliklə, region İqtisadiyyatının struktur dəyişiklikləri və İnnovasiya fəaliyyətinin müvəffəqiyyətli gedişini təmin edən mühüm element regional və sahə prinsipi üzrə formalaşan regional informasiya-analitik sistemlərdir. Regional IAS həmçinin göstərilən işlərin yerinə yetirilməsinə də cəlb edilə bilərlər: ticarət, ünvan, hüquqi, statistik və investisiya layihələri üzrə informasiyalar verilməsinə aid olan sahibkarlıq fəaliyyətinə informasiya dəstəyi göstərmək; yaradılan müəssisə, marketing və auditin, maddi-texniki təchizat və məhsul satışı imkanlarının qeydiyyatı; mümkün partnyorlar arasında işgüzar əməkdaşlığın yaradılması; İstehsal güclərinin, elektron poçtun axtarışı, mühasibat fəaliyyətinin aparılması.

Regional IAS-ın əsas funksiyalarından biri regionda İnnovasiya fəaliyyəti monitorinqi olmalıdır. Ümumi halda sosial-İqtisadi vəziyyət monitorinqi kimi İqtisadiyyatda onun bir vəziyyətdən digərinə keçidi ilə əlaqədar olan keyfiyyət dəyişikliklərinin gedişi və təbiətinin mütəşəkkil sistem müşahidəsi başa düşülür. Bu təyinatə görə, regionda İnnovasiya proseslərinin monitorinqi kimi region İqtisadiyyatında regionun sənaye kompleksində həyata keçirilən İnnovasiya fəaliyyəti ilə bağlı keyfiyyət dəyişikliklərinin gedişi və təbiətinin mütəşəkkil sistem müşahidəsi başa düşəcəyik. O, sistemin başlanğıc həlqəsi kimi nəzərdən keçirilir: monitorinq – təhlil – İdarəetmə – İqtisadiyyatın səmərəli inkişaf dinamikasına nail olmaq. Buna görə də monitorinqin vəzifəsi yalnız müşahidə deyil, həm də İnnovasiya proseslərini İdarə etmək üçün faktların toplanmasıdır. Monitorinq təşkilinin əsas prinsipləri müşahidə olunan obyektin xüsusiyyətlərindən və müşahidə məqsədlərindən irəli gəlir. Müəssisə və İnnovasiya proseslərinin İdarə edilməsi monitorinqin obyektləri olduğu üçün verilmiş obyektin xüsusiyyətlərinə əsasən monitorinqin üç əsas prinsipini ifadə etmək olar.

Birinci prinsip – eyniyyət prinsipi, bu prinsipə əsasən müşahidə olunan

obyektlə monitoring sistemi arasında müəyyən uyğunluq olmalıdır. İqtisadiyyatda struktur dəyişikliklərinin bu dövrünün əsas mahiyyəti, müdafiə kompleksi də daxil olmaqla, müəssisələrin tam və yaxud qismən yeni elmi mülki məhsul buraxılışına keçməsidən ibarətdir. Buna görə də monitoringin mahiyyəti vəziyyətin, proseslərin dəyişilməsidir, həm də yalnız müəssisələr və onların funksiyaları deyil, onların digər müəssisələrlə qarşılıqlı əlaqəsinin xüsusiyyəti də dəyişir. Keçid dövründə İqtisadiyyatın mühüm xarakteristikası - İqtisadi münasibətlərin və onların formalarının tez sovuşması və stabil olmamasıdır. Bu müəssisə, struktur dəyişiklikləri prosesləri və İnnovasiya fəaliyyətinin müşahidə edilməsini çoxaltmaq zərurətini müəyyən edir ki, nəticədə müəssisələrin birdəfəlik seçmə tədqiqinin mahiyyəti artır.

İkinci prinsip – ölkə İqtisadiyyatının vahidliyi ilə müəyyən edilir, müşahidə obyektləri kimi struktur dəyişikliklərinə məruz qalan müəssisələr isə vahid İqtisadiyyatın hissələri olan altsistemləri təşkil edirlər. Bu prinsipin realizəsi İnnovasiya fəaliyyəti və struktur dəyişiklikləri də daxil olmaqla bütün fərdi tədqiqatların İqtisadiyyatın ümumi proseslərinə tabeçiliyini, razılaşdırılmasını tələb edir. Bununla monitoring nəticəsində əldə edilmiş fərdi biliklərin tabeçilik yeri müəyyən edilir. Bu biliklər bütövlükdə ölkə İqtisadiyyatında baş verən ümumi proses və hadisələrin dərk olunması prizmasından nəzərdən keçirilməlidir.

Üçüncü prinsip – komplekslik – struktur dəyişikliklərinin ayrı-ayrı tərəfləri, hüdudlarının dəyişdirilməsinin deyil, İnnovasiya prosesi və struktur dəyişiklikləri proseslərinin, onların birlik və tamlığında, bütün spektrlərinin müşahidəsini nəzərdə tutur. Bu prinsipin realizəsi, birincisi, müşahidələrin çoxsəviyyəliliyi, analitik modelə bir çox istiqamətlərdə baş verən dəyişiklikləri eyni zamanda qiymətləndirməyə imkan verən çoxölçülü kateqoriyaları daxil etməklə; ikincisi, regionda adları çəkilən proseslərin hər bir inkişaf mərhələsi üçün baş sistemin (müəssisələr, proseslər) tapılması və monitoringin sadələşdirilmiş modelinin qurulması yolu ilə həyata keçir.

Monitoring verilmiş sistem üçün statistik əhəmiyyət kəsb edən, nəzərdən

keçirilən proseslərin dürüst qiymətləndirilməsinə imkan verən faktorların alınmasını təmin etməli və müşahidələrin minimumlaşdırılması kimi ümumi ənənəyə malik olmalıdır. Regionun sənaye kompleksində struktur dəyişiklikləri prosesləri bütövlükdə ölkə İqtisadiyyatındakı struktur dəyişiklikləri prosesləri ilə eyni zamanda baş verdiyi üçün bu proseslərin monitorinqini nəzərdən keçirərkən eyni zamanda İqtisadi subyektlərin İqtisadiyyatında baş verən, İnnovasiya realizəsinin və struktur dəyişiklikləri proseslərinin gedişinə bilavasitə təsir göstərən prosesləri də müşahidə etmək lazımdır. Bu cür proses və obyektlərə xüsusilə aşağıdakılar aiddir(9, səh 32):

- regionun dövlət dəstəyi siyasəti: dəstək obyektləri, dəstək forma və mexanizmləri, dəstəyin ehtiyat və səmərəliliyi;
- əhali, gəlirlər, məşğulluq, demoqrafik və miqrasiya prosesləri, gəlirlərin differensiasiyası, məşğulluq və onun dəyişiklikləri;
- özəlləşdirilmiş və konversiya müəssisələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi;
- insanın əmək və İqtisadi fəallığının dəyişməsi;
- mülkiyyətin şəxsi proses kimi təşəkkülü;
- İqtisadiyyatın İstehsal və sosial sahələrinin kommersionlaşdırılması;
- bazar infrastrukturunun təşəkkülü, müəssisələrin kommersionlaşdırılması prosesləri;
- xarici İqtisadi fəaliyyətin inkişafı və genişləndirilməsi;
- təbii ehtiyatlar bazarının təşəkkülü, İstehsalın monopolizasiya və demonopolizasiyası;
- torpaq islahatları və aqrar dəyişiklikləri;
- əhalinin miqrasiyası, həyat səviyyəsi, işdən azad edilməsi, digər regionlara köçmə.

Müəssisələrin bazar oriyentasiyası proseslərinin müşahidəsi üçün göstəricilər sistemi belə ola bilər (mümkün variant):

Birinci qrup – təsərrüfatçılığın yeni İqtisadi konsepsiyasına keçid göstəriciləri: realizədən mənfəət (müşahidələrin dövrülüyü kvartal üzrə);

mənfəətin artımı (kvartal üzrə); amortizasiya ayırmaları (illik); amortizasiya vəsaitlərinin İstehsal kapital qoyuluşlarına istifadəsi (illik); ümumi gəlir, mənfəət, rentabellik (illik); İstehsalata xərclər (illik); əməkhaqqı (aylıq); kapital qoyuluşları, kapital qoyuluşları strukturu, kapital qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsinin strukturu (illik);

İkinci qrup – müəssisənin marketing işinin səviyyəsini xarakterizə edən göstəricilər: məhsulun yeni növlərinin mənimsənilməsi; ETTKI üzrə, bazarın öyrənilməsi də daxil olmaqla, xərclər (illik); satış, ticarət, saxlama sisteminin xarakteristikası (illik); müəssisənin reklam işi, İdarəetmə təşkilinin progressiv modelinin istifadəsi (illik);

Üçüncü qrup – bazarda rəqabət və vəziyyəti xarakterizə edən göstəricilər: məhsul buraxılışı, onun bazara çatdırılması (kvartal üzrə); məhsul bazarlarının monopolizasiyası və rəqabəti səviyyəsi (illik); rəqiblərə nisbətən qiymətlər səviyyəsi (kvartal üzrə);

Dördüncü qrup – bazarla əlaqəni xarakterizə edən göstəricilər: satış həcmi və onların strukturu (kvartal üzrə); satış üzrə, təsərrüfat əlaqələri müqavilələrinə əsaslananlar da daxil olmaqla, sazişlərin miqdar və həcmi (illik); maddi-texniki ehtiyatlarla təminat şərtləri.

Bazar oriyentasiyası və müəssisələrdə İnnovasiya fəaliyyətinin, struktur dəyişiklikləri proseslərinin səmərəliliyinin əsas göstəricisi maksimal mənfəət alınmasına, İstehsalatın genişləndirilməsinə nail olmaqdır. Bu prosesdə regionda və ayrı-ayrı müəssisələrdə struktur dəyişiklikləri prosesləri və İnnovasiya fəaliyyəti monitorinqi mühüm rol oynamalıdır. Monitorinq imkan verir ki, onların gedişini izləmək, dəyişikliklərinin hərtərəfli və çoxplanlı statistik verilənlər əsasında əldə edilmiş miqdar xarakteristikalarını, həmçinin regionda ümumi və fərdi İqtisadi vəziyyətləri təhlil edərək regionda struktur dəyişiklikləri prosesləri və İnnovasiya fəaliyyəti səmərəli İdarə edilsin.

Aydındır ki, hətta bir müəssisə səviyyəsində monitorinq kifayət qədər mürəkkəb məsələdir, çünki onlarla göstəricinin müşahidəsini tələb edir.

İnnovasiya fəaliyyətində İnnovasiyalar statistikasının əsas mahiyyəti. İnnovasiya prosesləri və İnnovasiya fəaliyyətinin informasiya təminatının çox aktual istiqaməti İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyətinin statistikasındır. İnnovasiyalar və İnnovasiya işləmələrinin həcmi, strukturu və dinamikası haqqında dəqiq və etibarlı statistik informasiyaya olan tələbatını ödəməkdir, başqa sözlə:

- kadrlar və onların hazırlığı səviyyəsi;
- elm və İnnovasiya fəaliyyətinin maddi-texniki bazası;
- maliyyə vəsaitləri və investisiyalar (büdcə təsisatları da daxil olmaqla);
- elmi təşkilatlar və İnnovasiya mərkəzləri şəbəkəsi, onların elm və texnika, İqtisad sahələri, regional, elm və texnikanın prioritet istiqamətləri üzrə paylanması;
- elmi tədqiqatlar və İnnovasiya işləmələrinin, xüsusilə texnoloji İnnovasiyaların səmərəliliyi, kəşflər və ixtiraların istifadəsi dərəcəsi;
- İnnovasiya məhsulunun yaranması həcmi və onların inkişafın sosial-İqtisadi-ekoloji göstəricilərinə təsiri;
- İnnovasiyaların İnnovasiya fəaliyyətinin məqsədlərinə görə paylanması;
- daxili və xarici texnoloji mübadilə, həmçinin İnnovasiya texnologiyalarının və məhsullarının alınması və ötürülməsi formaları haqqında və sairə.

İnnovasiya və İnnovasiya fəaliyyəti statistikasının predmeti aşağıdakılardır:

- İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyətinin statistik göstəricilərinin təsnifatı və sisteminin işlənməsi;
- İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyətinin statistik hesabatının aparılması;
- ölkə daxilində, həmçinin xarici ölkələrlə texnologiyaların ticarət mübadiləsi də daxil olmaqla, elmi tədqiqatlar, İnnovasiya işləmələri və kadrların vəziyyəti və nəticələrinin dəyişməsi monitorinqinin təşkili;
- İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyətinin statistik göstəricilərinin avtomatlaşdırılmış qiymətləndirilməsi metodologiya və üsullarının işlənməsi.

İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyəti statistikasının öyrənmə obyektini

yeniliklərin yaradılması və tətbiqi prosesi ilə əlaqəli bütün fəaliyyət növləri, həmçinin İnnovasiya infrastrukturudur.

Tərkibinə görə İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyəti statistikasını bir sıra bölmələrə ayırmaq məqsədəuyğundur:

- İnnovasiya məhsulu statistikasısı;
- elm, İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyətinin maddi-texniki və təcrübi baza statistikasısı;
- informasiya və elmi texnologiyaların statistikasısı;
- İnnovasiya fəaliyyətinin statistik göstəriciləri sistemi;
- elm, İnnovasiyalar, İnnovasiya fəaliyyəti və statistik hesabatların statistik monitoring sistemi.

İnnovasiya məhsulunun statistikasısı. İnnovasiya məhsulu (yeniliklər, İnnovasiyalar) statistikasısı dedikdə, İnnovasiya fəaliyyəti statistikasının sənaye məhsulunun yeniləşdirilməsi, onun İstehsalatda hazırlanması və mənimsənilməsi proseslərini öyrənən bölməsi başa düşülür. İnnovasiya məhsulu statistikasısı İnnovasiyaların, sistemlərin yeni nümunə və tiplərinin; avtomatlaşdırma maşın, avadanlıq, aparat, vasitələrinin; xammal və materialların yeni növlərinin və s. yaranması və mənimsənilməsi göstəricilərini öyrənir.

Yeni nümunələr və sistemlərə daxildir: ilk dəfə ölkədə yaradılmış, işi və funksional təyinatına görə əvvəllər buraxılmışlardan əsaslı surətdə fərqlənən yeni texnika. Yeni məhsulun İstehsalı o vaxt mənimsənilmiş hesab edilir ki, layihə-konstruktor və texnoloji sənədləri işlənsin, İnnovasiya məhsulunun İstehsalı üçün zəruri olan texnoloji avadanlıq, alətlər, vasitələr və digər texnoloji ləvazimat mənimsənilsin; onun işlənmiş texnoloji proseslər üzrə sistemə İstehsalı (daha yüksək texnoloji xüsusiyyətlərə malik olmaqla) təşkil edilsin. Yaradılmış və mənimsənilmiş yeni növ sənaye məhsulu nümunələrinin normativ tələbatlara, həmçinin istehlakçıların həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəsizlik və ətraf mühitin mühafizəsi tələblərinə uyğunluğuna zəmanət vermək üçün onların sertifikatlaşdırılması aparılmalıdır.

Innovasiya məhsulunun texniki-İqtisadi səviyyəsi onun öz funksiyalarını təyinatı üzrə nisbətən minimal xərclərlə (Innovasiya məhsulunun texniki mükəmməlliyini xarakterizə edən göstəricilərin baza nümunəsinin müvafiq göstəriciləri ilə müqayisəsinə əsaslanan) yerinə yetirməsi dərəcəsi ilə müəyyən edilir. Bu zaman baza nümunəsi kimi optimal keyfiyyət göstəricilərinə malik obyekt götürmək məqsədəuyğundur. Baza nümunəsini təyinatı, yaranma, istismar və ya istehlak şəraitinə görə uyğun obyektlər (analoqlar) qrupundan seçmək lazımdır.

Elm, Innovasiyalar və Innovasiya fəaliyyətinin maddi-texniki və təcrübi bazasının statistikasını. Elm, Innovasiyalar və Innovasiya fəaliyyəti statistikasının bu bölməsində elmi tədqiqatlar və Innovasiya işləmələrini yerinə yetirmək üçün nəzərdə tutulmuş maddi-texniki vəsaitlərin, təcrübi-sınaq tədqiqatları vəsaitlərinin vəziyyəti, miqdar və keyfiyyət xarakteristikaları, həmçinin inkişaf səviyyəsi və onlara qoyulan tələbatlara uyğunluğu öyrənilir.

Elm, Innovasiyalar və Innovasiya fəaliyyətinin maddi-texniki bazası elmi tədqiqatlar və Innovasiya işləmələri sahəsində hər hansı maddi-təşkilati formada çıxış edən və müəyyən sosial-İqtisadi təşkilatda elmi əmək və Innovasiya fəaliyyəti texnologiyasını istifadə edən əmək vasitə və alətləri kompleksini özündə birləşdirir. Elm və Innovasiyaların maddi-texniki bazası region və ölkənin həm elmi tədqiqatlar və Innovasiya işləmələrinin aparılması imkanını, həm də onların səmərəlilik və nəticəliliyini şərtləndirən elmi-Innovasiya potensialının mühüm tərkib hissəsidir.

Maddi-texniki və təcrübi baza statistikasını elm və Innovasiya fəaliyyətinin təcrübi bazasının təşkilati strukturunu, elm və İstehsalat avadanlığı, cihazları parkını (təcrübə, sınaq işləri aparmaq üçün xüsusi avadanlıq da daxil olmaqla); binaların İstehsal sahələrinin, təcrübi İstehsal və eksperimental baza binalarının ölçü və mühəndis-texnoloji vəziyyətini; təcrübə bazasında, təcrübə-sınaq işləri də daxil olmaqla, aparılan işlərin ümumi həcmi, tərkib və strukturu; təcrübə-sınaq İstehsalatlarının nəticəliliyini xarakterizə edən verilənlərin toplanması, işlənməsi və təhlilini həyata keçirir. Bura, həmçinin, aşağıdakıları xarakterizə

edən göstəricilər daxildir:

- elmi təşkilatların, İnnovasiya və injiniring şirkətlərinin əsas fondları və dövriyyə vəsaitlərinin həcm və strukturları;
- texniki vəsaitlərin elmi avadanlıq və cihazların daha müfəssəl təsnifatlı tərkibi, avadanlığın yaş strukturu və texniki səviyyəsi;
- xaricdən gətirilmiş və bahalı avadanlıq da daxil olmaqla texniki vəsaitlərin istifadə səviyyəsi;
- elmi təşkilatların, İnnovasiya və injiniring şirkətlərinin bina və tikililərlə, konkret elmi və İnnovasiya kollektivləri üçün xüsusi olaraq layihələndirilmiş və tikilmiş xüsusi binalar da daxil olmaqla, təmin olunması.

Informasiya və elmi texnologiyaların statistikasını. Informasiya texnologiyaları dedikdə, müxtəlif sahələrdə (elm, İnnovasiya və İnnovasiya fəaliyyəti sahələri də daxil olmaqla) informasiyanın alınmasından bu və ya digər İdarəetmə qərarının hazırlanmasına qədər dövrü əhatə edən avtomatlaşdırılmış informasiya fəaliyyətinin forma, üsul və vasitələri məcmusu başa düşülməlidir. Informasiya texnologiyalarının texniki vasitələri informasiyanın hesablama texnikası və kommunikasiya sistemləri bazasında emalı və dəyişdirilməsi üzrə prinsip etibarilə yeni vasitə və üsullardır. Bu vasitə və üsullar tam texnoloji sistem olmaqla informasiya məhsulunun (verilənlər, ideyalar, biliklər) məqsədyönlü alınması, ötürülməsi, saxlanması və əks olunmasını, həmçinin informasiya texnologiyalarının inkişaf etdirildiyi sosial-təşkilati-texniki sahənin qanunauyğunluqlarına müvafiq olaraq İdarəetmə qərarlarının hazırlanmasını təmin edir.

Informasiya texnologiyaları əmtəə kimi heç də yaxşı məhsul deyildir. Bazarda onlar iki növdə çıxış edirlər: istehlak məhsulu kimi və İstehsal vasitəsi kimi, çünki bazarın informasiya təminatı və deməli, normal fəaliyyəti onlardan asılıdır. İnsan fəaliyyətinin heç bir digər növündə bu yoxdur. Informasiya texnologiyalarının tərkibində aşağıdakı baza texnologiyalarını qeyd etmək olar:

- mikroelektron komponentlər;
- texniki təminat;

- proqram təminatı;
- telekommunikasiya;
- informasiya təminatı (verilənlər və biliklər bazalarının, verilənlər və biliklər bazalarının İdarəetmə sistemlərinin);
- İdarəetmə qərarlarının təminatı və sairə.

Bu baza texnologiyaları öz aralarında sıx qarşılıqlı əlaqədə olmaqla informasiya-hesablama sistemlərinin konkret variantları çərçivəsində birləşir, bütövlükdə informasiya texnologiyaları inkişafında hakim rol oynayır. Informasiya texnologiyaları informasiya məhsul və xidmətləri bazarının, verilənlər və telekommunikasiyaların avtomatlaşdırılmış emalı sisteminin formalaşmasına çox böyük təsir göstərərək, özləri bu bazardakı vəziyyətdən əhəmiyyətli dərəcədə asılı olurlar.

Informasiya texnologiyalarının inkişaf perspektivi yuxarıda adları çəkilən baza texnologiyalarının tərəqqisi ilə bağlıdır. Bu tərəqqinin əsas qayəsinə aiddir:

- yeni kompüter texnologiyalarının inkişafı;
- fərdi kompüter və işçi stansiyalar üçün proqram məhsulunun əmtəə və istehlak xüsusiyyətlərinin yaxşılaşdırılması;
- proqram təminatının ekspertiza və sertifikatlaşdırılması, işləmə standartlarının birləşməsi və yeni bazarlar üçün ekspertizası;
- kommunikasiya-istiqamətlənmiş əlavələrin yaradılması üçün yeni kompüter platformaları və dil vasitələrinin inkişafı (həmçinin, suni intellekt sistemləri bazasında da);
- İdarəetmə qərarlarının hazırlanması və qəbul edilməsi üçün intellektual sistemlərin yaradılması;
- hesablama texnikası, kommunikasiya vasitələri, metodik və proqram təminatı, texnologiya, köməkçi fəaliyyət növlərini, verilənlərin emalı, müqavilələrin hazırlanması, sığortalama və s. kimi informasiya təminatı da daxil olmaqla, əhatə edən informasiya infrastrukturunun sonrakı inkişafı;
- rəqəmli informasiya ötürülərkən onun sıxılmasının artırılması;
- kütləvi xidmət, qulluq və əyləncə vasitələri sənayesi üçün informasiya

məhsulunun inkişafı, ekspertizası və ətraf mühitdə yayılması;

- element bazasının mikrominiatürləşdirmə, böyük sürət və enerji qənaəti istiqamətində inkişafı;

- məişət elektron texnikası və telekommunikasiya texnologiyaları sənayesinin bazar imkanlarının yüksəldilməsi;

- məişət elektron texnikası və telekommunikasiya sistemlərinin İstehsal qiymətinin aşağı salınması;

- baza texnologiyalarının inkişafı əsasında yeni rəqabət qabiliyyətli texnologiyaların yaradılması və yayılması üzrə bazar münasibətlərinin İqtisadi tənzimlənməsinin təşəkkülü;

- informasiya texnologiyaları bazarının marketing tədqiqatları şəklində informasiya təsviri, perspektiv hesablama, təşkilati və kommunikasiya texnikasının, proqram təminatının və xidmətlərin müxtəlif növləri haqqında verilənlər və biliklər bank şəbəkəsinin yaradılması.

Informasiya texnologiyalarının təsnifat məsələlərində onların texniki, proqram və kommunikasiya nöqtəyi-nəzərindən uçotuna əsaslanan yanaşma çox konstruktivdir.

Texniki nöqtəyi-nəzərdən aşağıdakıları ayırmaq lazımdır: çox sürətli superkompüterlər, universal, mini və fərdi kompüter və işçi stansiyalar; verilənlər bazası maşınları, klaviaturasız texnologiyalar, nitq tanıyan qurğular və optik yaddaş qurğuları da daxil olmaqla; hiperdaşıyıcılar; 32 dərəcəli və daha təkmil mikrosxemlərdə fərdi kompüterlər.

Proqram nöqtəyi-nəzərindən aşağıdakıları qeyd etmək lazımdır: avtomatlaşdırılmış proqramlaşdırma texnologiyaları; operativ və təqvim planlaşdırılması üçün proqram təminatı; kompüterləşdirilmiş kitabxanalar, elektron cədvəllər, qrafik və səs məlumatının axtarışı və dəyişdirilməsi üçün proqram təminatı; verilənlər və biliklər bazalarının avtomatlaşdırılmış İdarəetmə sistemləri; ekspert və süni intellekt sistemləri; qərar qəbul edilməsinin universal və obyekt yönümlü təsnifatı sistemləri; paralel emal, sorğu dilləri; statistik və riyazi paketlər, poliekran rejiminin proqram təminatı, mətnin emalı üçün

proqram təminatı.

Kommunikasiya nöqtəyi-nəzərindən diqqəti aşağıdakılara yönəltmək lazımdır: telekonfrans əlaqəsi; elektron poçt; faksimile məlumat ötürülməsi, inteqral xidmətin rəqəmli şəbəkəsi, lokal şəbəkələr, nitq poçtu, qlobal və regional şəbəkələr.

Informasiya texnologiyalarının statistikasını – elm, İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyəti statistikasının verilənlər, mətn, təsvir və səslərin toplanması, saxlanması, emalı, axtarışı, ötürülməsi və təqdimi, həmçinin geniş istifadə olunan hesablama texnikası və telekommunikasiya sistemləri bazasında İdarə qərarlarının hazırlanması ilə məşğul olan bütün informasiya texnologiyaları kompleksini öyrənən sahəsidir. Informasiya texnologiyaları statistikasını məsələlərinə aid edilməlidir: İstehsal sahələrində, İqtisadiyyat və ekologiyada informasiya texnologiyalarının İstehsalı, ticarəti və informasiya texnologiyaları sahəsində avadanlıq, proqram təminatı və xidmətlər İstehsalının (kompüter və telekommunikasiya xidmətləri, informasiya texnologiyaları sahəsində kadrların təhsili və hazırlanması, elmi tədqiqatlar və işləmələr, informasiya texnologiyaları məhsul və xidmətlərinin topdan və pərakəndə ticarəti) vəziyyəti və inkişaf tendensiyasının qiymətləndirilməsi; informasiya texnologiyalarının eksport və importu; onların infrastrukturunu, informasiya texnologiyalarının yayılması və intensiv istifadə olunması haqqında məlumat; informasiya texnologiyaları istifadəçiləri sayının, yeni nəsillə kompüterlərin və hər şeydən əvvəl, fərdi və lokal kompüter şəbəkələrinin elmi və İnnovasiya fəaliyyətində istifadəsinin artım istiqamətinin öyrənilməsi; tətbiqi proqram paketlərinin miqdarı və problem oriyentasiyası haqqında məlumat.

Informasiya texnologiyaları məhsul və xidmətlərin İstehsalı, ticarəti və istifadəsində təşkilatların fəaliyyət növlərini, sənaye sahələrini, ölçülərini, mülkiyyətin formalarını və s. nəzərə almaq lazımdır. Informasiya texnologiyaları infrastrukturunun statistikasını telekommunikasiya sahələri inkişafının informasiya texnologiyaları üzrə elmi tədqiqat və işləmələrin, kadrların, təhsil sisteminin, informasiya texnologiyalarının ekoloji

xarakteristikalarının, informasiya təhlükəsizliyi məsələlərinin və s. təhlilini nəzərdə tutur.

Elmi texnologiyalar statistikasını – elm, İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyəti statistikasının yeni fizika-kimya prinsiplərinə əsaslanan İnnovasiya texnologiyalarını öyrənən sahəsidir. O, elmi texnologiyaların özünü; elmi texnologiyaların yaranması üçün zəruri olan avadanlığı, onların tətbiq sahələrini; elmi texnologiyaları istifadə edən texnoloji və İstehsal avadanlığı və kadrları, İnnovasiyaların yaradılması və İnnovasiya fəaliyyəti inkişafında elmi texnologiyaların yayılması və istifadə intensivliyini əhatə edir. Elmi texnologiyaların statistikasını məsələlərinə aid etmək lazımdır: elmi texnologiyaların İstehsalı, istifadəsi və ticarəti məsələlərinin öyrənilməsi; elmi texnologiyalar sahəsində texnoloji avadanlıq, sistem və maşın İstehsalı vəziyyətinin və inkişaf istiqamətlərinin qiymətləndirilməsi; İnnovasiyalar və İnnovasiya proseslərində elmi texnologiyaların eksport və importu haqqında məlumat, elmi texnologiyaların yayılması və istifadəsinin intensivliyi. Elmi texnologiyalar sahəsində İstehsal, istifadə və ticarətdə sənaye sahələri, sənaye müəssisələri, onların ölçüləri və mülkiyyət formaları nəzərə alınmalıdır.

İnnovasiya fəaliyyətinin statistik göstəriciləri sistemi İnnovasiya prosesi öz mahiyyəti etibarlı ilə mürəkkəb davranış və çoxsaylı naməlum və ölçülməyən miqdar göstəriciləri ilə xarakterizə olunan prosesdir. Bununla əlaqədar olaraq, İnnovasiya fəaliyyətinin müxtəlif növləri (məsələn, tədqiqatlar, layihə-konstruktor-texnoloji işləmələr, İstehsalatın texnoloji hazırlığı, marketinq tədqiqatları, patent, lisenziya, ixtiraların istifadəsi hüquqlarının alınması, həmçinin yeniliklərin tətbiqi ilə əlaqədar digər fəaliyyət növləri və s.); maliyyələşmə mənbələri; müəssisələrin tədqiqat-İnnovasiya bölmələri və onların yerinə yetirdiyi tədqiqat və işləmələrin xarakteristikaları; tədqiqat və işləmələrin yerinə yetirilməsi üzrə birgə layihələrin miqdarı; İnnovasiya fəaliyyətinin nəticəliliyi; texnoloji mübadilə; regional səviyyə və s. ilə əlaqəli olan statistik göstəricilər sistemi haqqında danışmaq lazımdır. İnnovasiya siyasətinin, həmçinin İnnovasiya fəaliyyətinin informasiya bazasının

yaradılmasının daha aktual məsələlərindən çıxış edərək İnnovasiya fəaliyyətinin aşağıdakı tərəflərini xarakterizə edən statistik göstəricilərin işlənməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir:

- müəssisənin İnnovasiya aktivliyi və xarakteristikaları arasında qarşılıqlı əlaqə;
- müəssisələrin texnoloji kooperasiyaları və məhsulun İnnovasiya xarakteristikaları arasında qarşılıqlı əlaqə;
- sahə strukturunda İnnovasiya fəaliyyəti;
- müəssisələrin İnnovasiyaları və fəaliyyət nəticələri arasında qarşılıqlı əlaqə;
- regional strukturlarda İnnovasiya fəaliyyəti və s.

Statistik göstəricilər sırasında əsas yer xərc göstəricilərinə (onların İqtisadi əhəmiyyətinə görə) məxsusdur. Buna görə də İnnovasiya xərcləri bu və ya digər əlamətlərinə və ya xərc göstəricilərinə görə təsnifatlaşdırılır. Müəssisə, sahə və regionların İnnovasiya fəaliyyətinin əsas növlərini, tədqiqat fəaliyyəti və İnnovasiya işləmələri də daxil olmaqla, xarakterizə edən xərc göstəriciləri qrupu daha informativ və maraqlıdır. Xərc göstəricilərinin İnnovasiya tipləri üzrə təsnifatlaşdırılması məqsədi əks etdirdiyi üçün heç də az əhəmiyyətli deyildir. Onun əsasını İnnovasiyaların iki sinfi – məhsul və proseslərin eyniləşdirilməsi təşkil etməlidir. Buraya həmçinin maliyyələşmə mənbələri üzrə xərc göstəriciləri qrupunu da aid etmək lazımdır.

İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyəti statistikasının maraqlı və eyni zamanda mürəkkəb istiqamətini İnnovasiya fəaliyyəti nəticələrinin öyrənilməsi təşkil edir. Bu istiqamətin praktiki realizəsi İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyəti statistikasının qarşısında İnnovasiyaların yenilik dərəcəsi və səviyyələrində fərqlərin qiymətləndirilməsinə aid olan suallar qoyur: İnnovasiya məhsulu sahə, region, ölkə, dünya bazarı üçün yenidirmi. Verilmiş istiqaməti xarakterizə etmək üçün yeni və ya təkmilləşdirilmiş İnnovasiya məhsulu və texnoloji proseslərin tətbiqi nəticələrini əhatə edən İnnovasiya fəaliyyətinin nəticələri göstəriciləri qrupu anlayışını daxil etmək məqsədəuyğundur. Buraya

aşağıdakı bəndləri əks etdirən üç qrup göstəriciləri daxil etmək lazımdır:

- buraxılan məhsulun ümumi həcmində İnnovasiya məhsulunun xüsusi çəkisi;
- İnnovasiyaların müəssisə, region və ölkənin son texniki-İqtisadi nəticələrinə təsiri;
- İnnovasiyaların müəssisələrin İstehsal ehtiyatlarının səmərəli istifadəsinə təsiri.

Göstəricilərin birinci qrupu yeni (yenidən tətbiq olunmuş), təkmilləşdirilmiş və digər İnnovasiya məhsullarının xüsusi çəkisi göstəricilərini əhatə edir. Bu göstəricilərin hesablanmasında əvvəlki illərdə tətbiq edilmiş İnnovasiyaları da nəzərə almaq lazımdır.

İkinci qrup İnnovasiyalar müəssisə, region və ölkənin fəaliyyət nəticələrinə təsirini xarakterizə edən göstəriciləri əhatə edir və İnnovasiya məhsulunun realizəsindən əldə edilən gəlirin ümumi gəlirdəki məbləği, İnnovasiya məhsulunun daxili və xarici bazarlarda satış həcmi və ümumi satış həcmində payı, həmçinin yeni satış bazarlarına çıxışı və ənənəvi satış bazarlarında onların payı ilə müəyyən olunur.

İnnovasiya fəaliyyətinin nəticələri, həmçinin, müəssisələrin İstehsal ehtiyatları xərcinin dəyişməsində də (göstəricilərin üçüncü qrupu) əks olunur. Bununla əlaqədar olaraq əmək haqqı, material, enerji və s. kimi ümumi xərclərin ixtisarı, fondqaytarmanın yüksəldilməsi və digər faktorlar hesabına İnnovasiyaların tətbiqi nəticəsində İstehsal xərclərinin azalmasını xarakterizə edən göstəricilərdən istifadə etmək məqsədəuyğundur.

Müəssisə və regionların yeniliklərə münasibəti davranışındakı və İqtisadi fəaliyyətindəki dəyişikliklər İqtisadiyyatdakı bazar dəyişikliklərinə kömək edir. Onların tətbiqinin və kollektivlərdə əlverişli psixoloji və İqtisadi iqlimin formalaşmasının mürəkkəbliyinə baxmayaraq, İnnovasiyalar İstehsalat və müəssisələrin əksəriyyəti üçün bu və ya digər dərəcədə obyektiv həyati zərurətə çevrilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq, İnnovasiya fəaliyyətinin məqsədini xarakterizə edən statistik göstəricilər sisteminin tətbiqi zəruridir. Statistik

göstəricilər sisteminə aiddir, hər şeydən əvvəl, bilavasitə İnnovasiya məhsuluna (məs., İstehsal xərclərinin azalması, məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ətraf mühitə zərərin azalması və s. kimi), satış bazarlarına (məs., məhsul çeşidlərinin genişləndirilməsi, ənənəvi satış bazarlarının ixtisarı və yenilərinin yaradılması və s.) aid olan İqtisadi göstəricilər.

İnnovasiya fəaliyyətinin statistik göstəricilər sistemində mühüm rol İnnovasiya texnoloji mübadiləsini təsvir edən göstəricilərə məxsusdur. İqtisadi islahatlar bütün səviyyələrdə, daxili və xarici bazarlarda, kommərsiya və qeyri-kommərsiya kanalları üzrə texnologiyaların ötürülməsi mexanizmlərinə dəyişikliklər gətirir. Yeni texnologiyaların qeyri-səmərəli ötürülmə sistemi yenilikləri zaman etibarlı ilə uzaqlaşdırır, ixtiraların, qabaqcıl elmi ideyaların, perspektiv elmi-texniki nailiyyətlərin və yeni texnologiyaların istifadəsinin səmərəlilik göstəricisini azaldır, İnnovasiya fəaliyyətinin nəticələrini korlayır və bununla da İnnovasiya mühitində mövcud əlverişsiz vəziyyəti dərinləşdirir.

İnnovasiya statistikasının əsas mərhələlərindən biri İnnovasiya proseslərinin inkişafına mane olan faktorların qiymətləndirilməsidir. Müəssisə və regionların real problemlərinin təhlili milli İnnovasiya siyasətinin işlənməsi və həyata keçirilməsində təbii ki, oriyentir rolunu oynayır. Buna görə də bu qrupun statistika göstəriciləri aşağıdakı faktorlara yönəlmiş olmalıdırlar: maliyyə ehtiyatları, İnnovasiyaların ödənilməsi risk və müddətləri ilə bağlı olan İqtisadi faktorlar; müəssisələrin özündə və regionlarda İnnovasiya potensialını müəyyən edən İstehsal faktorları; İnnovasiya fəaliyyətinin qarşısını alan digər səbəblər (əvvəlki İnnovasiyaların nəticəsində yeniliklərə tələbatın olmaması, İnnovasiyaların sürətinin çıxarılmasından etibarsız qorunması, İnnovasiya fəaliyyətini stimullaşdıran və tənzimləyən qanunvericilik və normativ-hüquqi sənədlərin kifayət qədər olmaması və s.). Bu qrup göstəricilərin miqdar kəmiyyətləri anket üsulu və ya statistik müşahidə yolu ilə əldə edilə bilər. Statistik materialın məhdudluğu ilə əlaqədar olaraq sonuncu səmərəli deyil, nəticələri isə etibarsızdır. İnnovasiyalara maneçilik törədən ümumi faktorları müəyyən edən, anket üsulu əsasında alınmış nəticələr daha çox informativdirlər.

Onların əhəmiyyəti qarışıq çoxluqlar nəzəriyyəsi üsullarının cəlb edilməsi ilə müvafiq şkalalar üzrə qiymətləndirilə bilər.

Beləliklə, İnnovasiya fəaliyyətinin statistik göstəriciləri, statistik tədqiqatların materialları əsasında alınmış miqdar qiymətləri İnnovasiya fəaliyyətinin İqtisadi-statistik təhlilinin əsasını təşkil edir. Buna görə də statistik verilənlərin göstərici və qruplarının təsnifatlaşdırılması sisteminin düzgün seçilməsi, işlənən göstəricilər dairəsinin dəqiqləşdirilməsi və genişləndirilməsi İnnovasiya fəaliyyəti haqqında informasiyanın analitikliyinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsinə kömək edəcəkdir, halbuki İnnovasiya fəaliyyəti göstəricilərinin təhlili zamanı tədqiq olunan məsələləri qəti olaraq müəyyən etmək çətindir.

İnnovasiya fəaliyyəti göstəricilərinin işlənməsi probleminə qayıdaraq qeyd etmək lazımdır ki, sahə kəsiyini təsvir edən göstəricilər təsnifatı mühüm hesab edilir, çünki məhz o, verilənlərin müvafiq işlənməsində daha çox çətinlik yaradır. Əsas göstərici təsnifatlarından biri də İqtisadi rayonlar, vilayətlər üzrə regional kəsiyi təsvir edən təsnifatdır. Bu cür təsnifat imkan verir ki, ərazilərin İnnovasiya potensialı, İnnovasiya fəallığının regionların İqtisadi inkişafı, onların sahə strukturu, geopolitik vəziyyəti və s. ilə qarşılıqlı əlaqəsi qiymətləndirilsin.

Bütünlükdə İnnovasiya fəaliyyətinin statistik göstəricilərinin seçilməsi və əsaslandırılması problemi, statistik tədqiqatların yerinə yetirilməsi, bu tədqiqatların nəticələrinin təhlili İnnovasiya fəaliyyətinin yaranması və inkişafı üçün müəyyənəddici qiymətə malikdir və daima diqqət və təkmilləşdirmə tələb edirlər.

Elm, İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyəti, statistik hesabatların statistik monitorinq sistemi. Elm, İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyəti, statistik hesabatların statistik monitorinqinin konseptual əsasını aşağıdakı müddəalar təşkil etməlidir:

– tədqiqat və İnnovasiya işləmələrinin yerinə yetirilməsindən yeniliklərin təcrübəyə tətbiqi və İnnovasiya məhsulunun bazara çıxarılmasına qədər İnnovasiya prosesinin bütün mərhələlərinin statistik müşahidəsinin ardıcıl

olaraq əhatə edilməsi;

- İnnovasiya fəaliyyətinin müxtəlif növ və istiqamətlərinin statistik müşahidəsinin ardıcıl olaraq əhatə edilməsi;

- vahid anlaşılan aparatın işlənməsi və istifadə olunması;

- İnnovasiya prosesləri və statistik tədqiqatların bütün mərhələləri üçün statistik göstəricilərin qarşılıqlı əlaqəsi və varisliyinin təmin edilməsi.

İnnovasiya fəaliyyətinin statistik müşahidəsi sisteminin formalaşması onun müxtəlif formalarının uzlaşması əsasında qurulmalıdır və tədqiqatların tədqiq olunan İnnovasiyalar və İnnovasiya fəaliyyətindən asılı olaraq tədqiqat müddət və dövrü ilə fərqlənən, ixtisar edilmiş illik və tam dövrü tədqiqatların daxil olduğu statistik monitorinqin qarşılıqlı əlaqəli növlərinin bütöv kompleksini əhatə etməlidir:

- əsas proqram üzrə və müəssisələri tam əhatə edərək tam tədqiqat (birinci pillə);

- xüsusi proqram üzrə və yalnız İnnovasiya – fəal müəssisələr qrupunun natamam tədqiqatı (ikinci pillə);

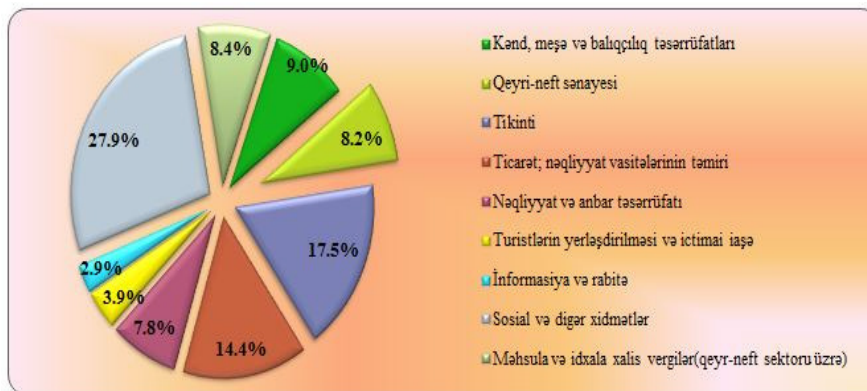
- müəssisələri tam əhatə edərək göstəricilərin ixtisar edilmiş spektri üzrə operativ hesabat (üçüncü pillə).

Birinci mərhələdə birinci pillənin əsasını texnoloji İnnovasiyalar haqqında və İnnovasiya fəaliyyətinin əsas miqdar göstəricilərinin daxil olduğu illik statistik hesabat təşkil etməlidir. Bu göstəricilər tiplər, fəaliyyət növləri, maliyyələşmə mənbələri; tədqiqat və İnnovasiya bölmələri, müəssisələrdə tədqiqat və İnnovasiya işləmələrinin xüsusiyyətləri; tədqiqat və İnnovasiya işləmələrinin yerinə yetirilməsi üzrə birgə layihələrin miqdarı; İnnovasiya fəaliyyətinin nəticəliliyi; texnoloji mübadilə və s. üzrə texnoloji İnnovasiya xərclərinə aiddirlər. Sonralar buraya İstehsalatın təşkili və İdarə edilməsi, İstehsalaqədər, mühasibat, İstehsal proseslərinin avtomatlaşdırılması sahələrini əhatə edən müasir informasiya texnologiyalarının istifadəsi; İnnovasiya İstehsal fəaliyyətinin sosial təşkili ilə əlaqəli olan sosial texnologiyalar; İnnovasiya sahəsində işçilərin tələb olunan keyfiyyətinin hazırlığı sistemi sahələrində

yeniliklər haqqında statistik hesabat da daxil edilməlidir.

Qeyri-neft sənayesi

2015-ci ilin yanvar-dekabr ayları ərzində ölkənin qeyri-neft sektorunda 37.7 milyard manatlıq əlavə dəyər yaradılmış və ümumilikdə onun 59.0%-dən çoxu sosial və digər xidmətlər, ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri və tikinti sahələrinin payına düşmüşdür. (Qrafik 2.2). Qeyri-neft sektorunda yaradılmış əlavə dəyərin sahələr üzrə bölgüsü

Qrafik 2.2. Qeyri-neft sektorunda yaradılmış əlavə dəyərin sahələr üzrə bölgüsü

Bu gün xalq təsərrüfatının mühüm və daha iri sahəsi olan, təsərrüfat fəaliyyətinin bütün sahələrində ölkənin elmi-texniki tərəqqisini müəyyən edən sənayedə İnnovasiya fəaliyyətinin statistik tədqiqatı daha aktualdır, yeniliklər həyata keçirən müəssisələrin aşkar edilməsi məqsədi ilə bütün sənaye müəssisələri bu mərhələdə tam əhatə edilməlidir. Onun keçirilməsi nəticəsində sənayedə İnnovasiya fəaliyyətinin vəziyyəti haqqında ümumiləşdirilmiş, xarici verilənlərlə müqayisə olunan informasiya əldə edilir; müəssisələr yeni göstəricilər, yeni statistik istiqamətə uyğunlaşmaq imkanına malik olurlar və nəhayət, İnnovasiya fəallığı əlamətinə görə seçmə yolu ilə İnnovasiya-fəal müəssisələr qrupu (sonrakı statistik tədqiqat üçün baza təşkil edəcək) formalaşır.

Statistik-İnnovasiya tədqiqatının ikinci pilləsi İnnovasiya-aktiv müəssisələrin xüsusi proqram üzrə tam olmayan (seçmə, senz, registr yolu ilə)

tədqiqatını, həmçinin, onların xüsusi statistik müşahidəsini nəzərdə tutur. Natamam tədqiqat üsullarından öyrənilən qrupun yalnız bir hissəsi üçün istifadə edilir, əldə edilmiş göstəricilər sonradan bütün qrup üçün yayılır. Bu cür tədqiqat bazar İqtisadiyyatı şəraitində çox perspektivlidir, çünki vəsaitə qənaət edilir, həm də (ilk növbədə) xüsusi sahibkarlığın inkişafı informasiya konfedensiallığı problemini kəskinləşdirir.

İnnovasiya – fəal müəssisələrin xüsusi statistik müşahidələrindən o hallarda istifadə etmək lazımdır ki, toplanan verilənlər sənədlə təsdiq edilməni tələb etmərlər və ya bu cür təsdiqi əldə etmək mümkün deyildir. Xüsusilə onlara bir çox göstəricilərin (məsələn, İnnovasiya fəaliyyətinin inkişaf perspektivləri və strategiyasını, İnnovasiyalara kömək edən və mane olan faktorları xarakterizə edən göstəricilər) uçotu və ölçülməsi ilə əlaqədar müşahidələr aiddir. Adları çəkilən verilənlərin əldə edilməsinin daha geniş yayılmış üsulu mütəxəssislərin fikrinin öyrənilməsidir (müəyyən qrup şəxslərə anket sorğu kitabçası paylanır və doldurulmuş şəkildə geri alınır). Qeyd etmək lazımdır ki, anket və statistik üsullarla tədqiqatların vahid proqramda birləşməsindən alınan müşahidə nəticələri, adətən, onların ayrı-ayrılıqda tətbiqinin nəticələrindən daha etibarlıdır.

Statistik İnnovasiya tədqiqatının üçüncü pilləsi operativ hesabatın təşkilini tələb edir. O, İnnovasiya fəallığının vəziyyəti və perspektivlərini, investisiya xərcləri və İnnovasiya məhsulunun həcmi xarakterizə edən bir qrup göstəricilərdən təşkil edilməlidir. Onun təqdim olunması dövrülüyü yarım ildən az olmamalıdır, bu, sürətlə dəyişən İqtisadi vəziyyət və İnnovasiyalar haqqında əldə olan məlumatın məhdudluğu ilə əlaqədardır. Ətraflı hesabat iki mühüm məsələni həll etməyə imkan verir. Birincisi, o, ölkə və regionlarda elmi-texniki və İnnovasiya siyasətinin formalaşmasına məsul olan İdarəetmə orqanlarını ölkədə İnnovasiya fəaliyyətinin vəziyyəti və miqyasları haqqında operativ məlumatla təmin edəcəkdir. İkincisi, o, İnnovasiya fəaliyyətinin sonrakı əsas tədqiqi üçün İnnovasiya-fəal müəssisələrin seçmə qrupunun hazırlanmasında kömək edəcəkdir.

Statistik müşahidə üsullarının təkmilləşdirilməsi statistik İnnovasiyalar sahəsində sonrakı tədqiqatların əsas mövzusu olmalıdır. Bu cür tədqiqatların əsas istiqamətləri bunlar olmalıdır:

- İnnovasiya fəaliyyəti sahəsində sosial-İqtisadi siyahıyaalmanın hazırlığı və aparılması metodologiyasının işlənməsi;
- regionlar və ölkədə İnnovasiya və İnnovasiya fəaliyyəti sahəsində baş verən mühüm proseslərin fasiləsiz statistik monitorinqinin təşkili;
- İnnovasiya fəaliyyətinin mühüm göstəricilərinin dinamikasının müşahidəsinin təşkili;
- statistik müşahidə məsələlərinin dəyişməsi, statistik hesabatların nəticəliliyinin yüksəldilməsinə uyğun olaraq çevikliyi, transformasiya imkanını təmin etmək məqsədi ilə statistik instrumentarının (hesabat formaları, onların doldurulması təlimatları və s.) qurulması prinsiplərinin yenidən nəzərdən keçirilməsi;
- İnnovasiyalar statistikasının statistikanın bütün digər qarışıq sahələri, xüsusilə, elm, sənaye, investisiyalar, əmək, təhsil, xarici İqtisadi əlaqələr və s. ilə koordinasiyası.

Elmi fəaliyyətdə müasir informasiya texnologiyaları. Müasir dövrdə insan informasiya-kommunikasiya mühitində yaşayaraq radio, televiziya, mətbuat, habelə internet qlobal şəbəkəsi kimi informasiya mənbələrindən ötürülən çoxsaylı informasiya ilə əhatə olunmuşdur. Cəmiyyətin indiki dinamik inkişafı və texniki, sosial infrastrukturların mürəkkəbləşməsi şəraitində informasiya enerji resursları kimi getdikcə strateji bir resursa çevrilir. Informasiya resurslarının yaradılması, saxlanması, yenidən işlənilməsi və istifadəçilərə təqdim olunmasını təmin edən müasir informasiya texnologiyaları cəmiyyətin həyatının mühüm amili olmaqla, onun fəaliyyətinin bütün sahələrinin səmərəli İdarə olunması vasitələrindən biridir.

Hal-hazırda inkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyəti cəmiyyətin inkişafının sənaye mərhələsinin başa çatdırılması və sonrakı informasiya, “İnformasiya Cəmiyyəti”-nin yaradılması və inkişafına gedən keçid mərhələsindədir.

“İnformasiya Cəmiyyəti”-nin formalaşmasında böyük informasiya resurslarının yaradılması, İdarə və səmərəli istifadə olunması məsələləri mühüm rol oynayır. Belə resursların başlıca xüsusiyyətlərindən biri onların paylanma xarakterli olmasıdır. Onların miqyası artıq getdikcə coğrafi məkan etibarilə daha çox sahələri əhatə edir. Paylanmış informasiya resursları tədqiqat sahələrinin real strukturuna uyğunluğu, hesablama mühitini ayrıca istifadəçinin, eləcə də istifadəçilər qrupunun tələblərinə uyğunlaşdırılması, verilənlərin etibarlılığının artırılması, verilənlər bazalarını və ya hissələrini onların daha tez-tez istifadə edildiyi nöqtələrə yaxınlaşdırılması ilə verilənlərə müraciətin səmərəliliyinin artırılması və s. kimi üstünlükləri ilə xarakterizə olunurlar. Qeyd etmək lazımdır ki, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı son dərəcə inteqrasiya xarakteri daşıyaraq interaktivlik əsasında qarşılıqlı informasiya əlaqələri və paylanmış informasiya resurslarının səmərəli istifadə olunması üçün əvvəllər görünməmiş şərait yaratmışdır. Elmi-texniki ideyaların mübadiləsinin əhəmiyyətli dərəcədə sürətlənməsi yeni elmi-texniki inqilabın əsas hərəkətverici qüvvələrindən birinə çevrilmişdir.

Beynəlxalq elmi cəmiyyətlər və təşkilatlar sistemi, çoxlu sayda elmi jurnallar və konfranslar, təcrübə keçmə və s. elmi informasiya və səmərəli ideyaların tez və sadə mübadiləsinə imkan yaradaraq nəticədə elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsinə səbəb olur. Lakin son onilliklər bu sahədə daha prinsiplial yeni imkanlar açılmış və artıq elmi yaradıcılığın yeni informasiya texnologiyaları meydana çıxmışdır. Bu imkanlar demək olar ki, internet qlobal şəbəkəsinin tükənməz informasiya resurslarının istifadəsi ilə sırf bağlıdır. XX əsrin axırlarında yaradılmış internet kompüter şəbəkəsi elektron kommunikasiya vasitələri arasında öz yerini möhkəm qazanmış və yaxın gələcəkdə Yer kürəsinin informasiya magistralı rolunu əldə saxlayacaqdır. Elmi işlərdə internet şəbəkəsindən istifadə olunmasının mühüm imkanlarını nəzərdən keçirək.

Elmi fəaliyyətin informasiya texnologiyaları ilə dəstəklənməsinin əsas məsələləri – elmi fəaliyyətin aşağıda göstərilən sahələrini əhatə edir:

- elmi informasiyanın axtarışı, ədəbiyyatların icmalı;

- şəxsi əlaqələr, həmkarlarla yazışma və informasiya mübadiləsi;
- nəticələrin aprobasiyası, konfranslarda iştirak;
- alınmış nəticələrin nəşri;
- təcrübə keçmə və digər təşkilatlarla tanışlıq.

Beynəlxalq və milli elmi təşkilatlar – uyğun profilli elmi təşkilatların saytları (səhifələri), onların tarixi, fəaliyyətinin məqsədi, təşkilat strukturları, dərc olunan dövrü nəşrləri, keçirdikləri konfranslar və maliyyə dəstəkli proqramları kimi geniş informasiyalarla təchiz olunur və müntəzəm olaraq yeniləşdirilir. Belə səhifələrin araşdırılması gənc elmi işçi üçün yeni informasiya mənbəyinə çevrilir.

Jurnallar – əksər beynəlxalq və milli jurnallların internetdə saytları və həmin saytlarda jurnalın tematikası, redaksiya heyətinin tərkibi, məqalələrin tərtibi qaydaları, redaksiyanın ünvanı, jurnalın dərc olunmuş nömrələrinin məzmunu haqqında arxiv informasiyaları yerləşdirilir. Artıq bu gün jurnalların saytları qoyulan tələblərə uyğun məqalənin tərtibi üçün mətn redaktorunun yüklənməsi, məqalənin elektron formada təqdim edilməsi, təqdim olunmuş məqaləyə elektron formada rəyin və redaksiya heyətinin qərarı haqqında informasiyanın verilməsi, açar sözlərlə maraqlandıran məqalənin alınması informasiya xidmətlərini göstərmək imkanlarına malikdirlər. Beləliklə, faktiki olaraq məqalənin kağız daşıyıcıda hazırlanması zərurəti aradan qaldırılır və onun dərc olunma prosesi sürətləndirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, əsas yerlərdən biri də elektron jurnalların payına düşür. Bu jurnallar ümumiyyətlə kağız şəklində nəşr olunmur və məqalələrin fayllar toplusu kimi xüsusi saytlarda yerləşdirilir.

Mütəxəssislər və vakansiyalar – səmərəli elmi fəaliyyətdə həmkarlarla şəxsi əlaqələr mühüm rol oynayır. Bu və ya digər elmi sahədə çalışan alimlərin şəxsi səhifələri və elektron poçtu ünvanları onlarla şəxsi əlaqə yaratmağa və elmi fəaliyyəti ilə bağlı informasiya əldə etməyə imkan verir. Müxtəlif ixtisaslar üzrə vakansiyalar və işə düzəlmək haqqında informasiyaya malik olan çoxlu sayda saytlar elmi kadrların seçilməsinə və yerləşdirilməsinə böyük köməkdir. Kifayət

qədər məşhur alimlər haqqında məlumat əldə etmək üçün beynəlxalq və milli axtarış sistemlərindən istifadə etmək mümkündür.

Verilənlər bazaları və arxivlər – müxtəlif elmi istiqamətlər üzrə cari və illər ərzində toplanmış informasiyaları özündə cəmləşdirir. Məşhur axtarış sistemlərinin kataloqlarında verilən tematika üzrə axtarış aparmaq imkanı lazımı baza və arxivlərin tapılması işini daha da sürətləndirir.

Virtual laboratoriyalar – müasir şəbəkə texnologiyalarının köməyi ilə ərazicə bir-birindən uzaqda yerləşən elmi kollektivlərin nümayəndələrindən təşkil olunmuş qrupların birgə fəaliyyətini əlaqələndirir və razılaşıdır. Həmin laboratoriyaların prinsipial cəhətləri aşağıdakı əlamətlərlə xarakterizə oluna bilər:

- belə laboratoriyaların yaradılmasının əsas şərti bir-birinin resurs və təcrübələrinə ehtiyacı olan, ümumi problemlərlə məşğul olan alimləri seçməkdir;

- uzaq məsafədən qarşılıqlı əlaqədə olan əməkdaşların vəzifə və funksiyalarının çevik bölüşdürülməsi, onların birgə işinin real zamanda həyata keçirilməsinə imkan verən müəyyən virtual elmi bölmənin formalaşdırılması;

- həll olunan məsələnin əhəmiyyəti və operativliyi marağına görə cəld yaradılması və ləğv edilməsi imkanı;

- müxtəlif elmi və İstehsal strukturlarının ən yaxşı və qiymətli təşkilati-texniki resurslarının inteqrasiyası və birgə istifadəsi.

Virtual laboratoriyalara misal olaraq videokonfransların və aspirantların müxtəlif ixtisaslar üzrə təhsilinin təşkilini, müxtəlif sənədlərin (məqalələr, icmallar, layihə sənədləri, proqramlar və s.) birgə hazırlanması və nəşrini göstərmək olar.

FƏSİL 2. Biznesin inkişafında innovativ layihələrdən istifadənin müasir vəziyyəti

2.1. Biznesin inkişafında innovativ layihə və təhlil mexanizmlərindən istifadənin qiymətləndirilməsi

İdarəetmənin ən başlıca əhəmiyyəti İdarəetmə prosesinin dəqiq və düzgün təşkili üçün müasir texnika, texnologiya, İstehsalın və əməyin mütərəqqi formalarından istifadə edilməsinə şərait yaradılmasını, qarşıya qoyulmuş məqsədi yerinə yetirmək üçün maksimum fəallıq göstərməyi təmin etməkdən ibarətdir. İnnovativ İdarəetmə metodları isə öz təməlində İnnovasiyalara arxalanırlar.

Məlumdur ki, texniki inkişaf sosial-İqtisadi inkişafın çox mühüm amilidir. Texnoloji inkişaf ölkə və qərb ədəbiyyatında daha çox İnnovasiya prosesi anlayışı ilə əlaqələndirilir. İnnovasiya öz mahiyyətinə görə elmdə, texnikada, İqtisadiyyatda, işgüzarlıqda və İdarəetmədə baş verən yenilikləri özündə birləşdirən mürəkkəb bir prosesdir və o yeniliklə bağlı ideyanın yaradılmasından başlamış onun kommertiya reallaşdırılmasına qədər bütün kompleks münasibətləri, yəni İstehsalı, mübadiləni, istehlakı əhatə edir.

Qəribə də olsa ilk baxışda çox aydın və dəqiq səslənən «İnnovasiya» ifadəsinə dünya miqyasında eyni mənalı yanaşılır. Bunu aşağıdakı yanaşmalardan görmək olar:

1. İnnovasiya bir proses kimi (B.Tviss);
2. İnnovasiya bazara yeni avadanlığın, təkmilləşmiş sənaye proseslərinin çıxarılmasını təmin edən texnika, İstehsal və kommertiya tədbirlərinin məcmuudur (F.Nikson);

3. İnnovasiya yeni məmulat, texnologiya yaratmaq məqsədilə praktikada elmi ideyalardan istifadə edilən ictimai-texniki İqtisadi prosesdir (B.Santo);
4. İnnovasiya İstehsal amillərinin yeni qaydada elmi-təşkilati kombinasiya edilməsidir (I.Şumpeter).

İqtisadiyyatda bazar münasibətləri prinsiplərinin genişlənməsi hər bir sahibkardan yenilikçilik hissini artırmağı, texnoloji inkişafın ən yeni naliyyətlərindən mütəmadi olaraq istifadə etməyi tələb edir. İndi sənayecə inkişaf etmiş dünya ölkələrində İnnovasiya İqtisadiyyat elminin mühüm probleminə çevrilmişdir. İndi ayrı-ayrı mütəxəssis alimlər arasında «İnnovasiya» anlayışına müxtəlif mövqedən yanaşılır. Bəziləri buna yeni texnika və texnologiyanın tətbiqi, bəziləri bir proses, bəziləri əvvəldə mövcud olmayan elmi-zehni yaradıcılığın təzahürü kimi yanaşırlar.

Əlbəttə, İnnovasiya yenilikdir, yeni fikrin məhsuludur. Ona görə də «İnnovasiya» anlayışına daha geniş miqyasda yanaşmaq lazımdır. Məsələn, digərləri ilə yanaşı indi İstehsal İnnovasiyası, texniki-texnoloji İnnovasiya, əməyin təşkili və İdarəetmədə İnnovasiya və s. haqqında danışmaq olar. İnnovasiya İnnovasiya məqsədləri və İnnovasiya fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu fəaliyyətlə əlaqədar olaraq məhsul – İnnovasiya, proses-İnnovasiya, sosial İnnovasiya, İdarəçilik İnnovasiyası kimi meyllər də arta bilər.

İnnovasiya fəaliyyəti, ona olan tələbat İnnovasiya prosesləri nəzəriyyəsinin formalaşmasını irəli sürmüşdür. Belə ki, İnnovasiya proseslərinin daha geniş sahə və problemlərlə, o cümlədən İnnovasiya biznesi, yenilikçilik, kommersiya fəaliyyəti, firma və şirkətlərin İnnovasiya potensialı, onların yenilikçilik strategiyası, dövlətin İnnovasiya siyasəti, «risk kapitalı» yenilikləri həyata keçirən subyektlərin, orqanların fəaliyyəti ilə bağlı olması və s. doğrudan da belə bir nəzəriyyələrin yaranmasını və ya onun kommersiyasını zəruri etmişdir.

İnnovasiya bütün ölkələrdə eyni xarakterli prosesləri əhatə etməklə elmi-texniki potensialın inkişafı, investisiya aktivliyinin artırılması və

reallaşdırılması məqsədinə qulluq edir, lakin o ayrı-ayrı ölkələrdə bir formada olmur.

İnnovasiya texnoloji inkişafın reallaşdırılmasında bütün mərhələləri həyata keçirən pul-əmtəə münasibətləri ilə bağlıdır (Cədvəl 2.1.). Bu hal kapitalist ölkələrinin tənzimlənən bazar İqtisadiyyatı şəraitində daha əsaslıdır (7, səh 39). Burada İnnovasiya proseslərinin əsas hissəsini müxtəlif vəziyyətli və miqyaslı fərdi kompaniyalar reallaşdırırlar və aydındır ki, İnnovasiya prosesləri özlüyündə məqsəd kimi deyil, yüksək rentabelliyyə nail olmağa çalışan kompaniyanın İstehsal və kommersiya məsələlərinin daha yaxşı həlli vasitəsi kimi çıxış edir.

	Amillər	Investisiya növü	Maliyyə xarakteri
1	Yeni bazar sahələrini ələ keçirmək	İdxal və ya birbaşa xarici investisiya qoyuluşu	Gəlir artır
2	Yeni bazarlarda mənfəəti artırmaq	İdxal və ya birbaşa xarici investisiya qoyuluşu	Gəlir artır
3	Yalnız gəlir məqsədi ilə İqtisadi amillərdən istifadə	Birbaşa xarici investisiya qoyuluşu	Xərclər azalır
4	Əlverişli İstehsal imkanlarının istifadəsi	Birbaşa xarici investisiya qoyuluşu	Xərclər azalır
5	Əlverişli xammal bazasından istifadə	Birbaşa xarici investisiya qoyuluşu	Xərclər azalır
6	Xarici texnologiyadan yararlanma	Birbaşa xarici investisiya qoyuluşu	Gəlir artır Xərclər azalır
7	Inhisarçılıqdan faydalanma	Birbaşa xarici investisiya qoyuluşu	Gəlir artır
8	Müəssisənin nəgd pul artımının tarazlaşdırılması	Birbaşa xarici investisiya qoyuluşu	Gəlir artır

Cədvəl 2.1. İnnovasiyaların İqtisadi səmərə amilləri

İnnovasiyanın tənziplənməsi özünün bütün elementlərilə ayrı-ayrı firmaların İnnovasiya qərarlarının zəruriliyinə və səmərəliliyinə səbəb olan xarici mühitin həvəsləndirici təsirini formalaşdırır. Başqa sözlə, dövlət İnnovasiya ilə bağlı akademik və tətbiqi elmin səmərəli qarşılıqlı əlaqələndirilməsi işində vasitəçi qismətində çıxış edir. Texnoloji inkişaf sənaye korporasiyaları, universitetlərin fəaliyyətini +stimullaşdırır.

Təbii ki, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, əsas kriteriyalar maliyyə və strateji məqsədlər almaq şərti ilə strategiyanın işlənmə məsələsinin həllinə şirkətin daxili və xarici imkanlarını müayinə etməklə başlanılır.

2.2. Müasir biznes prosesində İnnovativ metod və mexanizmlər

İnnovativ İdarəetmə təşkilə səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün PEST və SWOT analizləri, xarici təsir analizi və s. analizlərdən istifadə edilir.

Burada PEST analizi xarici faktorlar analizləri qrupuna aiddirlər. SWOT analizi isə öyrənilən sahədə daxili faktorların analizi qrupuna daxildir. 7 «S» analizi, Steykhölderlərin analizi həyat fəaliyyəti proseslərinin sosial – İqtisadi vəziyyətlərini tədqiq edən analizlərdir. 3 «E» analizi isə texniki-İqtisadi faktorların İqtisadi səmərəliliyini təhlil edən metoddur. SWOT, 7«S» və 3 «E» analizləri daxili faktorların təhlilini aparan metodlar qrupuna daxildirlər.

Bütün sadalanan analizlər Azərbaycanda son illər ərzində aprobeasiya olunduğuna görə İdarəetmə prosesinin səmərəlilik göstəricilərini təhlil etmək üçün İqtisadi İnnovativ təhlili yanaşma metodları sayıla bilərlər.

PEST analizində siyasi faktorlar dövlətin yeni texnoloji inkişafını gözləyən qanunvericilik aktlarını nəzərə alır, İqtisadiyyatı İdarə etmək üçün hüquqi mexanizmlərini nəzərdən keçirir. Cəmiyyətdəki İstehsal münasibətləri, İqtisadiyyat və qanunvericilik aktlarının inkişafında mövcud olan dövlət proqramları sənaye inkişafında siyasi faktorların göstəricilərinə təsir edir. Məhsulun ümumi İstehsal səviyyə dinamikası, kapital qoyuluşu, əsas İstehsal

fondlarının strukturundakı dəyişikliklər, ictimai əmək məhsuldarlığı, məhsulun ixrac və idxal səmərəliliyi və s. – İqtisadi faktorların şərtlərini açıqlayan İqtisadi göstəricilərdir.

Əhalinin demoqrafik dəyişikliyi, real gəlirlər və həyat səviyyəsi, elmi-texniki potensial, təfəkkür və əxlaq normalarına təsir edən göstəricilər sosial faktorlar tərəfindən tədqiq olunur. Sosial faktorlar yeniliklərin insanlar tərəfindən mənimsənilməsində əks olunurlar.

Texnoloji faktorlar elmtutumlu sənaye məhsulunun strukturuna, onun yeniləşməsinə təsir edirlər. Bunlar qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi göstəricilərində əks olunmuşlar.

Məsələn, sənayenin İnnovativ inkişafını qısaca olaraq PEST analizi vasitəsi ilə göstərmək istəsək onda aşağıdakı cədvəli qurmaq olar (Cədvəl 2.2.).

Xarici faktorların digər analizi araşdırılan müşahidə yeniləşmənin əhəmiyyətini əks etdirən təsiretmə analizidir.

Xarici təsir analizi bazarlama xüsusiyyətlərini açıqlayır. Firmanın İstehsal etdiyi hər məhsula görə hazırlanır, hər məhsulun ümumi İstehsal həcmi, satış həcmi, rəqabət qabiliyyətini, qiymətini istehlakçı marağını və s. göstəricilərini bazarda mövcud olan analoq məhsulun göstəriciləri ilə müqayisə edir.

İqtisadi faktorlar	Texnoloji faktorlar	Siyasi faktorlar	Sosioloji faktorlar
Faiz nisbəti	İnnovativ inkişafa yönəlmiş dövlət yardımı	Birinci əldən satışın qarşısının alınması	Yaşam tərzindəki dəyişmələr
Pul ərzi	Ümumi sənaye xərclərinin azaldılması	Ətraf mühitin qorunması üzrə qanunların tətbiqi	Karyeradan gözlənilən nəticələr
İnflyasiya nisbəti	Texnologiyalara nəzarət	Vergi qanunları və digər mexanizmlərin yaradılması	Istehlakçı hərəkətinin təşkili
Qiymətə nəzarət	Patentlərin müdafiəsi	Xarici ticarətin tənzimlənməsi	Əhalinin artım sürəti
İşçilərin nisbəti	Yeni məhsulların tətbiqinə müəlliflik hüquqi	Xarici firmalara nəzarətin güclənməsi	Əhalinin yaş bölgüsü
Devalvasiya	Yeni avadanlığın bazara çıxarılmasına yönələn İnnovativ metod və mexanizmlər	İşə qəbul etmənin hüquqi tənzimlənməsi	Əhalinin qruplara görə təsnifatlaşdırılması
Enerji sistemi məsrəfləri	Avtomatik yolla məhsuldarlığın artırılmasına yönələn tədbirlərin dəstəklənməsi	Yeni məhsula tətbiq olunan qiymətin hüquqi tənzimlənməsi	Həyat səviyyəsinin artırılması
Əhalinin əldə		Yeni məhsula tətbiq olunan	Doğum səviyyəsinin

etdiyi gəlirlər		qiymətin tənzimlənməsi	yüksəldilməsi
-----------------	--	------------------------	---------------

Cədvəl 2.2. PEST analizini təşkil edən elementlərin açılışı

SWOT analizi texniki – İqtisadi göstəricilərin vasitəsi ilə təşkilatın hazırdakı fəaliyyət dövründə onun rolu və zəif tərəflərini açıqlayır. SWOT təhlili firmanın güclü və zəif cəhətləri ilə qarşılaşdığı, yaxud da qarşılaşa biləcəyi ehtimal olunan fürsət və təhlükələrin geniş təhlilindən ibarətdir (14, səh 26). SWOT analizində S - güclü cəhətləri ifadə edir. Güclü faktorlar gələcəkdə yeniliklərin tətbiqinin ən məhsuldar və böyük imkanlara malik olacağını ifadə edir. W - zəif cəhətləri xarakterizə edir. Burada yeniliklərin tətbiqi ya daxili və xarici faktorlara müsbət təsir göstərə bilər, yaxud da mənfi təsir göstərə bilər. Başqa sözlə desək, burada sadalanan faktorlar qeyri-müəyyən nəticəni ifadə edir.

O – fürsətlər zonasıdır ki, aşağı məsrəflərlə yüksək səmərəlilik əldə etmənin ifadəsidir. T- təhlükələr kvadratıdır. Bu kvadrata düşən faktorlar göstərir ki, bu həmin müddət yeniliyin tətbiqi heç bir səmərə verməyəcəkdir.

SWOT analizi X, Y, Z faktorları arasında düzəldilir. Əgər Z - müəyyən zaman göstəricisidirsə, əsas güc X və Y parametrlərinin tapılması və onların uzlaşdırılmasını tələb edir. SWOT analizində X-yeniliklərin tətbiqidirsə, onda Y daxili və xarici faktorların mövcudluğu kimi göstərilə bilər. Burada:

X - İnnovativ yeniliklər;

Y - yenilikləri müəyyənləşdirən xarici və daxili faktorlar olacaqdır;

Z – misal üçün, müəyyən illəri əhatə edən müddəti göstərəcəkdir.

Yeniliklərlə bağlı sahədə xarici və daxili faktorların SWOT analizi ilə təhlilini aşağıdakı Cədvəl 2.3.-də göstərmək olar.

SWOT təhlilində firmanın güclü cəhətlərindən faydalanaraq zəif cəhətlərini aradan qaldırmaq, yeni bazar fürsətlərini əldə etmək və firmanın qarşılaşacağı təhlükələrə qarşı qorunmaq məqsədi həyata keçirilir. Firma 4-5 səhifəni aşmayan SWOT təhlilini aparmaqla güclü və zəif cəhətləri ilə firma xaricindən təsir oluna biləcək təhlükələri və ortaya çıxan fürsətlər arasında uyğunluq yaratmağa səy göstərməlidir. Firma müxtəlif iclaslar təşkil etməklə,

rəqib firmalarla müqayisə aparmaqla özünün zəif və cəhətlərini asanlıqla müəyyənləşdirə bilər.

Müəssisənin fəaliyyəti ilə əlaqədar SWOT təhlilini apararkən aşağıdakı qaydalara riayət edilməlidir. SWOT təhlilində müəssisənin fəaliyyətində məşğul olan bütün işçilərin sərbəst iştirakı təmin edilir. İclas iştirakçılarının hər biri ilk 15 dəqiqə ərzində firmanın güclü və zəif cəhətlərinin bir siyahısını ardıcılıq əsasına görə tərtib etməlidirlər. İclas iştirakçılarının bir-biri ilə fikir mübadiləsi etmələri qəti qadağandır. Hər kəs siyahını tərtib etdikdən sonra iclasın rəhbəri hər bir iştirakçıya söz verərək, siyahıda hansı məsələlərin bəhs edildiyini bildirir. İfadə olunan ideyalar qeyd olunur və digər iştirakçıların isə sadəcə bundan fərqli ideyaları siyahıya əlavə olunur.

Güclü cəhətlər (S)	Zəif cəhətlər (W)
<ul style="list-style-type: none"> -Yeni texnika və texnologiyanın mənimsənilməsi; - yeni xassəli məhsulun tətbiqi; - istehlak bazarının yaradılması; - yeni xammalın mənimsənilməsi; əvəzədicilərin mənimsənilməsinə çəkilən məsrəflər. 	- əlavə dəyər vergisinin tətbiqi;
	-seçmə yolu ilə ETLKI maliyyələşdirilməsi;
	- daxili və xarici bazarlar üçün rəqabət üzrə
	qabiliyyətli məhsulların İstehsal edilməsi Tədbirlər
Füर्सətlər (O)	Təhlükə (T)
<ul style="list-style-type: none"> - buraxılan məhsul və göstərilən xidmətlər keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və ya sənaye İstehsalında yeni metodların tətbiqi; - təzə məhsul növləri və göstərilən xidmətlərin istifadəsi; - yeni bazarlara çıxış; - məhsul İstehsalında yeni xammal və materiallardan istifadə; - İstehsalda texnoloji fəaliyyət üsullarının yenidən təşkili; - İstehsalın təşkili və onun maddi – texniki təminatında kə dəyişikliklər. 	- rəqabət mühiti yaratmaq;
	- informasiya layihələrinə daxil olmuş elmi-tədqiqat işlərinin dünya standartlarına uyğun olmaması;
	- informasiyanın texnoloji parametrlərinin müterəqqi standartlardan geri qalması;
	- informasiya ideyalarının həyata keçirilməsi üçün lazım olan maliyyə resurslarının qısa müddətdə və böyük faiz dərəcələri üzrə kreditləşdirilməsi;
	- ehtiyat və xammal qiymətlərinin daim dəyişməsi;
	-keyfiyyət menecmentinin yoxluğu;

Cədvəl 2.3. Yeniliklərin tətbiqi sahəsində xarici və daxili faktorların uzlaşması

Bütün ideyalardan ibarət siyahı tərtib olunduqdan sonra bunların arasından ən güclülərini seçmək ehtiyacı ortaya çıxır. Bunun üçün iclasın rəhbəri bütün ideyaların ortaq müzakirəsini təşkil etməlidir. İştirakçılar hər bir ideyanın ən yüksəyi 10 bala qədər qiymətləndirməlidirlər. Qiymətləndirilmə zamanı mütəxəssislər öz firmalarına rəqib gözü ilə baxmalı, firma vəziyyətinin

təhlilinə rəqiblərlə müqayisəli şəkildə və kənardan bir müştəri nəzəri ilə yanaşmalıdırlar. Bu şəkildə bütün ideyalar dərəcələndirilərək nəticə etibarlı ilə firmanın güclü cəhətləri də müəyyənləşdirilmiş olacaqdır.

Çünki bu imkanları doğru-düzgün qiymətləndirmədən müəssisə strategiyası düzgün müəyyənləşdirilə bilməz və risk hədsiz dərəcədə böyüyə bilər. Şirkətin strategiyası əsasən iki hissənin birləşməsindən yararlanır:

1. düşünülmüş və məqsədyönlü fəaliyyət;
2. hadisələrin gözlənilmədiyi kimi cərəyan etməməsi halında tələb olunan hərəkətlərin və qərarların həyata keçirilməsi ilə bağlı fəaliyyət.

Deməli nəzərdə tutulan və ya planlaşdırılan strategiya hələ faktiki strategiya deyil, onun yalnız bir hissəsidir; ikinci hissəsi isə dəyişən şərtlərə bağlı rəhbərlik tərəfindən operativ qəbul edilmiş strategiyadır. Bütün bu hallar onu göstərir ki, strategiyaya planlaşdırılmış strategiya ilə ətrafda baş verənlərə qarşı cavab hərəkətləri nəticəsində meydana gələn qərarların toplusu kimi baxılması daha yaxşı olar.

Lakin bu o demək deyildir ki, strategiya bir anda formalaşa bilməsin. Xüsusilə, böhran vəziyyətlərində, yeni təşkilatların və ya şirkətlərin formalaşdığı dövrdə strategiya bir anda müəyyənləşdirilib həyata keçirilməyə başlanılır.

Qeyd etdik ki, məqsəd hər hansı bir nəticəyə çatmaqdır, strategiya isə bu nəticəyə çatmaqda bir vasitədir. Qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün kollektivin bütün bilik, bacarıq və imkanlarından daha səmərəli istifadə etmək üçün rəhbərin kollektivə təsiretmə üsul və formalarının toplumuna rəhbərlik üsulları deyilir.

2.3.İnnovativ proseslərin düzgün təşkili

Azərbaycanda dövlət səviyyəsində iqtisadi inkişafıla bağlı bir sıra məqsədli proqramlar və sərəncamlar qəbul olunmuşdur. Həmin sənədlərə müvafiq innovasiya strukturlarının, başqa sözlə, innovasiya mərkəzlərinin, texnoloji biznes-inkubatorların, texnoparkların yaradılması tədbirlərinin icrası nəzərdə tutulur. Artıq ölkədə investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasına yönəldilən bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Respublika Prezidenti iqtisadiyyatın inkişafında xüsusi iqtisadi zonaların və texnoparkların mühüm rol oynaya biləcəyini nəzərə alaraq, hələ 2007-ci il martın 6-da “Azərbaycan Respublikasında xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması haqqında” Fərman imzalamışdır. Bu Fərman əsasında 2009-cu ilin aprel ayının 14-də qəbul olunmuş “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Qanun həmin zonaların yaradılması və idarə edilməsi ilə bağlı münasibətləri tənzimləmək və müvafiq sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili qaydalarını müəyyənləşdirmək imkanları yaratmışdır.

Azərbaycanda sahibkarlığın inkişaf mərhələləri və onların səciyyəvi xüsusiyyətləri

Müstəqillik qazandıqdan sonrakı dövrdə Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafını şərti olaraq aşağıdakı mərhələlərə bölmək olar:

1993-cü ilə qədər olan mərhələ. İqtisadi islahatların sistem halında, müəyyən ardıcılıqla və bir-birini tamamlama şərti ilə həyata keçirilməsi iqtisadi dirçəlişin təmin edilməsinin mühüm şərtidir. Radikal iqtisadi dəyişikliklər mərhələsində həyata keçirilən iqtisadi tədbirlərin hər birinin ümumi iqtisadi inkişafda yerinin düzgün dərk edilməsi və onların reallaşdırılmasında ardıcılığın gözlənilməsi köklü islahatların nəticəsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən əsas məsələlərdəndir. Azərbaycan reallığına gəldikdə isə, müstəqilliyimizin ilk illərində bu baxımdan vəziyyətin qənaətbəxş olmaması ilk baxışda aydınlaşır. İstər nəzəri, istərsə də respublika iqtisadiyyatında yaranmış

vəziyyətin tələbləri baxımından sahibkarlığın maddi əsasını formalaşdıran özəlləşdirmə, xüsusilə də qiymətlərin liberallaşdırılmasını qabaqlamalı idi.(Cədvəl 2.4)

Sahibkarlığın inkişaf mərhələləri				
Mərhələlər	Xüsusiyyətləri	Nəticələr	İqtisadi inkişafın tələbləri	
1993-cü ilə qədər olan mərhələ	<ul style="list-style-type: none"> • islahatların həyata keçirilməsində ləngimələr; • həyata keçirilən epizodik tədbirlərdə sistemsizlik. 	<ul style="list-style-type: none"> • inkişaf göstəricilərinin səviyyəsinin aşağı düşməsi; • maliyyə və istehsal sahələrində qeyri-sabitliyin hökm sürməsi. 	<ul style="list-style-type: none"> • bazar iqtisadiyyatına istiqamətlənmiş sistemli islahatlara başlama zərurəti: -<u>özəlləşdirmənin</u> həyata keçirilməsi; -sahibkarlığın təşəkkülünün dövlət müdafiə sisteminin formalaşması. 	
1993-2002-ci illər	1993-1996-cı illər	<ul style="list-style-type: none"> • real islahatlar üçün zəruri şərtlərin təmini; • siyasi və makroiqtisadi sabitliyin əldə edilməsi; • sahibkarlığın təşəkkülü istiqamətində ilkin tədbirlər. 	<ul style="list-style-type: none"> • UDM-<u>in</u> həcminin azalmasının qarşısının alınması; • inflyasiyanın minimal səviyyəsinin təmini. 	<ul style="list-style-type: none"> -formalaşmış əsaslar üzərində islahatların həyata keçirilməsinin sürətləndirilməsi.
	1996-2002-ci illər	<ul style="list-style-type: none"> • sahibkarlığın inkişafının dövlət müdafiə sisteminin təşəkkülü; • özəlləşdirmə; • idarəetmədə struktur dəyişikliyi; 	<ul style="list-style-type: none"> • əsas makroiqtisadi göstəricilərin artım dinamikası; • sahibkarlıq subyektlərinin sayının dinamik artımı; • xarici investisiya axını. 	<ul style="list-style-type: none"> • ölkənin potensialının daha dolğun reallaşdırılması məqsədilə sahibkarlıq sektorunda sahə, regional və texnoloji baxımdan struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi.
2002-ci ildən sonrakı mərhələ	<ul style="list-style-type: none"> • sahibkarlığın inkişafının dövlət müdafiə sistemində köklü dəyişikliklər: <ul style="list-style-type: none"> - maliyyə təminatı; - dövlət tənzimlənməsi; - infrastruktur; - hüquqların müdafiəsi. 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>sahibkarlıqda</u> istehsal <u>vönümlü</u> inkişaf meyli; • regionlarda işgüzar fəaliyyətin canlanması • sahibkarların cəmiyyətdəki mövqeyinin möhkəmlənməsi. 	<ul style="list-style-type: none"> • məşğulluğun təmini; • regional potensialın reallaşdırılması: <ul style="list-style-type: none"> - sənaye; - aqrar sahə; - turizm. • ixrac potensialının reallaşdırılması; • innovasiya sahibkarlığının təşəkkülü və inkişafı 	

Cədvəl 2.4.Sahibkarlığın inkişaf mərhələləri

Bununla yanaşı, ölkə Prezidentinin 4 may 2009-cu il tarixində təsdiq etdiyi “2009-2015- ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya” da innovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, o cümlədən texnoparklar,

texnoloji mərkəzlər, biznes inkubatorları şəbəkəsinin genişləndirilməsi də bütün bunları əsas kimi qəbul edərək, qeyd etmək olar ki, innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılması və onun əsas elementlərinin - innovasiya strukturlarının yaradılması, fəaliyyət göstərməsi və onun fəaliyyətinin səmərəliliyi məsələlərinin təhlili və öyrənilməsi aktual məsələdir.

İnnovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin normativ hüquqi amillərinə gəldikdə, onlar innovasiya sahəsində subyektlərin əlaqələrinin hüquqi əsaslarının təşkili, onların maraqlarının müdafiəsini və intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunmasını əhatə edir.

İnnovasiya fəaliyyətinə dövlət dəstəyinin əsas sistemini maliyyələşmə təşkil edir. Vəsaitlər innovasiya fəaliyyətinin müxtəlif mərhələlərində böyük, orta və kiçik şirkətlərə verilə bilər. Bu, əsasən, yüksək qeyri-müəyyənliklə, kapital tutumluluğu ilə seçilən ilk mərhələlərdə baş verir. Dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlər dövlət innovasiya fondlarının, məqsədli innovasiya proqram və layihələrinin maliyyələşməsinə yönəlir. innovasiya fəaliyyətinin subyektləri büdcədən kənar vəsaitlərin mənbəyini, strukturunu və cəlb olunma yollarını sərbəst təyin edirlər.

MİS-in texnoparklar, inkubatorlar, innovasiya-texnoloji mərkəzlər, vençur fondları, investisiya şirkətləri, kiçik innovasiya müəssisələri və s. kimi məlum elementləri ilə yanaşı, elmi-tədqiqat institutlarında və müəssisələrdə xüsusi innovasiya strukturları yaradılır ki, bunlar innovasiya müəssisəsinin idarə edilməsini həyata keçirir.

Müasir innovasiya prosesinin ən mühüm xüsusiyyəti innovasiya prosesini həyata keçirən dövlət, ictimai, korporativ institutların, təşkilat və təsərrüfat subyektlərinin mürəkkəb və çoxsubyektliliyi sayılır. Onlar bu sferada iqtisadiyyatın müxtəlif bölmələrində onun rəqabət-qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi və milli innovasiya sisteminin formalaşması üçün innovasiyanın yaradılması, tətbiqi və inkişafı məqsədilə qarşılıqlı təsirdə olurlar.

İnnovasiya strukturu-müxtəlif istiqamətli və müxtəlif təşkilati-hüquqi formaya malik bir-birilə qarşılıqlı əlaqədar və bir-birini qarşılıqlı tamamlayan

təşkilatlar sistemi, eləcə də onların qarşılıqlı təsir qaydası olub, texnoloji mənimsəmədən başlayaraq elmi tədqiqatlara qədər innovasiya prosesi mərhələlərinin reallaşdırılmasını təmin edirlər. İnnovasiya infrastrukturunu müəllif innovasiya sisteminin əsas elementlərindən biri sayılır. MİS özündə həmin ölkə üçün səciyyəvi olan və innovasiya proseslərinin yayılma şəraitinə təsir göstərən hüquqi, maliyyə, sosial-iqtisadi və informasiya institutlarının məcmusunu birləşdirir. İnnovasiya infrastrukturunu onun subyektlərinin əsas fəaliyyət və istiqamətlərinə uyğun olaraq bir sıra baza elementlərinə ayırılır.

Hər bir istiqamət vahid innovasiya infrastrukturunu sistemində özünəməxsus alt sistem yaradır və təşkilati struktur formasına görə müxtəlif ola bilər. Bu zaman maksimal fəaliyyət effektivliyini təmin etmək üçün bütün göstərilən istiqamətlər iqtisadiyyatın innovasiyalı inkişafının təmin olunmasına yönəldilmiş vahid zəncirin tam qiymətli həlqəsi sayılmışdır.

Respublikamızda texniki və texnoloji cəhətdən geridə qalmanı sürətləndirən amillərdən biri inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadi inkişafın investisiyalı tipindən innovasiyalı tipinə keçid, sənayeləşdirilmiş cəmiyyətdən elm və biliyə əsaslanan postsənayeləşmə cəmiyyətinə daxil olmasıdır. Buna görə də hal-hazırda Azərbaycanda iqtisadi inkişafın innovasiyalı tipinə keçid zəruriləşir ki, bu da bir sıra amillərlə əlaqədardır. Hər şeydən əvvəl, innovasiyalı məhsul İstehsalçıların sayını artırmaq, innovasiyalı məhsul istehlakçıların davranışına üstünlük vermək, innovasiyalı məhsul İstehsalçıları ilə istehlakçılar arasında qarşılıqlı əlaqəni gücləndirmək lazımdır. İnnovasiya prosesi əsasında davamlı iqtisadi inkişafa nail olunması üçün innovasiyalı məhsul İstehsal edənlərin birbaşa innovasiyalı istehlak bazarına sərbəst daxil olması mexanizmini daima təkmilləşdirmək zəruridir. Bunun üçün də innovasiyalı bazarın təşkilati-hüquqi bazasını yaratmaq lazımdır.

İllər	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Cəmi xərclər, mln manat	15,9	27,5	88,9	92,1	109,8	122,0
UDM-də payı faizlə	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Büdcə xərclərində payı, faizlə	1,2	1,3	0,8	0,8	0,7	0,6

Cədvəl 2.5. Azərbaycanda innovasiya sferasının maliyyələşdirilməsi

Cədvəl 2.5.-ün təhlili göstərir ki, innovativ sahəyə xərclənən xərclər illər üzrə arım tempi göstərir. 2014-cü ildə bu məbləğ 122 mln. Manat təşkil etmişdir ki, bu da digər illərlə müqayisədə artmışdır.

Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin sürətlənməsi və davamlı iqtisadi inkişafa nail olunması üçün bir sıra tədbirlərin görülməsi vacibdir ki, onlara da aşağıdakılar aid edilə bilər: milli rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalına yönəldilmiş innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması; insan kapitalının formalaşmasına təkan verən təhsil, ixtisas və peşə sahəsində müvafiq siyasətin aparılması; innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı olan büdcə-vergi tənzimlənməsinin mütəmadi qaydada həyata keçirilməsi; kiçik innovasiya sahibkarlığı üçün xüsusi güzəştli vergi sisteminin tətbiq olunması; innovasiya sferasının davamlı maliyyə təminatının həyata keçirilməsi və s. Bu istiqamətlərin hər birinin ayrı-ayrılıqda deyil, sistem şəklində həyata keçirilməsi innovasiyanın inkişafına, milli iqtisadiyyatın müvazinətli fəaliyyət göstərməsinə səbəb ola bilər.

Dövlət innovasiya sahəsində prioritetlərini, öz siyasətinin məqsəd və prinsiplərini formalaşdırır. Bu zaman elmi-texniki və innovasiya siyasətini fərqləndirmək lazımdır. Birinci halda dövlət yeni elmi biliklərin əldə olunması, ikinci halda isə fərdi və ictimai tələbatları ödəyən innovasiyaların yaradılması

və istifadəsi məqsədini güdür. Dövlət innovasiya siyasəti elm, texnika sahələrindəki dövlət orqanlarının fəaliyyət formalarını, istiqamətlərini, məqsədlərini, dövlətin innovasiya fəaliyyətinə olan münasibətini göstərən sosial-iqtisadi siyasətin əsas hissəsidir. Bu siyasət ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı və ictimai tələbatların tam ödənilməsi məqsədilə innovasiya fəaliyyətinin effektivliyini artıran tədbirlər toplusudur.

İnnovasiya siyasətinə sistemli yanaşma konsepsiyasını həyata keçirən ölkələr qısa müddət ərzində dövlətlərin qarşılıqlı təsir mexanizmini, biznesi, elmi və təhsili və ÜDM-də elmtutumluğunu artırmağa imkan verən səmərəli Milli İnnovasiya Sistemi (MİS) yarada biliblər. Azərbaycan Respublikasında «yeni iqtisadiyyatın» sürətli inkişafı, kapital bazarı və yeni texnologiyalar arasında artan qarşılıqlı əlaqə, yeni texnologiyaların sosial istiqamətlərinin güclənməsi, yeni biliklərin, texnologiyaların, ərzaqların, xidmətlərin yaradılması və istifadəsinin miqyaslı xüsusiyyətləri MİS-in ölkənin innovasiya inkişafının institusional əsası kimi yaradılmasına şərait yaradır. Lakin bu sistemi yaradan amillərin səmərəli təsiri aşağıdakı şərtlər daxilində mümkündür

Fəsil 3. Biznesin strateji inkişafına təsir edən İnnovativ layihələrdən istifadənin əsas istiqamətləri

3.1. Azərbaycanda innovasiya layihələrinin İdarəolunmasında tətbiq olunan metodların işlədilmə perspektivləri

İdarəetmədə hakimiyyətçilik, səciyyəvi təsir etməklə, subyektin İdarəetmə obyektinə birbaşa təsir göstərən inzibati normativ sərəncam metodları vasitəsilə həyata keçirilir. Rəhbər işçilər və mütəxəssislərin fəaliyyəti, həmçinin, sərəncam metodlarına əsasən yerinə yetirilir. Onlar tərəfindən bütün İdarəetmə funksiyaları, həmçinin, İdarəetmənin inzibati metodu əsasında icra edilə bilər.

Bu metod hakimiyyətçilik səlahiyyətinə malik olduğuna görə normativ sərəncam xarakteri daşıyır və onun yerinə yetirilməsi məcburidir. Burada qərarların yerinə yetirilməsi, maddi və başqa formada məsuliyyətə cəlb olunma və ya İdarəetmə intizamının pozulması kimi qiymətləndirilir. Bunun üçün müvafiq tədbirlər verilir.

Normativ–sərəncam metodlarından dövlətin, cəmiyyətin qanunları, habelə sahibkara verilən səlahiyyət, hüquqa, əmək qanunvericiliyinə, nəzarət və nəzakət qaydalarına və başqa aktlara, qaydalara əsasən istifadə edilməlidir. Öz növbəsində, bu qanunları, qaydaları və aktları pozan sahibkarlar və mütəxəssislər də müəyyən cəza almalıdırlar. Beləliklə, normativ – sərəncam metodunun başlıca xüsusiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- a) İdarə olunan obyektə birbaşa, bilavasitə təsiretmə qaydası;
- b) İdarəçilik prosesində üstünlük verilən müvafiq qərar və sərəncamların normativ qaydada göndərilməsi;
- c) bu və ya digər situasiyanın eyni qaydalı həlli;
- d) qərar və sərəncamların operativ işlənməsi və həyata keçirilməsi;

e) bu, rəhbər işçi, menecer, sahibkarın tabeçiliyində olan işçi, icraçıların iradəsinə müstəqil təsiretmə və həmin sahibkar, menecerlərin müəyyən nüfuza malik olmasına əsaslanır.

İdarədən sistem daxili əlaqə və münasibətlərə təsir göstərmə, İdarəetmə funksiyalarının bölüşdürülməsi, rəhbər işçilər və mütəxəssislər arasındakı əlaqə yaratmaq məqsədi güdürsə, onda xidməti münasibətlərə təsiretmə metodunun obyektini İdarədən və İdarəolunan sistemlərin qarşılıqlı əlaqə forması və onların tənzim edilməsidir.

Normativ-sərəncam metodları iki təsir metoduna ayrılır. Birincisi, təşkilati təsir metodu, ikincisi, sərəncam və təsir metodudur.

Təşkilati təsir metodu inzibati aktların köməyi ilə İstehsal sahələrinin təsiri sistemi, onların İdarəetmə orqanları, əməyin təşkilati formaları yaradılır və təkmilləşdirilir. Burada təsir vasitələri hüquqi cəhətlər və məsuliyyət formaları, təşkilati tədbir obyektlərinə çevrilir. Təşkilati-təsir İdarəetmənin bütün sistemlərinin fəaliyyətini fəallaşdırır. Hər iki təsir sistemlərinin tətbiq edilməsi İstehsalın İdarə edilməsinə ahəngdarlığı təmin edir, bütün sistemlərin, bölmələrin qarşılıqlı təsir qaydalarını, onun məqsədini nizamladır, yoluna qoyur.

Metodiki təlimatlar-İdarəetmə proseslərinin və əmək metodlarının yerinə yetirilməsi barədə göstəriş, məsləhət və tövsiyələrin hazırlanması, həmçinin tabelikdə olan işçilərə çatdırılmasıdır. Məsləhət, tövsiyə və göstəriş xarakteri daşıyan bu təlimatlar yerinə yetirilən proses və metodların tənzimedicisi vasitəsi olur.

İş təlimatları İstehsal və İdarəetmə prosesində hərəkətlərin, yaxud işin ardıcılığını təmin edir. İşdə ardıcılıq ahəngdarlıq yaradır, görülməli işlərin səhvə yol vermədən yerinə yetirilməsini lazım bilir. Vəzifə təlimatlarında İstehsalın təşkilində işçinin iştirakı, onun vəzifəsi, həmin vəzifəyə təyin edilmə qaydası, inzibati tabeçiliyi, bir sözlə, işçinin fəaliyyət qaydaları əks olunur. Vəzifə təlimatları İdarəetmə fəaliyyətini qaydaya salmaqla böyük vasitəçilik rolunu oynayır. Belə ki, burada İdarəedicinin məsuliyyəti, iş və İdarəetmə

vəzifələri, inzibati hüquqları, o cümlədən cəza və ya maddi, hətta mənəvi həvəsləndirmə tədbirləri müəyyən edilir.

İdarəetmənin təşkilati metodunun təsir formalarından biri də tənzimləmə təsiridir. Tənzimləmə təsiri təşkilati cəhətdən fəaliyyətin yerinə yetirilməsini təmin edir. Bu xüsusi ilə yeni bölmə, yarım bölmə, İstehsal sahələri yaradarkən daha faydalıdır. Eyni zamanda əmək və İstehsal kollektivlərinin fəaliyyətini təşkilati cəhətdən tənzim etmək bu təsir vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Təşkilati təsir intizam təsirinin bütün intizam formalarını saxlamaq üçün tətbiq edilir. Intizam təsiri texnoloji, əmək intizamını tənzim edən aktdır.

İdarəetmədə təşkilati təsir bir neçə istiqamətdə ola bilər. İdarə edilən sistemə təşkilati təsirin birinci istiqaməti İstehsalın texnoloji üsullarının, ünsürlərinin layihələndirilməsi və ona olan tələblərdir.

Burada İstehsalın gedişinin müəyyən edilməsi, onun proseslərə, əməliyyatlara bölünməsi və onların yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün texnoloji tələblərə uyğun hazırlanmasıdır. Texnoloji tələblərin, texnologiyanın tətbiqi üçün xüsusi təlimatlar, normativlər və ən vacibi texnoloji xəritələr tərtib olunur. Texnoloji və əməyin təşkilinin təlimat-texnoloji xəritələrinin tərtibi bir sıra tələblərin yerinə yetirilməsini təmin edir, xüsusi ilə əmək məsrəflərinə qənaəti təmin etməklə yanaşı yerli şəraitin, texnoloji tələblərin ödənilməsini nəzərdə tutur .

Təşkilati təsirin üçüncü istiqaməti tətbiq olunan texniki vasitələrə, texnologiyaya və işçi qüvvəsinə münasib olaraq əməyin, onun elmi təşkilinin düzgün layihələndirilməsidir. Burada əmək təşkilinin təkmilləşdirilməsi, xüsusilə əmək bölgüsü və əmək kooperasiyası, insan amili, onların arasında baş verən İstehsal və sosial psixoloji əlaqə, həmçinin münasibətlərin təşkilati cəhətdən daha düzgün qurulmasını təmin etmək xüsusilə zəruridir.

Müasir inkişaf mərhələsində cəmiyyətin, bütövlükdə xalq təsərrüfatı sahələrində İdarəetmənin sosial-psixoloji metodlarına getdikcə daha çox əhəmiyyət verilir. İdarəçilik fəaliyyəti çox mürəkkəb ictimai hadisə prosesidir. Bu hərtərəfli və hərcəhətli münasibətləri, prosesləri əhatə etdiyinə görə müxtəlif

istiqlamətdə və müxtəlif elmlər tərəfindən öyrənilir, izah olunur. Belə ki, İqtisadi, təşkilati, inzibati və s. məsələlərlə yanaşı fəaliyyətin psixoloji-emosional və mənəvi-estetik, etik tərəflərini bilmək son dərəcə vacibdir. Lakin İdarəçilik fəaliyyəti sosial-psixoloji cəhətdən hələ lazımi səviyyədə öyrənilməmişdir. Halbuki, İdarəçilik əməyi, hər bir rəhbər işçinin fəaliyyəti, birinci növbədə, adamlarda aparılan işdən ibarətdir. Hələ vaxtı ilə F.Engels göstərmişdir ki, adamların, şəxslərin İdarə olunması sosioloji İdarəetmənin başlıca formasıdır.

Sosial-psixoloji metodların mahiyyəti işçilərin əməyə maraqları və yaradıcılıq təşəbbüslərinin artırılması, müəssisənin təşkilati mədəniyyətinin yüksəldilməsi, işçi heyətinin təsərrüfat fəaliyyətinə və onun təşkilinə təsiri və başqa bu kimi aspektləri özündə birləşdirir: sosial-psixoloji metodlarda habelə tərbiyəvi motivlərin də payı vardır.

İdarəetmə əməyi və İdarəetmə mədəniyyəti adamlara qarşı nəzakətli və işdə səriştəli olmağı tələb edir. Təcrübə göstərir ki, mədəni halda verilən göstəriş kobud formada veriləndən çox yaxşı nəticə verir. Amerika İdarəetmə sistemi baxımından İdarəetmə işçisi həтта yumor qabiliyyətinə malik olmalıdır. Təsadüfi deyil ki, bir çox inkişaf etmiş kapitalist ölkələrində işin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün sosioloji-psixoloji amillərin öyrənilməsinə böyük əhəmiyyət verilir. Bununla əlaqədar olara «insan münasibətləri» doktrinası irəli sürülür. Məsələn, ABŞ-da 400-dən çox iri sənaye müəssisələrində xüsusi «sosioloji şöbə» yaradılmışdır. Bir çox ali məktəblərdə «insan münasibətləri» müstəqil bir fənn kimi keçirilir.

İdarəetmə, rəhbərlik psixologiyası metodlarını təsnifatına və xarakterinə görə bir neçə təsir metodlarına ayırmaq olar:

a) ictimai-siyasi metod; b) siyasi–tərbiyə metodu; c) ideya-tərbiyə metodu; d) sosial-psixoloji metod.

Ümumilikdə bu metodlar işçilərin əmək və yaradıcılıq fəallığını inkişaf etdirir, onlarda yeni insani, əxlaqi keyfiyyətlər, münasibətlər yaratmaq, sosial fəallığın yüksəldilməsi, əmək kollektivinin möhkəm münasibətləri, bu

münasibətlərdəki ziddiyyətli halları, hadisələri aradan qaldırmaq vasitələrini göstərir və onlardan düzgün, səlis istifadə edilməsini qarşıya qoyur. Eyni zamanda psixoloji vəziyyətlərin seçilməsi əməyin humanizmliliyi, fərdi keyfiyyətlilik, özünə tələbkarlıq kimi psixoloji metodların köməyinə əsasən yerinə yetirilir.

Kollektivə təsiretmə üsulları da öz müxtəlifliyi seçilir. Ümumi şəkildə onları iki qrupa ayırırlar. Onlardan biri məcbur etmək, digəri isə həvəsləndirməkdir. Müasir İdarəetmə üsullarının mahiyyətini xarici ölkələrin təcrübəsi əsasında açıqlamaq olar. Bu üsullar, MakQreqora görə X və Y nəzəriyyəsi kimi, Uilyam Ouçiyə görə Z nəzəriyyəsi kimi tanınır.

Duqlas MakQreqor öz tədqiqatlarında belə qənaətə gəlmişdir ki, avtokrat rəhbər öz işçiləri haqda bir cür, demokrat rəhbər isə başqa cür düşünür. Avtokrat rəhbərin öz işçisi haqda düşüncələrini Duqlas MakQreqor X nəzəriyyəsi, demokrat rəhbərin düşüncələrini isə Y nəzəriyyəsi adlandırmışdır.

Y nəzəriyyəsinə görə:

- orta səviyyə əməkdaşı üçün işə bağlı olmamaq, işdən qaçmaq xarakterik bir xüsusiyyətdir;

- işə bağlı olmadıqlarına görə bir çox işçilərə nəzarəti gücləndirmək, onları işləməyə məcbur etmək, cəzalandırmaq lazımdır ki, təşkilatın qarşıya qoyduğu məqsədlərə nail olmaq mümkün olsun;

- orta səviyyə əməkdaşı ona edilən nəzarətin güclü olmasını istəyir, məsuliyyətdən qaçmaq istəyir, nisbətən məsuliyyətsizdir, daim öz təhlükəsizliyini qorumağa meyllidir.

Y nəzəriyyəsinə görə:

- işdə əqli və fiziki fəaliyyət oyun və istirahət qədər təbiidir. Adi adam işə meylli olmamağa məcbur deyil, şəraitdən asılı olaraq iş ona həzz alma mənbəyinə də, cəza alma mənbəyinə də çevrilə bilər;

-xarici İdarəetmə nəzarəti – işçilərin işə cəlb olunmalarında yeganə mənbəsi deyil. İşçilər son məqsədə çatmaq məqsədi ilə özlərinə nəzarət və özünüidarə yolu ilə səmərəliliyə nail ola bilərlər;

- təşəbbüskar işçi üçün ən yüksək mükafat öz potensialının tam şəkildə göstərilməsidir. Özünün bacarığını göstərməklə işçi həm də təşkilatın məqsədinə də nail olur;

- orta səviyyəli əməkdaş tələb olunan şəraitdə məsuliyyət daşımaq hissini də öyrənir;

- bir çox işçilər təşkilatda gördükləri işdən də artıq işgörmə qabiliyyətinə malikdirlər;

- hazırkı vaxtda orta işçinin malik olduğu imkanlardan tam istifadə olunmur.

MakQreqor xəbərdarlıq edirdi ki, inzibati İdarəetmə rəhbərləri ilə xətti İdarəetmə işçiləri arasında X nəzəriyyəsinin tələbləri baxıtından hər zaman münaqişə yarana bilər. Y nəzəriyyəsində isə inzibati rəhbərlik aşağı mərhələ İdarəetmə işçilərinə hər zaman ixtisaslaşmış kömək etməyə çalışırlar.

Duqlas Makqreqorun X və Y nəzəriyyəsinə uyğun olaraq Ouçi öz nəzəriyyəsini «Z» nəzəriyyəsi adlandırmış və onu qərbə uyğunlaşdırmışdır. «Z» nəzəriyyəsi Makqreqorun «Y» nəzəriyyəsindən kənara çıxır, çünki Ouçi nəzəriyyəsini Yapon firmaların təcrübəsi əsasında yaratmışdır. Yapon mənşəli amerika professoru ABŞ və Yaponiya şirkətlərində rəhbərlik üsullarını təhlil edərək hər iki ölkəyə xas olan xüsusiyyətləri müəyyənləşdirmişdir. Tədqiqat nəticəsində o, Yapon cəmiyyətinin ümumi xüsusiyyətlərindən əmələ gələn özünəməxsus Yapon təşkilatçılıq mədəniyyətinin olduğunu müəyyənləşdirmişdir. Məhz bu təşkilatçılıq mədəniyyəti qərb təşkilatçılıq mədəniyyətindən fərqli olaraq, həmişə əmək məhsuldarlığının artmasını təmin edir.

İqtisadçı tədqiqatının nəticəsində Yapon rəhbərlik modelinin Amerikan rəhbərlik modelindən çox fərqləndiyi qənaətinə gəlmişdir. «Z» nəzəriyyəsi ABŞ və Yaponiyadakı nəzəriyyətin bir ortalamasıdır. A tipli təşkilat Amerika

təşkilatı, B tipli təşkilat Yapon təşkilatıdır, «Z» tipli təşkilat isə hər ikisinin ortaq variantıdır.

Amerikanın «Z» tipli təşkilatlarında əməkdaşlar ömürlük olmasa da, uzun müddətə muzzla işləyirlər, işçilərin təhsillərinə xeyli vəsait sərf edilir və bununla da öz firmaları üçün xüsusi bir qaydalar yaradırlar. Lakin, bütün bunların müqabilində xidməti vəzifə pilləkənlərində əməkdaşlar Yaponiya firmalarında olduğu kimi yavaş-yavaş vəzifədə irəliləməyə üstünlük verirlər. İnnovativ İdarəetmə metodlarının tətbiqi çox vaxt müsbət nəticə versə də, bəzən ilkin şəraitdə «psixoloji baryer» deyilən xüsusiyyətlərə də malik olur. Müəllifin fikrincə, Ouçinin nəzəriyyəsini azərbaycan müəssisələrindəki vəziyyəti təhlil etmək üçün qəbul etsək, onda milli mentalitet və Qərb-Şərq arasında formalaşan təşkilati strukturun yarandığının şahidi olarıq (Bax Cədvəl 3.1.).

Yapon təşkilatı	Amerika təşkilatı	Azərbaycan təşkilatı
Ömürlük muzz	Qısamüddətli muzz	Ortamüddətli muzz
Yavaş-yavaş qiymətləndirmə və qulluq mövqeyində yüksəlmə	Sürətlə qiymətləndirilmə və qulluq mövqeyində yüksəlmə	Korrupsiya yolu ilə sürətlə qiymətləndirilmə və qulluq mövqeyində yüksəlmə
Ixtisaslaşdırılmamış mənəb	Ixtisaslaşdırılmış mənəb	Ixtisaslaşdırılmış mənəb
Aşkarlanmayan nəzarət mexanizmi	Aşkarlanmış nəzarət mexanizmi	Aşkarlanmayan nəzarət mexanizmi
Qərarların kollektiv qəbulu	Qərarların fərdi qəbulu	Qərarların fərdi qəbulu
Kollektiv məsuliyyət	Fərdi məsuliyyət	Fərdi məsuliyyət
Ümumiləşmiş münasibətlər	Fərdi münasibətlər	Fərdi münasibətlər

Cədvəl 3.1. Müəssisədə təşkilati formaların təhlili

Müəssisələrdə İnnovativ metodları tətbiq edərkən yenilikçi təşəbbüslərə müşahidə olunan neqativ yanaşmalar müxtəlif aspektlərdə çıxış edə bilirlər. Məsələn, bir sıra müəssisələrdə əmək normalarının keyfiyyətsiz olması və süni tətbiqi müşahidə oluna bilər. Bu normaların hesablanmasında texnoloji inkişafın tətbiqi və normaları yerinə yetirən işçilərin ixtisas, bilik, əmək vərdişləri deyil, həmin normaların daha məhsuldar işçilərə uyğun hesablanması, xüsusilə Avropa

standarlarına deyil, işçi qüvvəsi ucuz olan «üçüncü dünya» standartlarına uyğun hesablanması adi hal kimi götürülür.

Sosial nəzarət psixoloji baryerin aradan qaldırılması, işçilər arasında «ailə münasibətləri»nin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Təşkilatlarda tətbiq olunan sosial nəzarət işi yuxarıda göstərilən tələbləri təmin etməklə yanaşı prinsipiallıq, işgüzarlılıq, aşkarlıq şəraitində icra edilməlidir, hüquqi dövlətin hamı qarşısında qoyduğu qayda-qanun və prinsiplər əsasında İdarəetmə və sosial nəzarətləri yerinə yetirməlidir. Nöqsanlarla barışmaz mübarizə aparılmalı, burada ictimai rəy formalaşmalı; ictimai nümayəndələrinin iştirakı təmin edilməsi; nəzarətin təsirlik, konkretlik, səmimilik, aşkarlıq, həqiqilik kimi vasitələrindən geniş istifadə edilməlidir. Bu tələblərə əməl olunması nəzarətin səmərəliliyini, habelə ona inamı artırır; ətrafdakıları, ictimaiyyəti fəallaşdırır, nöqsanların bir daha təkrar olunmasına yol verməz.

İşçilərin sosial və tərbiyə fəallığının yüksəldilməsində əsas metodlardan biri rəqabət və yarışın təşkilidir. Bu metod vasitəsilə cəmiyyətin ictimai sosial və tərbiyə işinə, həmçinin hər bir kollektivin mənəvi mühitinə, baxışına, sahibkarlıq təşəbbüsünə və yaradıcılığına əsaslı təsir göstərmək olar. Yarış kollektivin böyük tərbiyə məktəbidir, rəqabət zamanı işçilər özlərinin bütün keyfiyyətlərini göstərə bilirlər. Rəqabət cəmiyyətin İqtisadi-mənəvi quruculuq metodudur, adamların ictimai İstehsalın İdarəetməsinə cəlb etmək formasıdır. Lakin bir sıra təşkilatlarda əmək yarışının təşkili, qiymətləndirilməsi, qabaqcıl təcrübəsinin öyrənilmə və yayılma məsələləri lazımi səviyyədə qurulmur. Ona görə də yarışın təşkili prinsipləri, qəbul edilmiş öhdəliklər və planlar bəzən pozulur, daha doğrusu yerinə yetirilmir, yaxud qəbul edilmiş öhdəliklər və tapşırıqlar yarış iştirakçılarının adi İstehsal vəzifələri olur, gərgin rəqabətin həyata keçirilmə metoduna çevrilir.

Rəqabət işçilər arasında yaradıcılığın inkişaf etdirmə vasitəsinə çevrilməsi zamanı işgüzarlıq, konkretlik və tələbkarlığa geniş meydan açılmalıdır.

Əmək kollektivinin təşəkkül tapmasına təsir edən metodlara tənqid və özünü tənqid, şəxsi nümunə, şəxsi nüfuz, təşviqat və təbliğat, İdarəetmənin sosial

və psixoloji təsir metodları aiddir ki, ümumilikdə onlar təşkilati mədəniyyəti yaradırlar.

3.2. Biznesin strateji siyasətinə təsir edən İnnovativ layihələrin perspektivləri

Bazar münasibətləri şəraitində fəaliyyət göstərən ölkələrdə nəzərdə tutulan təsərrüfat tədbirlərinin vacibliyi və mürəkkəbliyindən asılı olaraq qısa, orta, uzun dövrü əhatə edən və bir də fəvqəladə dövlət proqramları işlənilib hazırlanır və həyata keçirilir. Proqramma – dövlət tərəfindən müəyyən dövr ərzində icrası nəzərdə tutulan təsərrüfat tədbirləri üzrə məqsəd və vəzifələr məcmuəsidir: proqramma icrası nəzərdə tutulan İqtisadi inkişaf və sosial tərəqqi tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün fəaliyyət planıdır.

Bundan əlavə inkişaf etmiş hər bir dövlətin İqtisadi proqnozlaşdırma proqramları da vardır.

Proqramlaşdırmaya gəlincə o, perspektiv dövr üçün İqtisadi inkişaf və sosial tərəqqinin əsas problemlərinin həlli yollarına, üstünlük veriləcək sahələrin inkişaf istiqamətlərinə, strateji məqsədlərə nail olmaq üçün qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təsəvvür, mülahizə və tövsiyələrin məcmusudur. Proqramlar vasitəsilə maddi İstehsal sahələrini yaxın və uzaq perspektivi üçün əsas istiqamətlərini müəyyən etmək imkanı əldə edilir.

Bazar İqtisadiyyatı şəraiti sistemində müəssisələrin təsərrüfatçılığını dinamik olaraq özləri tərəfindən tənzimləmə məsələləri ortaya çıxır.

Hər bir sahə və müəssisənin yaxın və uzaq gələcək üçün inkişaf imkanlarının əvvəlcədən müəyyən edilməsi – proqnozlaşdırılması – əsas vəzifələrə çevrilir. Yeni şərait direktiv planlaşdırmanın indikativ - istiqamətləndirici, məsləhətverici – planlaşdırma ilə əvəz olunması zərurətini yaradır. Indikativ planlaşdırma bir neçə strateji, tənzimləyici, təshihedici, təlimatverici funksiyaları icra edir.

Proqnoz, proqramma və həvalə strateji inkişaf planların tərtibi metodologiyası norma və normativlər tərtib edilməmiş mümkün deyil. Normalara vaxt norması, material təsərrüfat norması və s. aiddir.

Bazar İqtisadiyyatı şəraitində, artıq qeyd edildiyi kimi, planlaşdırılmanın metodoloji əsaslarına yenidən baxılmalı, əcnəbi ölkələrin bu sahədə topladığı təcrübələrdən istifadə olunmalıdır.

Biznesin məqsədi mənfəət əldə etmək olan İqtisadi fəaliyyət norması kimi qəbul olunarsa, deməli biznes-plan həmin məqsədə çatmaq üçün həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan təbirlər sistemidir. Biznes-planın tərtibində ümumi məqsəd İstehsal sahibkarlığı üçün maliyyə mənbəyi tapmaq, investorları biznes fəaliyyətinə şirnikləndirməkdir.

Bazar İqtisadiyyatı sistemində daxil olmuş ölkələrin proqnozlaşdırma və inkişaf proqramlarının tərtibi praktikasında geniş istifadə olunan metodlardan biri də qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqidir. Bu metodun mahiyyəti inkişaf etmiş hər-hansı bir xarici ölkənin bu və ya digər sahədə qabaqcıl iş təcrübəsinin geniş təhlili əsasında mütərəqqi İstehsal göstəricilərinə nail olmağa kömək göstərən amillərin müəyyən edilməsidir. Plan ilində İstehsalın təşkilini və həvalə texnika və texnologiyaları təkmilləşdirən metodların yayılmasından və həyata keçirilən təsərrüfat təbirlərindən əldə ediləcək səmərənin aşkar olunmasıdır. Hətta müəssisənin inkişaf planının tərtibində həmin metoddan istifadə müəssisənin texniki İqtisadi göstəricilərinə müsbət təsir etməyə bilməz.

Sənayenin planlaşdırılmasında bəzən ekspert qiymətləndirmə metodundan da istifadə olunur. Müəyyən sənədlərin təhlili əsasında, zəruri olduqda işə tətqiqat yolu ilə xüsusi təşkil edilmiş komissiya ekspert qətnaməsi hazırlayaraq mövcud vəziyyət qiymətləndirir.

Cədvəl 3.2. Texnoloji fəaliyyətlərin maliyyələşdirilməsi mənbələri

İllər	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Büdcə vəsaiti, mln manat	10,8	21,3	66,1	81,8	98,5	82,9
Büdcədən kənar fondlar	0,7	0,4	0,7	1,8	0,8	0,7
Təşkilatın öz vəsaiti	2,9	1,4	8,7	6,1	6,9	5,6

Cədvəl 3.2-nin təhlilindən görünür ki, texnoloji fəaliyyətlərə ayrılan vəsait 2012-ci ildə ən yüksək həddə çataraq 98,5 mln. Manat təşkil etmişdir. Buna səbəb bu illdə texnoloji inkişafa edilən əlavə diqqət idi.

Sənayenin inkişafının proqnozlaşdırılmasında istifadə edilən metodlardan biri də müəyyən İqtisadi hadisələrin inkişaf qanunauyğunluqlarının uzun dövr üçün dinamikasının öyrənilməsi təhlili və alınmış nəticələrin gələcəyə tətbiqidir. Bu metod ekstrapolyasiya metodu adlanır. Həmin qanunauyğunluqların təhlili və düzgün qiymətləndirilməsi bu və ya digər İqtisadi prosesə təsir etmiş amillərin aşkar olunması və inkişaf proqramının tərtibində bütün bunların nəzərə alınması şübhəsiz fayda verə bilər.

Strategiyanın işlənməsi və həyata keçirilməsi İnnovativ İdarəetmə üsuludur. Təşkilatın uzunmüddətli inkişaf istiqaməti, səmərəli strateji fəaliyyət və işgüzar əlaqələr planı, məqsədə çatmaq üçün nəzərdə tutulan strateji fəaliyyətlər ardıcılığı İnnovativ İdarəetmənin bir istiqamətidir. Deməli, yaxşı işlənmiş strategiya və onun səmərəli şəkildə reallaşması ümumi fəaliyyətin yeniləşməsi və müvəffəqiyyət alması deməkdir.

Bəzi rəhbərlər yaxşı strategiyalar hazırlasalar da, onu yaxşı reallaşdırma imkanına malik deyillər. Əksinə, bir qisim rəhbərlər isə başqaları tərəfindən yaxşı işlənmiş strategiyaları reallaşdırma bilir. Təcrübə göstərir ki, bunların hər

ikisi son nəticədə yaxşı sonluqla bitir. Bacarıqlı rəhbər yaxşı strategiya işləyib onu səmərəli şəkildə reallaşdırmağa bilər.

Strateji İdarəetmə İdarəetmənin gələcək fəaliyyətinə baxışdır və İnnovativ İdarəetmə üsullarını əks etdirir. Müəssisənin strategiyası onun cari vəziyyətini əks etdirən biznes-plandan və strateji inkişaf planından çox asılıdır. Biznes-planın tərtibində ümumi məqsəd İstehsal sahibkarlığı üçün maliyyə mənbəyi tapmaq, investorları biznes fəaliyyətinə şirnikləndirməkdir. İqtisadi fəaliyyətin ən dəqiq əksətiliricisi olan biznes-planın tərtibinin əsas xüsusiyyətləri bunlardır:

- biznes-plan çox yığcam, sadə, tez dərk oluna bilən, həm də rəqəmlərlə tərtib olunmalıdır;
- biznes-planın investorlar üçün cazibədar və anlaşılqı olması məqsədlə o, bölmələr üzrə işlənilib hazırlanmalıdır;
- biznes-plan özünün obyektiv qiymətini almalı və bunun üçün o sahibkarlıqla məşğul olacaq kollektivin hər biri tərəfindən qiymətləndirilməlidir: auditor xidmətindən də istifadə etmək və onun rəyini də bilmək vacibdir;
- biznes-plan potensial investora ilkin variantda təqdim edilməli və əgər planın onda maraq doğurduğuna inam yaranırsa, yalnız bu halda planın məxfi saxlanılan cəhətləri də aşkarlanır və onun müfəssəl variantı sərmayəçiyə təqdim olunur.

Bu məzmununda tərtib olunmuş bisnes-plan görülmək bütün işlərin əsaslandırılmasını, son nəticəyə yetişməsini göstərməklə yanaşı, həm də maliyyə sarıdan onun dəstəklənməsini də təmin edir.

İdarəetmə planı təşkilatın bütün yerinə yetirəcəyi işləri öz öhdəsinə alır. Buraya aşağıdakılar aiddir: İstehsal etmək, tədarük etmək, maliyyə fəaliyyəti, marketinq, əmək ehtiyatları və ondan istifadəni təşkil etmək fəaliyyətilə əlaqədar elmi-tədqiqat işləri və araşdırmalar aparmaq. Bütün bu qeyd olunanlar strategiyanın işlənilib hazırlanmasına kömək göstərir. Strategiyanın işlənməsinin əsas məsələsi təşkilat fəaliyyətinin müxtəlif mərhələləri arasında işgüzar

əlaqələndirmənin təşkili və onların həyata keçirilmə mexanizminin yaradılmasıdır.

Təşkilatın İdarə edilməsi prosesində bir-biri ilə sıx təmasda olan fəaliyyət növləri və ümumilikdə, işin gedişi elə vəziyyətlər yarada bilər ki, rəhbər cari strategiyaların bir sıra çatışmamazlığını üzə çıxara bilər. Odur ki, əgər təşkilat öz İdarəetmə sisteminin yüksək qiymət almasını istəyirsə, o yaxşı strategiya işləyib onu yüksək səviyyədə həyata keçirməyi bacarmalıdır.

Strateji İdarəetmənin meydana gəlməsi və reallaşması bir-biri ilə əlaqədar olan 5 məsələni özündə birləşdirir (Bax Sxem 3.1.):

1. Şirkətin hansı biznes sahəsində fəaliyyət göstərərini qərar almaq və strateji proqramlaşdırmaq. Başqa sözlə desək uzunmüddətli fəaliyyət istiqaməti və məqsədi məyyənləşdirmək;
2. Strateji proqnozları və fəaliyyəti istiqamətlərini konkret məqsəd və vəzifələrə bölmək;
3. Qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq strategiyasının işləyib hazırlamaq;
4. Qəbul olunmuş strategiyanın məqsədyönlü və səmərəli tətbiqini təşkil etmək;
5. İşin yekununun qiymətləndirilməsi, qarşıya çıxmış bəzi halların nəzərə alınması və gərəkdirsə, gələcək inkişaf istiqamətlərində düzəlişlərin aparılması. Mövcud təcrübəni nəzərə alaraq yeni şəraitdə meydana çıxan bəzi reallaqları, yeni ideya və imkanları nəzərə almaq və strategiyanı bunlara uyğunlaşdırmaq. Bu məsələlərin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi aşağıdakı kimi göstərilə bilər.

Çox ideal bir hal kimi rəhbərliyin İdarəetmə fəaliyyətini səmərəli təşkil etmək niyyəti qarşıya qısamüddətli və uzunmüddətli məqsədlər qoyulur. Qısamüddətli məqsədlərdə rəhbərlik daha yaxın müddət ərzində görülməli iş və vəzifələri qoyur, təşkilatın fəaliyyəti ilə bağlı təkmilləşdirmələr aparır. Uzunmüddətli məqsədlərdə isə rəhbərlik mövcud fəaliyyətdə və İdarəetmədə elə

işlərin aparılmasını məqsədə gətirir ki, bunun nəticəsində təşkilat uzun müddət fəaliyyətdə olsun, rəqabətdə uduzmasın, maliyyə vəziyyətini yüksəlsin.

Məsələ - 1	Məsələ -2	Məsələ – 3	Məsələ-4	Məsələ- 5
Təşkilatın məqsədi və strateji proqnozun müəyyənləşdirilməsi	Məqsədin müəyyənləşdirilməsi	Məqsədə çatmaq strategiyasının müəyyənləşdirilməsi	Strategiyanın tətbiqi və reallaşması	Fəaliyyət qiyməti, yeni təkmilləşmə işlərinin aparılması
Gərəkdirsə, təkrar baxmaq	Gərəkdirsə, təkrar baxmaq	Gərəkdirsə, təkmilləşdirmək və ya dəyişmək	Gərəkdirsə, təkmilləşdirmək və ya dəyişmək	Gərəkdirsə, 1, 2, 3, 4-ə qayıtmaq

Sxem 3.1. Strateji İdarəetmənin meydana gəlməsi və reallaşmasının beş məsələsi.

Bu məqsədlərin müqayisə edilməsində həmişə uzunmüddətli məqsədlərə üstünlük verilir, çünki, rəhbərlik müəssisənin bu gününü yox, daha çox müəssisənin gələcəyini düşünməlidir. Uzunmüddətli məqsədlərin qısamüddətli məqsədlərə qurban verilməsi çox az təsadüf olunur.

Strategiyanın işlənməsi əsas məqsədə necə nail olmaq məsələsini meydana çıxarır. Bu isə İdarəetmənin ən başlıca məsələsidir. Məqsəd hər hansı bir nəticəyə çatmaqdır, strategiya isə bu nəticəyə çatmaqda bir vasitədir.

Deməli, təşkilatın strategiyası rəhbərlərin son nəticəyə çatması üçün qəbul etdiyi hərəkətlər və işçi münasibətlərinin toplusudur.

Strategiyanın formalaşmasına, sahibkarlıq və strateji təfəkkürdə həyata keçirilən dərin düşünülmüş məqsəd kimi baxmaq olar. Sahibkarın əsas vəzifəsi strategiyayı elə formalaşdırmaqdır ki, o bütün daxili və xarici aləmdə baş verən dəyişikliklərə, rəqib firma fəaliyyətlərindəki yeni istiqamət və meyllərə, istehlakçıların arzu və tələblərinə və zövqlərindəki dəyişikliklərə, habelə, sahibkarlıq fəaliyyətindəki dəyişən şərt və şəraitlərə cavab verə bilsin.

Daha fəal və uzunmüddət fəaliyyət göstərmək arzusunda olan sahibkar təbii ki, ətrafdakı işgüzar mühitə daha həssazlıqla yanaşaraq özünün işgüzarlığını göstərərək istehlakçıların arzu və istəklərinə vaxtında əməl edib öz strategiyasında bir sıra dəyişikliklər aparmalıdır. Odur ki, tədbirli sahibkarlıq fəaliyyəti dəqiq strategiya formalaşdırmaqla tam uzlaşdırılmalıdır. Əks təqdirdə sahibkarı iki təhlükə gözləyə bilər:

1. Köhnəlmiş strategiya üzərində dayanmaq. Bu halda ətrafda baş verən sürətli dəyişikliklər işgüzarlığı zəif olan sahibkarı oyatmaqla, o təcili yeniləşmə aparmırsa, firmanın uğursuzluğa düşər olmasında şübhəsizdir;
2. İşləməkdə olan strategiyanın mənfi nəticələrlə üzləşməyi hala qədər gözləmə mövqeyində olmaq. Təbii ki, bu halda gündəlik uğurları izləyən sahibkar sabahı düşünmədiyindən gec tədbir görməli olur ki, bu halda həm rəqib firmalara uduzmuş olur, həm də strategiyada aparacağı yenilik vaxt itgisinə, əlavə xərclərə və bazarı itirməyə gətirib çıxarır.

Daha çevik və işgüzar sahibkarlar aşağıdakı xüsusiyyətləri ilə səciyyələnirlər:

- Onlar yeni strateji imkanları nə dərəcədə cəsarətlə həyata keçirirlər;
- Yeni texnika və texnologiyaya onlar nə dərəcədə üstünlük verərək rəqibləri geridə qoymaq niyyətindədirlər;
- Təşkilat fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə tez-tez diqqət göstərirlər;
- Yenilik etməklə bağlı gözlənilən hər cür təsadüfi dəyişikliyə risk etmə dərəcələri nə səviyyədədir.

Işin xüsusiyyətlərinə, texnoloji prosesə və bu kimi digər səbəblərə görə strategiyada baş verə bilən dəyişiklikləri birdən-birə bütün şirkətdə aparmaq bəzi hallarda xoşagəlməz nəticələr verə bilər. Odur ki, bacarıqlı sahibkarın əvvəlcə bir bölmədə, sonra digərində həyata keçirdiyi strateji yeniliklər risq etməyə imkan vermir. Bundan əlavə, strategiyada aparılan dəyişikliklər uzunmüddətli olduğundan onlar həyata keçirildiyi müddətdə də, həyata keçirildikdən sonra da ətrafda baş verən tələblərə müvafiq kiçik dəyişikliklərlə də üzləşirlər.

3.3.Azərbaycanda innovasiya infrastrukturunun inkişaf etdirilməsinin əsas istiqamətləri

Bazar iqtisadiyyatında rəqabət mübarizəsinin üsullarından birinə çevrilən innovasiyanın başlıca nəticəsi əmək məhsuldarlığını artırmaq və mənfəəti yüksəltməkdən ibarətdir. Yəni innovasiya, sadəcə, iqtisadi artım sürətinin artırılması baxımından deyil, həm də iqtisadi inkişafın istiqamətinin dəyişdirilməsi və həyat standartları səviyyəsinin yaxşılaşdırılması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bazar münasibətləri şəraitində elmi-texniki potensialdan səmərəli istifadə etməklə, iqtisadiyyatda innovasiyalara əsaslanan inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi aktual problemlərdən biridir. İnnovasiyaların yaradılması spesifik xüsusiyyətə malik biliklər tələb edir. Əslində, intellektual potensialın cəmiyyətdə miqyası daha genişdir. Bu da onu elmi-texniki potensialdan fərqləndirən əsas cəhətdir. Çünki intellektual potensial cəmiyyətin intellekt səviyyəsini səciyyələndirir və bütövlükdə təhsil səviyyəsinin əsas göstəricisi hesab olunur. Elmi-texniki potensial isə cəmiyyətdə sosial-iqtisadi inkişafa nail olunması üçün elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, tətbiqi, təcrübədən keçirilməsi və s. proseslərdə bilavasitə iştirak edən resurslarla səciyyələndirilir. Qeyd olunan məqamların spesifik xüsusiyyətləri hər bir ölkədə bu və ya digər formada təzahür edən münasibətlər

sistemi ilə müəyyənləşdirilir, bu isə milli innovasiya sistemi kimi xarakterizə edilir.

Aşağıdakı cədvəl elmi-tədqiqat işlərinə dövlətin ayırdığı vəsaitləri xarakterizə edir.

İllər	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Dövlət sektoru, mln manat	20,0	63,8	67,6	79,5	81,7	104,3
Sahibkarlıq	5,7	19,5	18,0	19,5	19,7	12,8
Ali təhsil müəssisələri	1,8	5,6	6,5	10,8	11,6	4,9

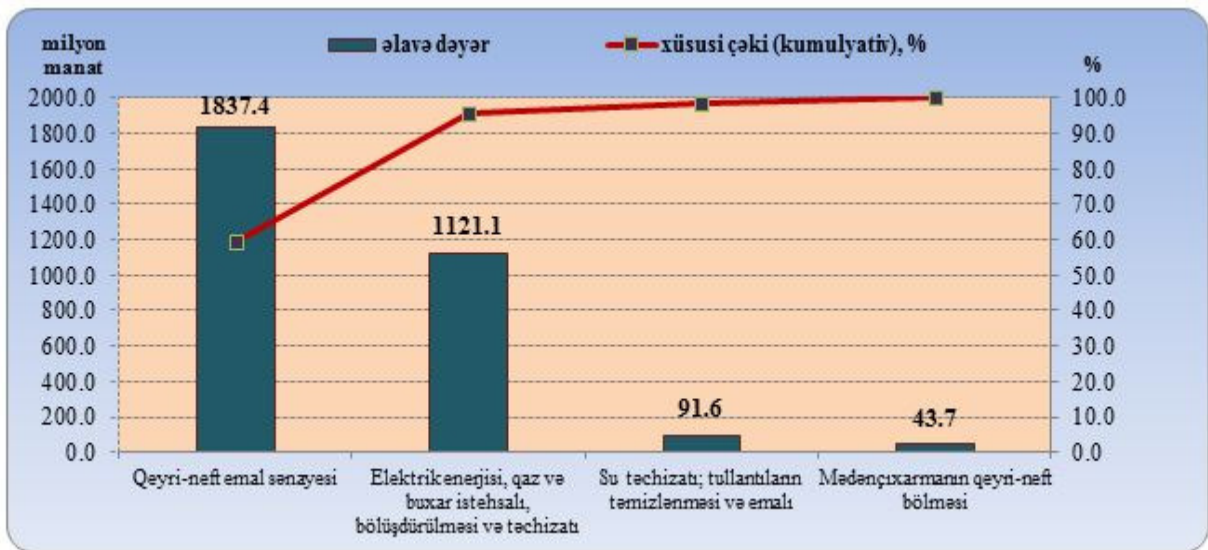
Cədvəl 3.3. Elmi-tədqiqat işlərinin sektorlar üzrə maliyyələşdirilməsi

Ümumilikdə, milli innovasiya sistemi dedikdə, yeni bilik və texnologiyaların İstehsalı və yayılması prosesinin bütün iştirakçılarının məcmusu, habelə onlar arasında müvafiq proses zamanı təzahür edən münasibətlərin məcmusu başa düşülür. Milli innovasiya sisteminin əsaslandığı səbəb bazar iqtisadiyyatının bütün mənalarda tam təkmil olmamasıdır. Bu, həyata keçirilən iqtisadi fəaliyyətin səmərəsinin fəaliyyət göstərəninin yetərli dərəcədə mənimsəyə bilməməsi, ya da iqtisadi fəaliyyətin səmərəsinin riskli olmasından qaynaqlanır. Eyni zamanda, bu, əksər hallarda xaricdən doğru texnologiyaların transfer edilməməsi və transfer formalarından irəli gəlir. Müvafiq proses, bir çox ölkələrdə olduğu kimi, respublikamızda da yeni texnologiyaların seçimi, yerli şəraitə uyğunlaşdırılması, idxal edilən texnologiyaların təmiri kimi işləri əhatə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu mərhələnin sonunda nail olunan texnoloji qabiliyyətlər yeni texnologiya, məhsul və İstehsal sistemlərinin yaradılması üçün baza rolunu oynayır. Ona çata bilmək üçün isə dövlətin kiçik və orta sahibkarlığa kömək göstərməsi zəruridir. Dövlətin bu sahədəki fəaliyyəti milli innovasiya sistemi daxilində uyğun

texnologiyaların idxalını və idxal formalarının seçimini müəyyənləşdirməyi, intellektual və sənaye haqlarının müdafiəsini, dövlətin tələbatlarını əsasən kiçik və orta sahibkarlıq məhsulları ilə ödəmə siyasətini, tədqiqatların aparılmasına dövlət yardımlarını kiçik və orta sahibkarlıqla bazarlar və bazardan kənar qurumlar arasında informasiya mübadiləsinin təmin edilməsi üçün lazım olan strukturun inkişaf etdirilməsini və s. əhatə edir. SSRİ-nin tərkibində olan zaman Azərbaycan özünün tam və vahid innovasiya sistemə malik olmamışdır. Bu sistemin tərkib hissələri ayrı-ayrılıqda İttifaqın müvafiq komplekslərinə daxil idi. Müasir dövrdə isə Azərbaycan Respublikasının bazar münasibətlərinə uyğun milli innovasiya sisteminin yaranması və uğurlu fəaliyyəti yeni texnologiyaların, texnikanın, ideya və biliklərin İstehsalçısı olan müəssisələr şəbəkəsinin, yeni ideya və texnologiyalar əsasında məhsul İstehsal edən müəssisələr şəbəkəsinin, İstehsal proseslərinin iştirakçılarının maliyyələşdirilməsi sisteminin mövcudluğu və tərəflər arasında münasibətlərin tənzimlənmə mexanizminin olması kimi xarakterizə edilən amillərdən asılıdır. Buradan aydın olur ki, Azərbaycanda keçid iqtisadiyyatı şəraitinə uyğun innovasiya sisteminin yaradılmasından söhbət getməlidir. Keçid innovasiya sisteminin xarakterik cəhətləri isə əsasən aşağıdakılardır:

- bazar iqtisadiyyatından fərqli olaraq, keçid dövründə innovasiya fəaliyyəti yüksək gəlir verməyə qadir deyildir;
- yeni texnologiyalar əsasında fəaliyyət göstərə bilən sənaye müəssisələrinin fəaliyyəti, demək olar ki, tamamilə dayanmışdır;
- innovasiya sferasında qeyri-büdcə ayırmaları kifayət deyildir;
- elmi-xidmət müəssisələrinin fəaliyyətinin səmərəliliyi aşağıdır və s.

Respublikamızda texniki və texnoloji cəhətdən geridə qalmanı sürətləndirən amillərdən biri inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadi inkişafın investisiyalı tipindən innovasiyalı tipinə keçid, sənayeləşdirilmiş cəmiyyətdən elm və biliyə əsaslanan postsənayeləşmə cəmiyyətinə daxil olmasıdır. Buna görə də hal-hazırda Azərbaycanda iqtisadi inkişafın innovasiyalı tipinə keçid zəruriləşir ki, bu da bir sıra amillərlə əlaqədardır. Hər şeydən əvvəl, innovasiyalı məhsul İstehsalçıların sayını artırmaq, innovasiyalı məhsul istehlakçıların davranışına üstünlük vermək, innovasiyalı məhsul İstehsalçıları ilə istehlakçılar arasında qarşılıqlı əlaqəni gücləndirmək lazımdır. İnnovasiya prosesi əsasında davamlı iqtisadi inkişafa nail olunması üçün innovasiyalı məhsul İstehsal edənlərin birbaşa innovasiyalı istehlak bazarına sərbəst daxil olması mexanizmini daima təkmilləşdirmək zəruridir. Bunun üçün də innovasiyalı bazarın **təşkilati-hüquqi bazasını yaratmaq**

lazımdır.(Qrafik3.1.)

Qrafik 3.1. Qeyri-neft sənayesində yaradılmış əlavə dəyərin strukturu

Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin sürətlənməsi və davamlı iqtisadi inkişafa nail olunması üçün bir sıra tədbirlərin görülməsi vacibdir ki, onlara da aşağıdakılar aid edilə bilər: milli rəqabət qabiliyyətli məhsul İstehsalına yönəldilmiş innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması; insan kapitalının formalaşmasına təkan verən təhsil, ixtisas və peşə sahəsində müvafiq siyasətin

aparılması; innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı olan büdcə-vergi tənzimlənməsinin mütəmadi qaydada həyata keçirilməsi; kiçik innovasiya sahibkarlığı üçün xüsusi güzəştli vergi sisteminin tətbiq olunması; innovasiya sferasının davamlı maliyyə təminatının həyata keçirilməsi və s. Bu istiqamətlərin hər birinin ayrı-ayrılıqda deyil, sistem şəklində həyata keçirilməsi innovasiyanın inkişafına, milli iqtisadiyyatın müvazinətli fəaliyyət göstərməsinə səbəb ola bilər.

Ümumilikdə, innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin məqsədi iqtisadiyyatın bütünlükdə normal fəaliyyət göstərməsini təmin edən şəraitin yaradılması və sahibkarların beynəlxalq əmək bölgüsündə sabit iştirak edərək, optimal səmərə əldə etməsidir. Belə məqsədlərə aşağıdakılar aiddir:

- maddi İstehsal sahələrində mütərəqqi dəyişikliklərin təmin olunması;
- milli məhsulun rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılması;
- ölkədə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması;
- ölkənin təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi və s.

Innovasiyanın maddi uğurunun qeyri-müəyyənlik dərəcəsi yüksək olduğundan, fərdi sektor perspektiv olana deyil, tələb və təklif nisbətinə uyğun istiqamətlənməyi üstün tutur. Bununla bağlı olaraq, dövlətin vəzifəsi özündə informasiya təminatı, kadrların hazırlanması və xarici bazarlarda marketing tədqiqatlarının aparılmasını cəmləşdirən innovasiya biznesinə kömək etməkdir. Dövlətin vəzifələrindən biri də innovasiya fəallığının təşkilati-normativ və maliyyə resursları ilə təminatını tənzimləməkdir.

Innovasiyanın yaradılması, tətbiqi və yayılmasını təmin edən dövlət tənzimlənməsinin iqtisadi amilləri bazar münasibətlərinin inkişafı, innovasiya bazarında təklifin inkişafı üçün qiymət və vergi siyasətinin aparılması, bütün subyektlərin innovasiya fəaliyyəti üçün sərfəli vergi şəraitinin yaradılması, innovasiya sahəsində effektiv məşğulluğun təmin olunması, innovasiyaya tələbatın genişləndirilməsi, innovasiyanı mənimsəyən şirkətlərə vergi güzəştləri və maddi köməyin təşkili, texnikanın yeniləşdirilməsi-nə edilən kömək, sahibkarlığın fəallaşdırılması, haqsız rəqabətin aradan qaldırılması, beynəlxalq bazarda milli innovasiya məhsullarına dəstək, ölkənin ixrac potensialının

inkişafı, innovasiya sahəsində xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafı, dövlət innovasiya proqramına daxil olan innovasiya layihələri üçün güzəştlər və s. kimi xarakterizə oluna bilər. innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimləməsinin təşkilati amilləri isə innovasiya layihələrinə dövlət dəstəyi, innovasiya infrastrukturunun inkişafına şərait yaratmaq, innovasiya fəaliyyətini həyata keçirən yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması və yenidən hazırlanması, innovasiya fəaliyyətinə mənəvi dəstək, innovasiya fəaliyyətinə informasiya dəstəyi, innovasiya sahəsində beynəlxalq əlaqələrin inkişafı, subyektlərin qarşılıqlı münasibətlərinin genişlənməsi və innovasiya fəaliyyəti göstərən subyektlərin maraqlarının müdafiə olunmasıdır.

İnnovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin maliyyə amilləri innovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsini təmin edən büdcə siyasətinin aparılması, innovasiya sahəsinə dövlət resurslarının yönəldilməsi, fərdi investorlara maraqlı olmayan, lakin ümumi inkişaf üçün vacib olan innovasiya proqram və layihələrinin həyata keçirilməsinə birbaşa dövlət investisiyalarının ayrılması, innovasiya sahəsində əlverişli investisiya şəraitinin yaradılması, yerli və xarici investorlara güzəştli kreditlərin, zəmanətin, dotasiyaların verilməsi, habelə büdcə vəsaitlərini xərcləyən subyektlərin vergilərinin azaldılmasıdır.

İnnovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin normativ hüquqi amillərinə gəldikdə, onlar innovasiya sahəsində subyektlərin əlaqələrinin hüquqi əsaslarının təşkili, onların maraqlarının müdafiəsini və intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunmasını əhatə edir.

İnnovasiya fəaliyyətinə dövlət dəstəyinin əsas sistemini maliyyələşmə təşkil edir. Vəsaitlər innovasiya fəaliyyətinin müxtəlif mərhələlərində böyük, orta və kiçik şirkətlərə verilə bilər. Bu, əsasən, yüksək qeyri-müəyyənliklə, kapital tutumluluğu ilə seçilən ilk mərhələlərdə baş verir. Dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlər dövlət innovasiya fondlarının, məqsədli innovasiya proqram və layihələrinin maliyyələşməsinə yönəlir. innovasiya fəaliyyətinin subyektləri büdcədən kənar vəsaitlərin mənbəyini, strukturunu və cəlb olunma yollarını sərbəst təyin edirlər.

Dövlət innovasiya sahəsində prioritetlərini, öz siyasətinin məqsəd və prinsiplərini formalaşdırır. Bu zaman elmi-texniki və innovasiya siyasətini fərqləndirmək lazımdır. Birinci halda dövlət yeni elmi biliklərin əldə olunması, ikinci halda isə fərdi və ictimai tələbatları ödəyən innovasiyaların yaradılması və istifadəsi məqsədini güdür. Dövlət innovasiya siyasəti elm, texnika sahələrindəki dövlət orqanlarının fəaliyyət formalarını, istiqamətlərini, məqsədlərini, dövlətin innovasiya fəaliyyətinə olan münasibətini göstərən sosial-iqtisadi siyasətin əsas hissəsidir. Bu siyasət ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı və ictimai tələbatların tam ödənilməsi məqsədilə innovasiya fəaliyyətinin effektivliyini artıran tədbirlər toplusudur.

Dünya ölkələrində elmi-texniki və innovasiya siyasətinin formalaşması və reallaşdırılması mexanizmləri fərqlidir. Çünki müxtəlif ölkələrdə dövlət və bazar funksiyalarının nisbəti, elmlə idarəetmənin təşkilati strukturları müxtəlifdir. Digər tərəfdən, ayrı-ayrı ölkələrdə innovasiya siyasətinin reallaşdırılması üçün tədqiqatlara ayrılan xərclərin ÜMM-də payları da fərqlidir. Burada lider İsveçrədir, ondan sonra Almaniya, Yaponiya, İsveç, Cənubi Koreya və ABŞ gəlir. Dünya praktikasında dövlət köməyinin səviyyəsi və formasına görə aktiv dövlət müdaxiləsi, qeyri-mərkəzləşdirilmiş idarəetmə və qarışıq forma fərqləndirilir. Aktiv dövlət müdaxiləsi strategiyasının həyata keçirilməsi zamanı dövlət elmi-texniki və innovasiya fəaliyyətini milli iqtisadiyyatın inkişafının əsas faktoru hesab edir. Bu strategiyanın seçilməsi dövlətin xarici siyasətində və qanunvericilikdə nəzərəcarpacaq dəyişiklikləri nəzərdə tutur. Məsələn, Yaponiyada bu strategiyadan istifadə edərək, dövlət idarəetmə orqanları ilə məhsul İstehsalçıları arasında sıx əlaqələr yaradılmışdır. Dövlət nəinki istiqamətləndirici funksiyaları həyata keçirir, həm də bir çox vacib proqram və layihələrin maliyyələşdirilməsində və təşkilində aktiv rol oynayır.

Qeyri-mərkəzləşdirilmiş idarəetmə strategiyası dövlətin innovasiya və elm sahəsində iştirakının daha mürəkkəb mexanizmdir. Bu strategiyadan istifadə edən dövlət özünün lider rolunu saxlayır, lakin aktiv dövlət müdaxiləsi strategiyasına aid olan əlaqələr bu-rada olmur. Məsələn, dövlət innovasiya

sahəsində bütün iştirakçıların innovasiya fəallığının yüksəldilməsi üçün vəsait ayırır. Bu strategiya zamanı vergi güzəştləri və başqa stimullardan istifadə olunur. Aktiv dövlət müdaxiləsi strategiyasından fərqli olaraq, qeyri-mərkəzləşdirilmiş idarəetmə strategiyasında birinci yerdə sahibkarlıq fəaliyyəti durur, dövlət isə onlara əlverişli hüquqi, iqtisadi şərait yaratmağa çalışır. Qarışıq strategiya o ölkələrdə istifadə olunur ki, dövlət sektoru iqtisadiyyatın əsas hissəsini təşkil edir və dövlət həmin sektorun yüksək ixrac potensialına malik olmasında maraqlıdır. Dövlət belə olan halda, dövlət təşkilatlarına aktiv dövlət müdaxiləsi strategiyasını, yerdə qalana isə qeyri-mərkəzləşdirilmiş idarəetmə strategiyasını tətbiq edir.

Dövlətin innovasiya fəaliyyətindəki rolunun artmasının digər səbəbi onun həyata keçirilməsi üçün lazım olan xərclərin artımıdır. Bu, ilk növbədə, elmi-tədqiqat avadanlıqlarına, alətlərinə, ləvazimatlarına olan xərclərin və yüksək ixtisaslı elmi-texniki kadrların əmək haqlarının artması ilə əlaqədardır. innovasiya fəaliyyətində dövlətin aktiv iştirakı elmi-texniki və innovasiya fəaliyyətinin nəticələrinin uzunmüddətli proqnozlaşdırılmasının vacibliyi ilə bağlıdır.

İnnovasiya fəaliyyətinin inkişafı və innovasiya proseslərinə cəlb edilən resursların həcmnin artması həm fərdi, həm də dövlət subyektlərinin kooperasiyasını və əməkdaşlığını zəruri edir. İnnovasiya proseslərinə cəlb edilmiş subyektlərin fəaliyyətinin kooperasiyası vasitəsilə dövlətin təşkilati funksiyası realizə olunur.

Beləliklə, qeyd olunanlar bir daha ona dəlalət edir ki, iqtisadi yüksəliş yalnız innovasiya əsasında, müasir elmi-texniki nailiyyətlərin aktiv istifadəsi zamanı əldə edilə bilər ki, müvafiq fəaliyyətin geniş miqyas almasında investisiyalar müstəsna rol oynayır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Azərbaycan Respublikasının suveren dirçəlişi və bazar münasibətləri şəraitində ölkə İqtisadiyyatının qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən təxirə salınmazı mikroİqtisadi səviyyədə menecmentin nəzəri və metodoloji problemlərini işləyib hazırlamaq və həyata keçirməkdir. Buna nail olmaq üçün bazar İqtisadiyyatlı ölkələrin mövcud təcrübəsindən bəhrələnərək, menecmentin mütərəqqi forma və metodlarını İstehsalata geniş tətbiq etməklə onun İqtisadi mexanizmini müxtəlif İdarəetmə səviyyələrində təkmilləşdirmək lazımdır.

Inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan dövlətlərin təcrübələrindən bilirik ki, yeni texnologiyaların tətbiqi nəinki İqtisadiyyatın möhkəmləndirilməsinə gətirib çıxarır və eyni zamanda onu tətbiq etməyə təkan verən dövlətin gücünü özündə əks etdirir. Bazar monopolist dövlət rəqabət və qarışıq İqtisadi sistemdən asılı olmayaraq dövlət müxtəlif şəkildə güclü nəzarət və yaxud yumşaq İdarəetmə və monitorinqə əsaslanan üsullar vasitəsi ilə bu və ya digər sahələrdə öz tənzimləyici funksiyalarından fəal istifadə edir. İqtisadi sistemdən asılı olaraq bu tənzimləyici funksiyalar hər hansı bir sahəyə üstünlük verib digər sahələrə isə nəzarəti azalda bilər. Bu nöqtəyi-nəzərdən dünya ölkələrinin sənaye inkişafına nəzər salsaq, görürük ki, yeni texnologiyaların tətbiqi bir neçə istiqamət üzrə həyata keçirilir.

Dissertasiyada qeyd olunan bir sıra istiqamət üzrə tövsiyyələr irəli sürülmüşdür. Müəllif əmindir ki, həmin tövsiyyələrin tədqiq edilən sənaye sahəsinin müəssisələrində həyata keçirilməsi bütövlükdə İdarəetmə sisteminin təkmilləşməsinə, İstehsal səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, rəqabətqabiliyyətli məhsul İstehsalına şərait yaradacaqdır.

Müəllifin fikrincə, müəssisələrdə İdarəetmənin mütərəqqi forma və metodlarının tətbiqi, onun mövcud mexanizminin təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakı təklif və tövsiyyələrin təxirə salınmadan həyata keçirilməsi məqsədəuyğun olardı:

1. İnnovativ menecmentin mütərəqqi forma və metodlarının müəssisələrdə həyata keçirilməsi;
2. İnnovativ menecmentin İqtisadi təhlil mexanizmlərinin tətbiqi;
3. İdarəetmənin İqtisadi forma və metodlarının tərkib və mahiyyətini xarakterizə edən göstəricilərin təsnifatının müasir səviyyəyə uyğunlaşdırılması;
4. İnkişaf etmiş ölkələrdə innovativ İdarəetmənin mütərəqqi forma və metodları üzrə iş təcrübəsinə nəzər yetirərək, onların tədqiq edilən sənaye sahələri müəssisələrində geniş tətbiqi;
5. Müəssisənin gələcək inkişafı strateji planlar, texniki-İqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış biznes-planlar əsasında həyata keçirilməsi.

Bütün qeyd olunanları nəzərə alaraq müəllif strateji üsullar əsasında Azərbaycanda innovasiyaların İdarəedilmə təşkili mexanizminin yaradılmasını da təklif edir:

1. Bütün İnnovasiya tipləri üçün layihələrin qiymətləndirilməsi, planlaşdırılması, həmçinin daxili və xarici mühitin tələblərinə uyğun köklü dəyişikliklərin tətbiqi məsələlərini nəzərə alan informasiya inkişafı sxemi yaradılmalıdır ki, o bütövlükdə İdarəetmə sistemini dünya standartları çərçivəsində formalaşmasına təkan versin;
2. Hər İdarə və təşkilat üçün bazar strategiyasını yaratmaq və onu inkişaf etdirmək üçün İqtisadi təhlil mexanizmləri və metodikasından istifadə zəruri olmalıdır;
3. Bütün sahələrdə innovasiya layihələrinin idarə edilməsi özünə məxsus sisteminin yaradılması və tətbiq olunması strateji üsul kimi qəbul olunmalıdır.

Fikrimizcə, Azərbaycan gələcək inkişafını təmin etmək üçün İnnovasiya prosesinin təşkili əsaslanmalı, İnnovativ İdarəetmə metodika və mexanizmlərindən istifadə olunmalı, inkişaf etmiş bazar İqtisadiyyatına keçid

proqramını yaratmaq üçün 3 strateji üsulun tam şəkildə istifadə edilməsi bütün müəssisələrə şamil olunmalıdır.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT SIYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Abasova S.H. Xarici ölkələrin təcrübəsi əsasında İnnovasiyaların inkişaf problemlərinin strateji üsullar vasitəsilə həlli. Azərbaycan Elmlər Akademiyası «İqtisadiyyat xəbərləri» jurnalı, seriya №1-4, 1999, s.129-143.
2. Abasova S.H. İnnovasiyalara yönələn investisiyaların İqtisadiyyata tətbiqində dövlətin tənzimləyici rolu. «Azərbaycan İqtisadiyyatı yüksəliş yolunda» məqalələr toplusu. Bakı, Elm, 2003, s. 95-103.
3. Axundov M.Ə. Müəssisə İqtisadi. Bakı, 2002, s.314-367.
4. Abdullayev Z. İstehsala xidmət və onun İdarə edilməsi. Bakı, 2000.
5. Əliyev Q. N. Biznesin İdarəedilməsinin əsasları. Bakı, 1994.
6. Əliyev F.V. Investisiya layihələrinin təhlili və dəyərləndirilməsi. Bakı, 2003, 204 s.
7. Hüseynov Q.Ə. Sənayenin İqtisadiyyatı. Bakı, 2000.
8. Quluyev T.Ə. Menecmentin (İdarəetmənin) əsasları. Bakı, 2001.
9. Mahmudov S. İstehsal sahələrinin texnologiyası və sənaye ekologiyası. Bakı,1997.
10. Məmmədov X., Mirzəyev S. Marketingin əsasları (dərslük) Bakı, 2003, s.270-274.
11. Mahmudova L.F. İnformasiyanın mahiyyəti və onun dövlət tənzimlənməsinin təşkilati-İqtisadi metodları. «Azərbaycan İqtisadiyyatı yüksəliş yolunda» məqalələr toplusu. Bakı, Elm, 2003,s.76-79.
12. Niftullayev V. Sahibkarlığın əsasları. Bakı,2000.
13. Pənahəliyeva M.O. Bazar münasibətləri şəraitində sənaye müəssisələrində menecmentin təşkilati-İqtisadi forma və metodlarının təkmilləşdirilməsi problemləri (Sumqayıt kimya və neft-kimya müəssisələrinin təmsalında). İqtisad elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiya işi. Sumqayıt, 2002.

14. Pənahəliyeva M.O. Bazar münasibətləri şəraitində sənaye müəssisələrində menecmentin təşkilati-İqtisadi forma və metodlarının təkmilləşdirilməsi problemləri (Sumqayıt kimya və neft-kimya müəssisələrinin təmsalında). Bakı, Azərbaycan MEA İqtisadiyyat İnstitutu, 2002. İqtisad elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyanın avtoreferatı.
15. Sadıxov R.F. Firmadaxili planlaşdırmanın formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi məsələləri (sənaye müəssisələri təmsalında) İqtisad elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İqtisadiyyat İnstitutu, 2002. s.18-19.
16. Şahbazov K.A. və L. Müasir menecment. Bakı, 1994.
17. Vəliyev T. İqtisadi nəzəriyyə (dərslük). Bakı.1999.

Türk dilində

18. Alpugan O. İşletme ekonomisi ve yönetim. 3 basım. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul 1993, s.43-47.
19. Dinçer Ö. Stratejik yönetim ve işletme phlitikası. İstanbul, 1994, s. 76.
20. Dinçer M.N. Yönetmel kararverme. Bilgehan matbaası. İzmir,1985.
21. Demir M.N., Gümüšoğlu Ş. Yönetmel Kararverme. MESS eğitim kitapları dizisi 17. İstanbul,1988.
22. Dunder K.S. SWOT Analizi, Verimlilik dergisi. MRM neşrleri, 1989, s.225
23. Eren E. Stratejik yönetim ve işletme politikası. Altıncı basım. Beta neşrleri. İstanbul, 2002.
24. Eren E. İşletmelerde yenilik politikası. Formül matbaası. İstanbul, 1982.
25. Erdoğan I. İşletme yönetiminde örgütsel davranış. İstanbul, 1999.
26. Hatiboğlu Z. Temel yönetim ve organizasyon. Beta-2002.
27. Hulusi D., Gümüšoğlu Ş. Üretim /İşlemler/ Yönetimi. Beta-1999.
28. İlter A. İşletme yönetimi. Üçel yayımçılık – dağıtımçılık. İzmir, 1984.
29. İlter A., Üner N. İşletme yönetimi. 2 basım. Doğruluk matbaacılık. İzmir,

- 1993.
30. İlhami I.K. Fabrika orqanizasyonu. Çaşıođlu kitap evi. İstanbul, 1997.
 31. Kabi B. Üretim yönetimi. Onuncu basım. İstanbul, 1999.
 32. Kemal T. İşletme ve müassiselerde sevk ve idare. Hüsnitabiat matbaası. İstanbul, 1961.
 33. Kemal T. Yönetim ve orqanizasyon. Tablikat ve politikalar. İstanbul, 1976.
 34. Kemal T. İşletme yönetimi. Birinci cilt. Genel Esaslar. Fatih matbaası. İstanbul, 1978.
 35. Musuk I. Modern işletmeçilik. 4 basım. İstanbul, 1989.
 36. Абасова С.Г. К вопросу определения методологических основ нововведений. Научно-практическая конференция «Реформы в Азербайджане: Экономическая стратегия и правовое обеспечение». Баку, Бакинский филиал Дагестанского Государственного Университета, 1998. 107с.
 37. Абасова С.Г. Совершенствование организации управления в промышленности Азербайджане (на примере машиностроения) дисс. на соиск. уч. степ. канд. экономических наук. Баку, Институт Экономики НАН Азербайджана, 2001.
 38. Ахундов М.А. Машиностроительный комплекс: проблемы управления и развития. М. Машиностроение, 1991, 159 с.
 39. Герчикова М.Н. Менеджмент: Учебник. М.: Банки и Биржи, Юнити, 1997.-501с.
 40. Инновационный менеджмент. /Под. ред. С.Д. Ильенковой. М.: Банки и биржи, 1999.
 41. Касымов Э.С. Теория инноваций в экономической науке. Основные тенденции социально-экономического развития Азербайджана на современном этапе. Баку, Элм, 1999. с.108-117.

42. Молодцова Р.Г. Инвестиции и инновации в концепции экономического роста. Научное издание Рос.Э.Л. 1997.
43. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент. Учебник для вузов. МЗАО «Бизнес-школа» Интел-синтез, 1998.

Internet səhifələri

44. www.ptpu.ru
45. www.rambler.ru
46. www.google.com
47. www.arabul.com
48. www.arama.com
49. <http://unec.edu.az/>
50. <http://library.aseu.edu.az/>
51. <http://dspace.bhos.edu.az/>

SUMMARY

Innovation business is the discipline of managing processes in innovation. It can be used to develop both product and organizational innovation. Without proper processes, it is not possible for R&D to be efficient; innovation management includes a set of tools that allow managers and engineers to cooperate with a common understanding of goals and processes. The focus of innovation management is to allow the organization to respond to an external or internal opportunity, and use its creative efforts to introduce new ideas, processes or products. Importantly, innovation management is not relegated to R&D; it involves workers at every level in contributing creatively to a company's development, manufacturing, and marketing. By utilizing appropriate innovation management tools, management can trigger and deploy the creative juices of the whole work force towards the continuous development of a company. The process can be viewed as an evolutionary integration of organization, technology and market by iterating series of activities: search, select, implement and capture.

Innovation processes can either be pushed or pulled through development. A pushed process is based on existing or newly invented technology, that the organization has access to, and tries to find profitable applications to use this technology. A pulled process tries to find areas where customers needs are not met, and then focus development efforts to find solutions to those needs. To succeed with either method, an understanding of both the market and the technical problems are needed.

РЕЗЮМЕ

Повышенное внимание к инновациям и инновационному управлению продиктовано самой жизнью современного общества, ведь воплощение инновационных процессов в новых продуктах и новой технике являются основой его социально-экономического развития.

Инновационный бизнес представляет собой подготовку и осуществление инновационных изменений и состоит из взаимосвязанных фаз, образующих единое целое. В результате этого процесса появляется реализованное изменение – инновация.

Инновационный бизнес чрезвычайно сложно. Для анализа закономерностей развития инновационных процессов, необходимы специалисты – инновационные менеджеры, которые занимаются различными организационно-экономическими аспектами нововведений. Их главная задача в управлении инновациями – продвижение инновационного процесса, прогнозирование возможных препятствий и определение путей их преодоления.

Инновационные менеджеры могут действовать в различных организационных структурах (академиях наук, вузах, научных обществах, исследовательских организациях, конструкторских бюро, инжиниринговых компаниях и др.), создавая творческие коллективы, занимаясь поиском и распространением новшеств, формированием портфеля заказов на научные исследования и разработки. Они управляют научными коллективами, координируют научные исследования.